

ENE
ARTIKLI
EESTI
NSV
MAKETT

I VIHIK

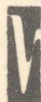
A-106030

ENE
ARTIKLI

EESTI NSV

MAKETT

I VIHIK

KIRJASTUS · VALGUS · TALLINN 1967

TARTU ÜLIRKOLLI
KAAMATUKOGU

Eessõna

Käesolev makett Eesti Nõukogude Entsüklopeedia mahukaimast kompleksartiklist "Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik", mis avaldatakse kolme viihikuna, on määratud ENE kaastöölistele ja vabariigi asjaomastele asutustele, kellelt toimetus loodab artikli viimistlemiseks saada omapoolseid ettepanekuid ja täiendusi. Maketis on artikkel esitatud esialgse variandina. Joonistest on maketis avaldatud ainult osa, ülejäänute kohta on antud lähteandmed. Samuti on toodud ära värviliste ja must-valgete kleebistahvlite loend. Märk ^x tähistab viidet vastavatele ENE märksõnadele.

ENE peatoimetus

Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
lüh. Eesti NSV; ENSV, suveräänne nõuko-
gude sotsialistlik vabariik, moodustati
21. VII 1940 pärast eesti töelisklassi
revolutsioonilist võitu. Alates 6. VIII
1940 kuulub Eesti NSV võrdõigusliku
liiduvabariigina Nõukogude Sotsialistli-
ke Vabariikide Liidu koosseisu. Vt. ka
Eesti.

Eesti NSV vapp

SISUKORD:

1. vihik

I. Loodus ..... lk. 8

Reljeef, lk. 8. - Geoloogiline ehi-
tus, 12. - Maavarad, 17. - Kliima,
21. - Meri, 30. - Siseveed, 33. -
Sood, 50. - Mullastik, 52. - Taim-
kate, 58. - Loomastik, 70. - Maas-
tikuline liigestus, 74. - Loodus-
kaitse, 80.

II. Rahvastik ..... lk. 82

III. Majandus ..... lk. 96

Majanduse kujunemise iseärasused ja
üldiseloomustus, lk. 96. - Tööstus,
101. - Põllumajandus, 116. - Met-
sandus, 125. - Kalandus, 127. -
Transport, 132. - Side, 140. - Kau-
bandus, 141. - Teenindus, 144. - Ma-
janduslikud sidemed, 146. - Majan-
dusgeograafilised erinevused, 150.

2. vihik sisaldab järgmised peatükid:
IV. - Ajalugu; V. - Riigikord; VI. -
Administratiivne jaotus; VII. - Poliitilised ja ühiskondlikud organisatsioonid;
VIII. - Tervishoid; IX. - Kehakultuur ja sport; X. - Haridus; XI. - Kõrgemad koolid ja teadus; XII. - Kirjastustegevus;
XIII. - Ajakirjandus, raadio ja televisioon; XIV. - Raamatukogud; XV. - Muuseumid; XVI. - Klubilised asutused.

3. vihik sisaldab järgmised peatükid:
XVII. - Kirjandus; XVIII. - Arhitektuur;
XIX. - Kujutav kunst; XX. - Muusika;
XXI. - Teater; XXII. - Kino; XXIII. - Kultuurisuhted; XXIV. - Religioon ja kirik; XXV. - Üldbibliograafia. Kleebistahvlite ja -kaartide loend.

Eesti NSV asub NSV Liidu Euroopa-osas, Läänemere rannikul, Soome ja Riia lahe ning Peipsi järve vahelisel maa-alal. Balti liiduvabariikidest on Eesti põhjapoolseim; vabariigi terr. paikneb põhiliselt 57°30' ja 59°40' p.-l. ning 21°45' ja 28°15' i.-p. vahelisel alal. Läänest itta on ENSV ulatus 350 km, põhjast lõunasse 240 km. ENSV äärmised punktid on põhjas Vaindloo (mandril Pu-

Suuremad saared

(km²)

Saaremaa	2671,0
Hiiumaa	989,0
Muhu	204,4
Vormsi	92,9
Kihnu	19,2
Kassari	19,0
Naissaar	17,9
Suur-Pakri	12,8
Väike-Pakri	12,7
Ruhnu	10,7
Abruksa	10,6
Vilsandi	8,9
Piirissaar	7,5
Prangli	6,2
Aegna	4,8
Osmussaar	4,7
Vohilaid	4,2
Tauksi	2,5

rekkeri neem), idas Narva linn, lõunas Mõniste km. Naha pere, läänes Nootamaa (mandril Ramsi neem). Vabariigi põhja- ja läänepiir on ühtlasi NSV Liidu riigipiiriks, lähimateks meretagusteks naabermaadeks on Eestile Soome ja Rootsi. ENSV rannajoone pikkus on u. 3400 km; sellest langeb u. 1150 km mandri ning kuni 2250 km saarte rannajoonele. Maismaapiiri pikkus on 645 km, millest ligikaudu poole moodustab lõunapiir Läti NSV-ga; idapiir Vene NFSV Leningradi ja Pihkva obl-iga kulgeb mööda Narva jõge, üle Peipsi ja Lämmijärve ning ulatub kagus kuni Pedetsi jõeni. ENSV pindala on 45 215,5 km², millest 4169 km² (9%) moodustavad saared ja u. 2130 km² (4,8%) järved. Terr. suuruselt on ENSV liiduvabariikide hulgas 13. kohal, temast väiksemad on Armeenia ja Moldovaavia. Välis-Euroopa maadest on ENSV-st pindalalt väiksemad Taani, Šveits, Holland, Belgia, Albaania jt. NSV Liidu terr-st moodustab ENSV 0,2%.

1. I 1967 andmeil elas Eesti NSV-s 1 294 424 inimest, mis moodustab u. 0,5% NSV Liidu rahvastikut. Käesoleval ajal jaguneb Eesti NSV 6 vabariikliku alluvusega linnaks ja 15 maaraajooniks. ENSV pealinn Tallinn on omakorda jaotatud 3 linna-rajooniks. 1. I 1967 oli ENSV-s üldse 33 linna, 24 alevit ja 237 külanõukogu piirkonda. Vt. ka kaarte "Eesti NSV administratiivne jaotus 1968"; "Eesti administratiivne jaotus 1940"; "Muudatused ENSV administratiivses jaotuses" (lk. ...) ja tabelit 1 (lk. 7.).

Illustratsioonid: Eesti NSV riigivapp

Kaart Eesti NSV I (Eesti NSV uldgeograafiline kaart); Kaart Eesti NSV II (Eesti NSV administratiivne jaotus 1968); Kaart Eesti NSV III (Eesti NSV administratiivne jaotus 1940).

Eesti NSV territooriumi administratiivne jaotus

	Pindala km ²	Rahvastik 1. I 1967	lin- nu	ale- veid	küla- nõu- kogu- sid
Vabariikliku allu- vusega linnad:					
Tallinn ¹	148,0	346 570	1	1	-
Tartu	24,4	85 254	1	-	-
Kohtla-Järve	79,3	80 716	2	2	-
Narva	127,8	52 493	1	1	-
Pärnu	33,9	45 258	2	-	-
Sillamäe	9,7	10 456	1	-	-
	423,3	620 747	8	4	-
Maarajoonid:					
Haapsalu	2 381,6	29 162	1	1	14
Harju	4 191,8	78 231	2	3	21
Hiumaa	1 012,8	9 682	1	-	4
Jõgeva	2 615,4	41 119	3	-	16
Kingisepa	2 903,6	38 652	1	-	13
Kohtla-Järve	3 153,5	28 232	-	-	17
Paide	2 638,8	40 457	2	2	13
Põlva	2 162,4	36 245	-	2	14
Pärnu	4 774,9	44 488	1	4	22
Rakvere	3 460,6	75 710	3	1	18
Rapla	2 938,6	38 010	-	4	13
Tartu	3 037,5	52 700	2	-	23
Valga	2 055,1	44 225	3	-	13
Viljandi	3 613,7	67 547	4	3	23
Võru	2 305,8	49 217	2	-	12
	43 246,1	673 677	25	20	237
ENSV Peipsi-osa	1 546,1		-	-	-
Kokku	45 215,5	1294 424	33	24	236

¹ linnarajoonid: Kalinini, Kesk- ja Mererajoon.

I. Loodus

Kõrgemad mäed (m ü.m.p.)

Haanja kõrgustik

Suur Munamägi	317,6
Vällamägi	297,5
Kerekunna m.	295,9
Tsälbamägi	292,9
Harakamägi	290,8
Rohtesoo m.	290,8

Õtepää kõrgustik

Knutse m.	217,0
Kõrgemägi	214,4
Tsialtrahvimägi	213,0
Harimägi	212,0
Lganemägi	211,0
Toika m.	210,0
Väike-Munamägi	207,5
Meegaste m.	207,0
Karjamägi	207,0

Pandivere kõrgustik

Emumägi	166
Kellavere m.	156
Ebavere m.	146
Tammiku m.	140,5

Sakala kõrgustik

Rutu m.	146
Kärstna m.	136
Sürgavere m.	128

Vooremaa

Laiuse mägi	144
-------------	-----

1) Reljeef. Eesti NSV terr. moodustab osa Ida-Euroopa lauskmaast, mida iseloomustab tasandikuline, väikeste kõrgusvahedega pinnamood. Seetõttu on Eesti üldiselt madal ja tasane maa, kus nii absoluutsed kui ka relatiivsed kõrgused ei ole suured. Kõrgeimaks punktiks Eestis on Haanja kõrgustikul asuv Suur Munamägi - 317,6 m ü. m., vabariigi keskm. absoluutne kõrgus aga on ainult u. 50 m. Pinnavormide suhtelised kõrgused enamasti ei ületa 20 meetrit, ulatudes harva 50 m-ni ning üksikutel juhtudel üle selle. Eestile, nagu Ida-Euroopa lauskmaa teistelegi osadele, on omane kõrgustike ja lavamaade vaheldumine madalike, nõgude ja orunditega. Nii esineb vabariigi põhjaosas laialdane paasaluspõhjaline Põhja-Eesti lavamaa, mille järsk põhjaserv moodustab kõrge astangu - Põhja-Eesti paekalda e. klindi. Viimase jalamile, Soome lahe äärde jääb vahelduva laiusega Põhja-Eesti rannikumadalik. Kõrgemate aladena kerkiivad vabariigi põhjaosas esile Pandivere kõrgustik, Jõhvi kõrgustik Kohtla-Järvest lõuna pool ning Vooremaa Pandiverest kagus. Pandivere kõrgustikust lõuna ja edela poole jääb pikkamööda lõunasse madalduv Kesk-Eesti tasandik. Vabariigi lõunaosas on reljeef vahelduvam ning kõrgusvahed suuremad. Orgu-

dest liigestatud Sakala kõrgustik ning Kagu-Eesti lavamaa on valdavalt lainja, Otepää, Karula ja Haanja kõrgustikud aga väga vahelduva künkliku reljeefiga. Neid kõrgustikke ja lavamaid eraldavad madalamad alad: Väike-Emajõe orund, Valga nõgu, Hargla nõgu ja Võru orund. Vabariigi keskosas paikneb Võrtsjärve ehk Kesk-Eesti nõgu, idas aga ulatuslik Peipsi-Pihkva järve nõostik, mille jätkuks on madalad alad Peipsist põhja pool. Lääne-Eesti on madal ning tasase reljeefiga; siia kuuluvad Lääne-Eesti ja Pärnu madalik ning Lääne-Eesti saarestik. Kõrgematest aladest on siin mainitavad väikesed Tõstamaa-Varbla, Kõpu, Lääne-Saaremaa ja Sõrve kõrgustikud. Eesti reljeefi suurvormid - lavamaad, kõrgustikud, madalikud, nõod, Põhja-Eesti paekallas jne. kujunesid üldjoontes välja juba jääajaeelsel perioodil pikaajalise kulumise tagajärjel. Kulumisele vastupidavamad lubjakivid ning osalt ka liivakivid on jäänud lavamaade ja kõrgustikena püsima: vähem vastupidavad kivimid (savid, merglid jt.) on aga ära kulutatud ning nende avamuste kohal esinevad madalikud ja nõod. Lõpliku kaju omandas Eesti pinnamood mandrijää kulutava ja kuhjava tegevuse ning jääajajärgsel perioodil toimunud protsesside tagajärjel. Põhja- ja Lääne-Eestis on

olnud ülekaalus mandrijää kulutus, millega on seletatav väga õhukese pinnakattega paest kõrgendike ning lodude sage esinemine. Kesk-Eestile on eriti omased voored, Lõuna-Eestis aga valdavad mandrijää kuhjevormid väga vahelduva kaju ning koostisega küngastike näol. Laialdaselt on levinud ka moreenitasandikud, sandurid e. liivikud, möhnad ja vallseljakud, viimased eriti Põhja- ja Lääne-Eestis. Lõuna-Eestis, harvemini ka vabariigi põhjaosas leidub keeruka arengulooga ürgorgusid. Madalikel ja nõgudes on ulatuslikke tasandikke jääpaisjärvedes tekkinud setetel. Rannikualadel on väga levinud merelised akumulaatsiooni- ja abrasioonitasandikud ning vanu rannajooni tähistavad astangud, rannavallid ja maasääred. Järvelisi tasandikke ning suurte siseveekogude rannamoodustisi leidub Võrtsjärve ja Peipsi-Pihkva nõos, kohati ka mujal. Luiteid esineb praeguste ning varasemate nii mere kui ka suuremate siseveekogude (Peipsi, Võrtsjärv) rannajoonte piirkonnas, kohati ka mujal. Väga levinud on Eestis sootandikud. Jääajajärgsete vooluvete poolt kujundatud erosioonivormid on suhteliselt tagasihoidlike mõõtmetega, samuti ka karstivormid, mida leidub küllalt arvukalt Põhja-, Kesk- ja Lääne-Eestis.

Illustratsioonid: Tahvlid Besti NSV II ja III

Eesti maastikud (Värviline)

II: 1. Viitna järv 2. Ontika paekallas 3. Alu-
taguse metsad 4. Muraka raba 5. Loopealne
kadastik 6. Tööstusmaastik põlevkivibas-
seinist 7. Jägala juga 8. Põlevkivikar-
jäär. Mererand Kaberneemel.

III: 1. Matsalu roostik 2. Rannaluided Võisiku
mägedes 3. Sügisene puisniit 4. Kahrila
järv Rõuges 5. Peipsi rannik Kallaste ko-
hal 6. Ahja Taevaskoda 7. Haanja kõrgus-
tik Suure-Munamäega.

Tekstifotod: Väike Munamägi Otepää kõrgus-
tikul. Vaade Viljandi ürgorule. Vooremaas-
tik. Lääne-Eesti madalik.

2) Geoloogiline ehitus. Eesti terr. paikneb ulatustliku Vene platvormi loodeosas, Balti kilbiga piirneval alal. Nimet. kahe tektoonilise piirkonna geoloogiline arenemine on kujundanud ka Eesti geoloogilise ehituse põhijooned. Vastavalt peam. arenguetappidele jaguneb siinne maakoore ülaosa kolmeks üksteisest tugevasti erinevaks kivimite kompleksiks: kõige all kristalsetest kivimitest koosnev aluskord, kõrgemal settekiiviline pealiskord ja ülemise kihina haril. kõvastumata setetest koosnev pinnakate. Balti kilbi lõunanõlva moodustavad aluskorra kivimid (gneisid, gabrod, graniidid) on otseseks jätkuks Soomes ja Skandinaavias paljanduvatele kihistutele, kuid Eestis nad kusagil maapinnal ei avane. Need kivimid on intensiivselt kurrutatud, läbitud lõhedest ja noorematest intrusioonidest. Kohati on kivimlasundid blokkidena üksteise suhtes vertikaalsuunas nihkunud ja tugevasti maagistunud (²⁸Jõhvi anomaalia). Aluskorra pealispinna sügavus maapinnast on Põhja-Eestis 110-240 m; lõuna suunas suureneb see pidevalt ja ulatub Võrus ligi 600 m-ni. Eesti lõunapiiril asuval Lokno kerkealal tõuseb aluskord järsult kuni 295 m-ni (joon. 2-1), vähemaid kerkeid on mujalgi (²⁸Uljaste kuplid). Ürg- ja aguaegkonna vältel Balti kilp konsolideerus ning tema pealispind kulutati lainjaks tasandikuks. Vanaaegkonna alguses kilbi äärealadel kujunenud meredes hakkasid

kuhjuma mitmesugused pürd- ja lubisetted, millest on tekkinud meil üle 600 m paks settekivimite lasund. Kui mitte arvestada kambriumi kivimeid (liivakivid, sinisavi), mis paljanduvad ainult põhjarannikul, koosneb Põhja-, Lääne- ja Kesk-Eesti pealiskord peam. ordoviitsiumi ja siluri karbonaatsetest kivimitest (lubjakivid, merglid ja dolomiidid). Seevastu kogu Lõuna-Eesti Pärnu-Tamme-Puurmani-Mustvee joonest lõuna poole on devoni liivakivide levikualaks. Vabariigi äärmises kaugosas (Haanja kõrgustikul) on pealiskorraks devoni karbonaatsed kivimid. Kõikide nimet. ajastute setted on kuhjunud enamasti mandrilähedastes madalmeredes ning sisaldavad rohkesti sel ajal elanud taimede ja loomade kivistisi. Vanaaegkonna vältel toimunud korduv mere pealetung ja taganemine, settimistingimuste ja elukonna pidev muutumine põhjustasid tekkiva lasundi liigestumise väiksemateks üksusteks.

Tabel 2.

Pärast devonit jäi Eesti pikaks ajaks kulutusalaks, vähemalt ei ole meil säilinud nooremaid kvaternaarielseid setteid. Meie lähema ümbruse paleogeograafilise olukorra järgi otsustades tuleb arvata, et ka vanaaegkonna lõpul ning kesk- ja uusaegkonna algupoolel Eestis aeg-ajalt setteid kuhjus, kuid hiljem kanti need jälle ära. Neist aegadest pärineb meie aluspõhja jääajaeelne reljeef, põhilised lõhededüsteemid, murrangud ja lamedad fleksuurid (Ahtme jt. rikked). Aeglaste tektooniliste liikumiste tagajärjel on aluspõhja kihid nõrgalt kaldu

Resti pealiskorra ja pinnakatte
stratigraafiline liigestus

Lade-kond	Ladestu	Ladestik	Ladejärk	Lade	Tähistus kaardil	Vanus milj.a.		
uus-ladekond	kvaternaar	holotseen		balti		~1,5 340±10		
		pleistotseen	ülem-	neemeni muraavino				
			kesk-	dnepri staroobini				
			alam-	ei ole Eestis toestatud				
vanaladekond e. paleosoikum	devon	ülem-	fraan	sglooni . tsuudovo pskoovi snetogoori amata gauja	D ₃ sl D ₃ cd D ₃ ps D ₃ sn D ₃ am D ₃ gj D ₃ br	400±10 410±10		
				kesk-	živee		burtaleki aruküla naroova pärnu	D ₂ br D ₂ ar D ₂ nr D ₂ pr
							efel	viesite
		alam-	šesuuvi					
		silur	ülem-	daunton	ohesaare kaugatuma		S ₂ oh S ₂ kg	440±15 A
					ladlou		paadla kaarma	
	alam-			ländouve- ri	jaagarahu jaani	S ₁ jg S ₁ jn		
			radavere		S ₁ ad			
			raikküla tamsalu juuru		S ₁ rk S ₁ tm S ₁ jr			
	ordovitsium		ülem-	aâgill	porkuni pirgu	O ₃ pk O ₃ pg O ₃ vr	500±20	
		ülem-		nabala rakvere	O ₂ nb O ₂ rk			
				karadok	candu keila	O ₂ on O ₂ kl		
				alam-	jõhvi idavere kukruse	O ₂ jh O ₂ id O ₂ kk		
		tallin- na			uhaku lasnamäe asäri	O ₂ uh O ₂ ls O ₂ as		
		alam-	ontika	kunda volhovi leetse	O ₁ kn O ₁ vl O ₁ lt			
			tremadok	pakerordi	O ₁ pk			
		kambrium	kesk-	balti	tiskre pirita lontova	Cm ₁ ts Cm ₁ pr Cm ₁ ln		
			alam-	vendi	lomonossovi kotlini gdoovi	Cm ₁ lm Cm ₁ kt Cm ₁ gd		

aluskord

~570

Joon. 2-1

Lõuna suunas - keskm. 11-15'. Viimasest asjaolust tingituna avanevad vanemad lademed vöönditena Põhja-Eestis, kuna Kesk- ja Lõuna-Eestis katavad neid järjest nooremad lademed. Kvaternaaris (pleistotseen) algas Loode-Euroopas jääaeg ning ka Eesti territoorium kattus korduvalt hiiglasliku jäästikuga, mis on etendanud tähtsat osa meie pinnakatte kujunemisel. Mandrijää sulamisel jäi maha moreen, jääjõgedes ja -järvedes settisid kruusad, liivad ning viirsavid, kujunesid vastavad glatsifluviaalsed pinnavormid - moreenkünkad, voored, oosid jne. Jääajajärgsel perioodil (holotseen) on Eesti pinnakatet ja pinnamoodi kujundanud ⁶³Läänemeri, mille areng kulges kooskõlas maakoore neotektoonilise kerkimisega ja kliima pideva muutumisega (⁶³kliimastaadiumid). Vt. ka tabel "Eesti ala areng jääajajärgsel perioodil" (lk. 63). Võrreldes aluspõhja iseloomustab pinnakatet suur muutlikkus, sest vastavad kivimid levivad enamasti küllalt piiratud kihtide ja läätsedena. Suuremad pinnakatte paksused on täheldatavad Lõuna-Eestis, ulatudes kõrgustike piirkonnas 50-60 ja enam m-ni. Eesti terr-i geoloogilise ehituse uurimisega tegelevad TA *Geoloogia Instituut, TRÜ geoloogiakateeder, MN *Geoloogia Valitsus ning osaliselt ka mitmed projekteerimisorganisatsioonid nagu RPI "Eesti Projekt", RPI "Eesti Tööstusprojekt" jt. /Ülevaade Eesti aluspõhja ja pinnakatte stratigraafiast, 1960; Eesti geoloogia. Bibliograafia 1840-1959, 1960; Гидрогеология СССР, том XXX, Советская ССР, 1966./

D.Kaljo

Illustratsioonid:

Eesti geoloogiline profiil: Selja-Emumägi-Tartu-Otepää-Haanja. /EE II vg. 531-532/ (Joon. 2-1).

Kambriumi ja alamordoviitsiumi kivimite paljand Pakri neemel. (Foto).

Siluri riffclubjakivi paljand Üügu pangal. (Foto)

Tori põrgu - pärnu lademe liivakivide paljand. (Foto).

Eesti geoloogiline ehitus. (Värviline kleebiskaart) Eesti NSV IV.

Kvaternaari setted ja pinnavormid. (Värviline kleebiskaart) Eesti NSV V .

3) Maavarad. Eesti tähtsaimaks maavaraks on põlevkivi e. kukersiit. Põlevkivi tööstuslikud varud paiknevad vabariigi kirdeosas üle 4000 km² suurusel maa-alal, varud moodustavad ligi 4 mljr. tonni, kütteväärtusega 7,5-14,6 MJ/kg (1800-3500 kcal/kg). Põlevkivi tarvit. laialdaselt energeetika- ja keemiatööstuses, põlevkivituhka aga ehitusmaterjalide tootmiseks ning põldude lupjamiseks. Perspektiivseks maavaraks võib osutada ka Põhja-Eestis esinev diktüoneema-kiltkivi, mis sisaldab orgaanilist ainet kuni 20% ja oma varudelt ületab mitmekordselt põlevkivi. Eestis on üle 1000 turba-leiukoha, varusid hinnatakse u. 16 mljr. m³, ent nende kasutamine on nii kütte- kui ka väetusturba-na suhteliselt väike. Põlevate maagaaside olemasolu on kindlaks tehtud Prangli, Keri jt. saartel ning üksikutes kohtades mandril, mainimisväärtet tööstuslikku tähtsust neil ei ole. Läti NSV-s teostatud uuringute alusel ei ole võimatu ka tööstusliku nafta olemasolu Riia lahe akvatooriumis ja saartel. Tähtsuselt teiseks maavaraks on Eestis fosforiit, mille geoloogilised varud ulatuvad 350 milj. tonnini. Oobulusfosforiidi P₂O₅ sisaldus on 8-15%, suuremad maardlad on Maardu, Toolse, Aseri, Saka ja Narva, tööstuslik kaevandamine toimub seni ainult Maardu leiukohas. Fosforiidivarude tähtsust tõstab kattekihi moodustavate glaukoniit-liivakivi ja lubjakivide kompleksse kasutamise võimalus. Ehitusmaterjalide maardlate hulgas on kõige rikkali-

kumalt esindatud lubjakivid ja dolomiidid, mil-
lede varud on praktiliselt piiramatud ja mis paik-
nevad peam. vabariigi põhjaosas ja saartel. Lubja-
kivid on tarvitatavad tsemendi toorainena (Kunda
ja Rakvere maardlad), lubja põletamiseks (Vasalemma,
Tamsalu, Rakke), suhkru-, tselluloosi- ja pa-
beritööstuses (Vasalemma), ehituskivide ja killus-
tiku valmistamiseks (Väo, Harku, Maardu, Kohtla-
Järve, Narva). Dolomiidid, mis omavad kõrget sur-
vetugevust, sobivad dekoratiivplaatide valmista-
miseks (Kaarma ja Mustjala maardlad) ning ehitus-
kivide ja killustiku tootmiseks. Savid varusid
leidub kõigis rajoonides. Suurim tähtsus on põhja-
rannikul levival kambriumi sinisavil kui hea kva-
liteediga tsemendi, telliste ja dreneažtorude toor-
ainel. Sinisavi suuremad maardlad on Aseri, Kunda
ja Kolgaküla. Lõuna-Eestis esinevad devoni savid
on kõrge kvaliteediga, andes toorainet keraamika-
tööstusele, esineb ka raskeltsulavaid savisid
(Joosu, Säna, Küllatova jt. leiukohad). Kvater-
naarsetest savidest on tähtsamad valdavalt Lääne-
Eestis levinud viirsavid (Sindi, Vana-Vigala jt.
leiukohad), laialt levinud moreensavide tähtsus
on nende madalama kvaliteedi tõttu aga väiksem.
Kambriumi sinisavid ja kvaternaari viirsavid või-
maldavad organiseerida vabariigis keramsiidi toot-
mist. Liiva- ja kruusavarusid leidub kogu vaba-
riigi ulatuses. Kvaliteetseid klaasiliivasid an-
nab Piusa maardla, ehitusliivade ja kruusade

maardlatest on suuremad ning tähtsamad Männiku Tallinnas, Pannjärve Kohtla-Järve raj-s ja Vooremägi Tartu raj-s. Hulgaliselt esineb väiksemaid kohaliku tähtsusega leiukohti. Silikaatbetoonide valmistamiseks sobivad ka fosforiidi rikastamisjäädadena saadavad kvartsliivad ja fosforiidimaardlate kattekihina esinev glaukoniitliiv. Soojusisoleermaterjali tootmiseks on sobiv Narva jõe vasakul kaldal asuv Leekovo diatomiit. Turbalasundite all ja järvedes esineva järvelubja ning oruveerudel esineva allikalubja varude maj. tähtsus on väike. Praktiliselt ei kasutata ka järvedes ja soodes leiduvaid sapropeele, mis on kasutatavad loomasöödana ja väetisena. Ravi otstarbel tarvitataavad on teravismudad, millede tähtsamad leiukohad on Ikla, Suurlaht, Haapsalu laht ja Voosi kurk. Mineraalvete esinemine on kindlaks tehtud kristalses aluskorras ja settekivimite kompleksi sügavamates kihides vabariigi lõuna- ja kaguosas (Ikla, Pärnu jt.); nende raviotstarbelise tarvitamise võimalusi on aga seni vähe uuritud. Metalsete maavarade tööstuslikke leiukohti Eestis seni kindlaks tehtud ei ole. Jõhvi magnetilise anomaalia piires 250-500 m sügavuses esineb kristalses aluskorras rauamaake (rauakvartsiite) rauasisaldusega 20-35%. Perspektiivseteks võivad osutada hulgalised polümetalliliste metallide - plii ja tsiingi maagistumishud nii kristalses aluskorras (Uljaste) kui ka settekivimite kompleksis maapinna ligidal (Võhma, Vi-

vikonna jt.). Kristalses aluskorras on kindlaks tehtud ka mitmete haruldaste metallide kõrgendatud kontsentratsioone. Maavarade otsingute ja uuringutega vabariigis tegeleb MN⁸⁸ Geoloogia Valitsus. /A. Luha. Eesti NSV maavarad, 1946./ Vt. ka Geoloogiline ehitus. Bibliograafia.

E. Mustjõgi

Illustratsioonid:

Eesti maavarad. (Tekstikaart).

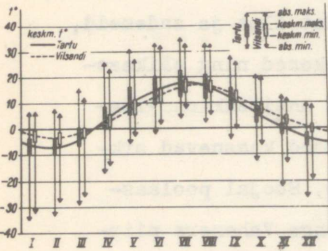
Kukruse lademe läbikäik Kaevanduses nr. 10.

(Foto)

Dolomiidikarjäär Kaarmal. (Foto).

4) Kliima. Eesti terr. loetakse kuuluvaks parasvöõndi atlantilis-kontinentaalse valdkonna segametsa kliimasse, mille iseloomulikeks joonteks on soe suvi ja mõõdukalt pehme talv. Et aastane sademete hulk ületab aastase auramise, on tegemist niiske kliimaga. Eesti kliima põhijooned määrab asend suure Eurasia mandri äärmises loodeosas Põhja-Atlandi naabruses, seega aktiivse tsüklonaalse tegevuse piirkonnas. Sagedased tsüklonite sissetungid Atlandilt toovad suvel kaasa suhteliselt jahedat ilma ja sademeid, talvel sula ja tuisku. Püsivad pakased ning päikese-paistelised perioodid on tingitud antitsüklonaalsetest mõjustustest. Tugevamad pakased kaasnevad arktilise õhu levimisega Eesti alale. Soojal poolaastal esineb troopilise õhu sissetunge Vahemere piirkonnast. Kliima territoriaalsed erinevused on tingitud eelkõige Läänemere naabrusest. Merest eemaldumisega kliima kontinentaalsus tugevneb, merelisuse tunnuste suurima gradiendi vöötik jagab vabariigi terr-i kaheks: Läänemere vahetu mõju valdkonnaks ja Sise-Eestiks. Rannikualade kliimaatilised iseärasused on tingitud mere režiimist. Sise-Eesti valdkond jaguneb Põhja-Eestiks, kus suve ja ülemineku-perioodide soojusrežiim on mõnevõrra ebasoodsam, ja Lõuna-Eestiks, kus sagedamini ilmnevad kontinentaalsed mõjustused. Detailsema kliimaatilise rajoneerimise aluseks on terr-i maastikulised erinevused (vt. lk. 69 - 74): iga maastikulise rajooni piires kujuneb iseloomulik mikrokliimade süsteem ja kohalik kliima. Päikese kiirguse energia saamine

muutub aasta kestel väga suurtes piirides, mille algpõhjus peitub maa asendis 58-59° p.-l. Põhja-Eestis ületab suvise päeva pikkus talvise kolm korda (vastavalt 18 ja 6 tundi); päikese keskpäevane kõrgus on suvisel pööripäeval 55°, talvisel vaid 8°. Nimetatud astronoomilistest teguritest tingitud sesoonseid erinevusi päikese kiirgusenergia saamisel süvendavad tsirkulatsioonitingimused. Dets-is intensiivse tsüklonaalse tegevuse ajal on päikese-paiste kestus 7-11% võimalikust, juunis küttinib vastav näitaja maksimaalsena rannikul 60%, sisemaal ligi 55%-ni võimalikust. Kokkuvõttes on kiirgusenergia juurdevool maapinnale (Tartu andmeil) juunis 14,8 kcal/cm², dets-is vaid 0,6 kcal/cm². Aastane kiirgussumma on sisemaal 82-84 kcal/cm², rannikul u. 5 kcal/cm² võrra suurem - erinevuse tingitud otsese kiirguse suurem hulk rannikul suvekuudel. Õhutemperatuur on Eestis vastava laiuskraadi keskm. t^o-ga võrreldes suvel mõnevõrra jahedam, talve poolaastal aga oluliselt kõrgem, mistõttu ka aasta keskm. õhut^o osutub laiuskraadi keskm. kõrgemaks. Läänemeri avaldab talvel oma rannikualadele tugevat soojendavat toimet ning t^o-i erinevus võrreldes sisemaaga on suurem kui teistel aastaegadel. Kuu keskm. t^o-i territoriaalne erinevus ulatub jaan-s 4,9°-ni. Madalaima õhut^o-na fikseeriti Jõgeval ööl vastu 17. I 1940 -43,5 °C (Võrus 3. I 1941 -43,4 °C). Sulad on talve iseloomlikuks nähtuseks, kuid esineb ka väga püsivaid külmi.

Õhut^o-i aastane käik

Aasta keskm. t^o

Veebr. keskm. t^o

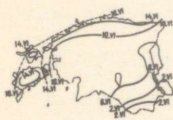
Tabel 3

Kuude keskmine õhuteperatuur (°C)

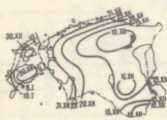
Vaatlusjaam	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Vilsandi	-2,3	-3,4	-1,9	3,0	8,0	12,6	16,3	16,1	12,6	7,6	3,4	0,1
Pärnu	-5,2	-5,7	-3,0	3,5	10,0	14,7	17,5	16,1	11,9	6,2	1,2	-2,6
Tallinn	-4,7	-5,5	-2,7	2,6	8,4	13,2	16,6	15,6	11,4	6,0	1,2	-2,6
Nelva-Jõesuu	-6,8	-7,4	-4,3	2,6	9,0	14,2	17,4	15,7	11,2	5,5	0,2	-4,0
Tartu	-6,5	-6,6	-3,2	3,9	10,6	14,8	17,3	15,5	10,8	5,2	0,0	-4,0
Võru	-6,9	-6,8	-3,4	4,0	10,5	14,7	17,2	15,2	10,8	5,2	0,0	-4,3

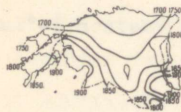
Juuli keskm. t°

Suve algus

Telve algus

Aktiivsete t°-de summad

1874/75.a. talvel näiteks ei tõusnud õhut^o Tartus 108 päeva kestel üle 0 °C. Suvel tõuseb õhut^o rannikult sisemaa suunas, t^o-de territoriaalne jaotus suve lõpuks ühtlustub. Maksimaalne õhut^o on ulatunud +35 °C. Vegetatsiooniperiood (t^ok 5 °C) kestab 165-185 päeva, aktiivse taimikasvu periood (t^ok 10°) 110-135 päeva, aktiivsete t^o-de summa on valdavalt 1700-1950°. Öökülmad lõpevad läänerrannikul ja saartel juba apr. lõpus, Põhja-Eesti lavamaal, Pandivere kõrgustikul kuu aega hiljem; sügiseste öökülmade algus langeb nimetatud piirkondades vast. okt. ja sept. 3. dekaadile. Öökülmadeta perioodi kestus on Põhja-Eestis 110-120 päeva, saartel ja mandri läänerrannikul 170-190 päeva. Hiliseim öökülm kevadel on märgitud 17. juunil (Jäneda, Jõgeva, Kuusiku), varaseim sügisel 3. sept. (Võru, Jõgeva, Kuusiku). Toodud andmed käsitlevad õhut^o-i langemist alla 0° meteoroloogilises onnis (2 m kõrgusel maapinnast), maalähedases õhukihis öökülmad võivad esineda kogu suve jooksul. Tuul. Aasta keskmisena on kogu Eesti terr-^l valitsevaks edelatuuled, mille kordumise sagedus moodustab 15-25%. Korduvuselt järgnevad lääne- ja lõunstuuled. Põhja-, kirde- ja idatuulte suhteline kaal on suurem kevadel ja suve algul. Suveperioodil tuleb rannikul ilmsiks tuulesuundade ööpäevane käik, mis on tingitud briisinähtusest. Seetõttu on meretuulte korduvus päeval suurem kui öösel. Tuulekiiruse maksimumi aeg on seoses suurima intensiivsusega tsüklonaalse tegevusega ja esineb nov-st jaen-ni, mil keskm. tuulekiirus künnib mitmes rannikujaamas üle 7 m/s. Keskmine tuulekiirus on Sise-

Eestis vähim juulis-aug-s (olla 3 m/s), läänerannikul ja saartel aga kohati kevad-suvel, kusjuures mitmetes rannikupeikades on tuule kiirus ka vaiksemal kuul üle 5 m/s. Tuulekiiruse äöpäevane käik on ulatuslikum suvel, mil päevane tuulekiirus ületab öösise kuni 3 m/s. Tugeva tuulega (15 m/s ja enam) päevade arv aastas on rannikul 20-30, (Vilsandil 41 päeva), sisemaal piirdub see kohati (Viljandi, Võru) 4 päevaga. Õhu relatiivne niiskus kell 13 on aasta keskmisena Kesk- ja Kagu-Eestis 70% piires, Sõrves ulatub aga 82-ni. Kuu keskm. relatiivne niiskus kell 13 on madalaim mais Kesk-Eestis - 52%, ulatudes saartel samal ajal üle 70%. Dets-s on relatiivne niiskus suurim, tema jaotus aga ühtlane: kogu Eesti terr-l on see keskpäeval 83-89%. Sadmete aastane keskm. hulk ENSV terr-l on enamasti 700-750 mm. Seejuures ületab sademete aastsumma kõrgustikel 800 mm, rannikualadel on paiguti 600 mm ümber. Ka Peipsi ja Võrtsjärve rannikualadel on sademete hulk suhteliselt väike. Soojal poolaastal on sademeid enamasti 450-500 mm, nende jaotus aga sarnaneb aasta keskmisega. Sademete kogusumma on suurim augustis, vähim märtsis, üksikutes kohtades veebr-s. Sademetega päevade arv kuuunib kõrgustikel ning Kagu- ja Kirde-Eestis 180-200 päevani aastas (soojal poolaastal 100-110

Tabel 4

Tabel 4

Kuude keskmine sademete hulk (mm)

Vaatlusjaam	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Vilsandi	27	21	22	26	33	34	46	68	55	64	49	38
Pärnu	27	20	23	33	42	54	64	78	64	54	46	35
Tallinn	28	24	23	30	41	50	59	75	64	64	46	34
Narva-Jõesuu	38	34	31	34	39	54	68	85	69	60	52	43
Tartu	32	29	28	31	44	68	77	82	61	48	44	38
Võru	28	26	35	29	56	67	73	84	77	55	51	36

Märkus: Sademete andmed asendatakse uutega.

päeva), rannikul on see kohati vaid 150-160 (soojal poolaastal 80-90). Sademete intensiivsus on suurim suve lõpul, kestus aga sügistelvel. Püsiv lumikate kujuneb keskm. kõige varem, dets-i 1. dekaadi lõpus, Pandivere kõrgustikul, paar päeva hiljem ka Otepää ja Haanja kõrgustikel. Dets-i 2. dekaadi lõpuks kujuneb lumikate peaaegu kogu mandri-Eestis, saarte rannikul aga alles jaan. keskpäiku. Maksimaalse kõrguse saavutab lumikate tavaliselt veebr. lõpus - märtsi algul. Valdaval osal terr-st on see 30-40 cm piires, rannikualadel vähem, Haanjas aga üle 50 cm. Lumikatte suurim түsedus kõrgustikel on tingitud ühelt poolt sademete suuremast hulgast, teiselt poolt sulade harvemast esinemisest ja väiksemast intensiivsusest. Lumikate laguneb enamasti märtsi viimaseks dekaadiks, kõrgustikel ja Kirde-Eestis apr. alguseks. Erandlikel aastail kujuneb püsiv lumikate aga juba okt. lõpul, kõrgustikel võib varjatud paikades suusatamiskõlblikku lund kohata veel mai alguspäevil. Erakordselt pehmetel talvedel ei moodustu püsivat lumikatet üldse. Tuiske esineb Eestis kõige enam jaan-s ja veebr-s, tuisupäevade arv on sisemaal ja põhjarannikul keskmiselt 20-30, saartel 16-20 aastas. Jäidet esineb rannikul keskm. 6-8, sisemaal enamasti 11-14 päeval aastas. Udupäevade arv on sisemaal 40-50 maksimumiga sügisel, rannikul 40-80 maksimumiga aprillis. Äikest esineb keskmiselt 10-20 päeval aastas, sagedamini kõrgustike

Tabel 5

Meteoroloogiliste elementide absoluutseid ja keskmisi andmeid

Vaatlus- jaama	Absoluutne				Aasta keskmine					
	Õhut°-i maksim- um	Õhut°-i minim- um	Õhut° summa (> 10°)	aktiiv- õhut°-de summa (> 10°)	päevade arv kesk- mise õhu- t°-ga > 10°	tuule- kiirus m/s	päikese- paiste kestus (tundi- des)	sademe- te hulk (mm)	Õhukiir- vaba perioodi kestus (päevades)	puisiva- lumi- katte kestus (päev- des)
Vilsandi	33	-32	6.0	1301	125	6.5	1872	655	194	63
Pärnu	35	-35	5.4	1998	134	5.2	1764	683	164	92
Tallinn	33	-32	5.0	1744	121	5.5	1753	687	164	94
Narva-Jõesuu	34	-39	4.4	1822	123	4.7	1692	721	164	104
Tartu	35	-35	4.8	1912	130	3.7	1703	694	151	105
Võru	34	-43	4.7	1919	132	3.4	1636	719	134	100
Maksimaalne	35 Tartu, Pärnu, Värskla	-27 Osmu- saar	6.0 Vil- sandi	1998 Pärnu	134 Pärnu	6.8 Osmu- saar	1872 Vilsan- di	596 Vaind- loo	194 Vilsandi	120 Mauri
Minimaalne	29 Vaind- loo	-43 Võru, Värskla, Jõgeva	4.1 Sorve Kujnu Jäne- ga, Jõge- va	1587 Vaind- loo	110 Vaind- loo	3.1 Tooma	1627 Olust- vere	806 Mauri	110 Jõgeva	63 Vilsandi

piirkonnas. - Klimatoloogilist ja meteoroloogilist uurimistööd Eestis teostab ENSV Hüdrometeoroloogia Teenistuse Valitsus, kelle süsteemi kuuluvad Tallinna Hüdrometeoroloogia Observatoorium, 29 meteoroloogiajaama ning 74 vaatlusposti. Kitsamaalaseid uurimistöid teevad veel TA aktinomeetriajaam, Vojeikovi nim. Geofüüsika Peaobservatooriumi Eesti agrometeoroloogia laboratoorium jt. ametkondlikud asutused. /Eesti NSV agrokliimaatiline teatmik, 1962; Справочник по климату СССР. Вып.4. Эстонская ССР. Часть 1: Солнечная радиация, радиационный баланс и солнечное сияние, Л.1966; Часть II: Температура воздуха и почвы, Л.1965; Часть III: Ветер, Л.1966 /

A. Raik

Illustratsioonid:

- Õhutemperatuuri aastane käik. (Graafik 4-1)
- Aasta keskmine õhutemperatuur. (Servakaart)
- Juuli keskmine õhutemperatuur. (Servakaart)
- Veebruari keskmine õhutemperatuur. (Servakaart)
- Suve algus. (Servakaart)
- Talve algus. (Servakaart)
- Aktiivsete temperatuuride summad. (Servakaart)
- Erileheküljel esitatakse ENE-s veel sademete, öökül mavaba perioodi kestuse, sajupäevade arvu, lumikatte kestuse ja lumikatte kõrguse kaardid;
- Tahvel Eesti NSV I** (Ilmastiku struktuur).

5) Meri. Lääne- ehk Balti meri ning selle osad - Soome ja Riia ehk Liivi laht ning Väinameri on Eesti rannikul liigestatud rannajoonega ning võrdlemisi saarterohked. Lahtedest on tähtsamad Narva, Tallinna, Haapsalu, Matsalu ja Pärnu laht, väinadest Irbeni, Soela, Suur ja Väike väin ning Hari ja Voosi kurk. Osa põhjaranniku lahtedest on võrdlemisi sügavad (kuni 90 m), mujal on meri Eesti rannikul madal ja rikas karidest ning rahudest (Suurrahu ja Tallinna madal). Vormsist ning Hiiu maast põhja pool jätkub meres Põhja-Eesti paekalda veealune osa astanguna, mis kohati on 100 m kõrge. Saaremaast lääne poole ulatub madal meri kuni 30 km kaugusele rannast.

Tõusu ja mõõna Eesti rannikul ei esine. Meretaseme kõikumise amplituud on kuni 2,5 m. Veeseis on suvel harilikult madal, talvepoolaastal, mil puhuvad tugevad lääne- ja edelatuuled, aga kõrge. Eesti rannikul on jälgitav nõrk hoovus, mis kulgeb Lääne-Eesti saarte kohal lõunast põhja, Soome lahe lõunaosas aga läänest itta. Sageli esineb tuultest tingitud muutliku suunaga voolugi, mis on eriti tugevad väinades. Merevees soolsus on saarte läänerannikul 6-7‰, Soome lahe lääneosas, Riia lahes ning Väinameres 5-6‰, Soome lahe idaosas aga märgatavalt vähem; jõgede suudmepiirkonnis langeb see kohati 0,5‰-ni. Merevee t° tõuseb suvel avamerel 18-19°C-ni, madalates, varjatud lahtedes aga märgatavalt kõrgemale; talvel langeb see pinnakihis 0°C-ni. Jäälolud on navigatsiooniks kõige soodsamad

saarte läänerannikul, kus kinnisjäaga kattuvad vaid rannaäärsed lahed. Soome lahe lääneosas avameri ei kilmu; varjatud lahtedes püsib kinnisjääd keskmiselt 1-2 kuud, Soome lahe idaosas, Riia lahe rannikupiirkonnas ning Väinameres aga 3 kuud. Üksikuil, väga karmidel talvedel on kinnisjääd esinenud 180-190 päeva. Kõige varasemat jää tekkimist on täheldatud okt. lõpul, kõige hilisemat jää kadumist mai lõpul. Ajujääd on Eesti rannikul edelatuulte ning nõrga hoovuse tõttu suhteliselt vähe.

Elustik Läänemeres Eesti rannikuil ei ole eriti rikas. Tähtsamaid kalapüügipiirkondi on Pärnu laht, Soome lahe lääneosa ning Lääne-Eesti saarestikku ümbritsevad veed; peam. töenduslikud kalaliigid on räim, kilu, tursk, lest, kammeljas, angerjas, merisiig ja lõhi, riimveelistes lahtedes ka koha, vimb, ahven, haug jt. mageveekalad. Tähtsamad sadamad Eesti rannikul on Tallinn, Pärnu, Roomassaare, Loksa jt. Mitmel pool Saaremaa, Hiiumaa ning Lääne-Eesti rannikul leidub ravimuda. Mere ääres on palju puhkekohti ning mitmed tuntud kuurordid (Pärnu, Haapsalu, Narva-Jõesuu). Okeanoloogilisi uurimisi Eesti rannikuvetes teostab ENSV Hüdro meteoroloogia Teenistuse Valitsus. Merebioloogiliste probleemidega tegeleb Balti Kalamajanduse Instituudi Eesti Mereihetoloogilise Laboratoorium. /A. Järvekilg, I.Veldre. "Elu Läänemeres", 1963./

Illustratsioonid:

Läänemere põhi. (Foto).

Mererand jääpankadega. (Foto).

6) ~~Siseseed~~. Vooluvete võrk on Eestis üldiselt õige tihe (31 153 km, s. o. 0,7 km ühe km² kohta). Ainult Pandivere kõrgustikul, kohati ka mujal paasaluspõhjaga aladel puuduvad karstinähtuste tõttu alatised vooluveed. Enamik Eesti jõgedest on väikesed; pikkusega üle 10 km on Eestis 420 jõge, pikkusega 100 km ja enam aga ainult 9 jõge. Suurima vooluhulgaga (aasta keskm. 400 m³/s) on Narva jõgi, mille jõgikonnast (koos Peipsi-Pihkva valgalaga 56 200 km²) jääb Eesti piiresse 17 200 km². Suuremaid jõgesid on veel Pärnu jõgi, Suur-Emajõgi, Kasari jõgi jt.

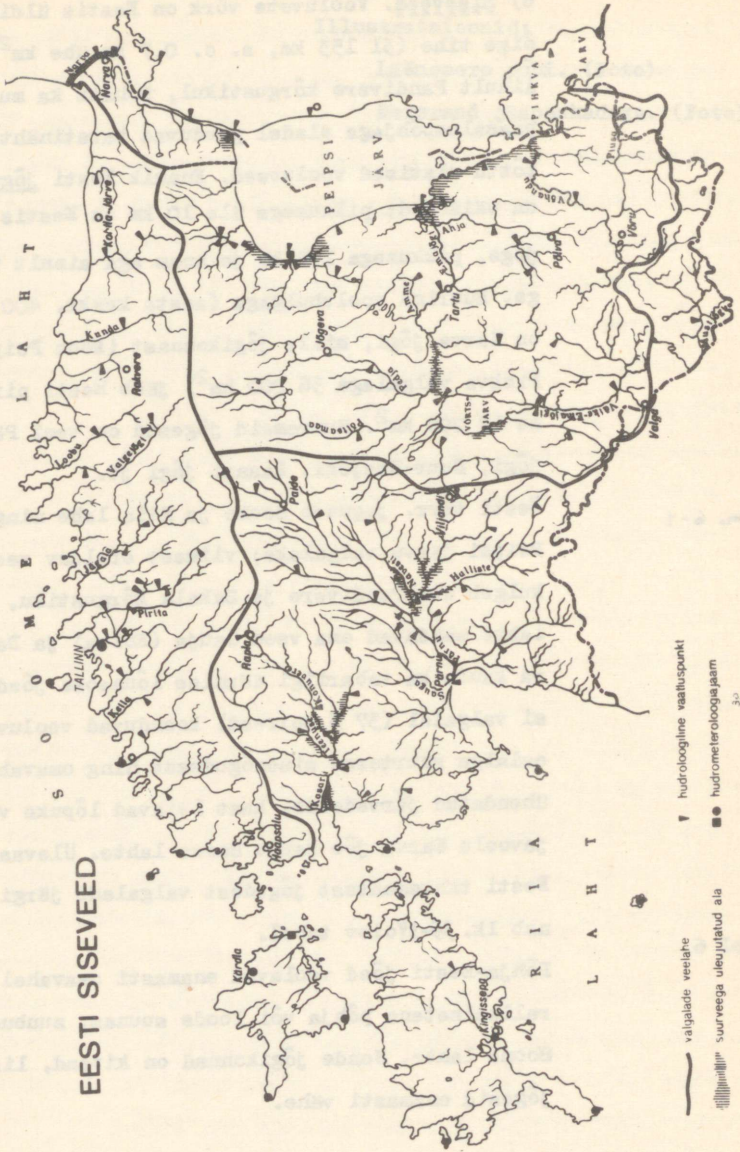
Joon. 6-1

Eesti terr. jaguneb Soome ja Riia lahe ning Peipsi järve valgalaks; viimast eraldav veelahke kulgeb üle Pandivere ja Sakala kõrgustiku, Riia lahte saadavad oma veed Gauja (Koiva) ja Deugava kaudu ka vabariigi äärmise lõunaosa jõed. Peipsi valgalal (37 % terr-st) koonduvad vooluveed esialgu suurtesse sisenõgudesse ning omavahel ühendatud järvedesse, kust leiavad lõpuks väljavoolu Narva jõe kaudu Soome lahte. Ulevaate Eesti tähtsamatest jõgedest valgalade järgi annab lk. 35-37 olev tabel.

Tabel 6

Põhja-Eesti jõed voolavad enamasti omavahel paralleelsetena põhja või loode suunas, suubudes Soome lahte. Nende jõgikonnad on kitsad, lisajõgesid enamasti vähe.

EESTI SISEVEED

- valjalade veeilghe
  - ▤ hüdrolõogiline vaatuspunkt
  - hüdrometeoroloogaasam
  - ▨ suurveega ülevõetud ala
- 1 : 100 000

Hüdrograafilisi andmeid Eesti jõgedest

	Jõe pikkus km - -tes*	Jõgi- konna pinda- la ² km ² - -tes	Üldine langus (m)	Keskm. voolu- hulk (m ³ /s)	Keskm. ära- voolu moodul ² (l/s km ² kohta)
<u>Soome lahe valgala</u>					
Narva j.	78	56200	30	406,0	7,2
Purtse j.	51	816	74	6,6	8,1
Kunda e. Sämi j.	66	519	94	5,9	11,3
Loobu j.	59	308	90	2,9	9,4
Valgejõgi	77	454	106	3,9	8,6
Jägala j.	103	1580	80	12,8	7,8
Ambla j. (I)	31(101)	210	2,9	1,6	7,6
Soodla j. (I)	75(94)	236	6,2	2,3	9,7
Jõelähtme j. (I)	54(59)	341	50	2,6	7,6
Pirita j.	100	731	75	7,3	10,0
Vähäna e. Tõdva j.	75	407	62	3,4	8,3
Keila j.	107	706	72	6,6	9,3
Vasalemma j.	46	406	40	3,8	9,5
Vihterpalu j.	45	474	31	4,7	8,9
<u>Riia lahe valgala</u>					
Kasari e. Teenuse j.	106	2980	61	27,6	9,3
Konovere e. Vigala j. (I)	92(116)	1560	61	14,5	9,3
Päärdu e. Velise j. (II)	70(99)	903	60	7,8	8,6
Änge j. (III)	36(76)	242	36	2,1	8,8
Paadrema j.	28	265	18	3,5	9,3
Pärnu j.	144	6910	76	62,4	9,1
Prandi j. (I)	28(128)	274	20	2,7	9,7

	Jõe pikkus km - tes	Jõgi- konna pinda- la- km ² - tes	Üldine langus (m)	Keskm. voolu- hulk (m ³ /s)	Keskm. ära- voolu moodul (l/s km ² kohta)
Lintsi e. Piiumetsa					
j. (I)	68(152)	294	24	...	8,0
Käru j. (I)	58(119)	308	43	2,5	8,0
Vändra j. (I)	51(97)	271	41	2,4	8,8
Navesti j. (I)	102(140)	2990	54	27,2	9,3
Halliste j. (II)	86(137)	1940	69	17,6	9,1
Raudna j. (III)	58(117)	1120	24	9,3	8,3
Keiu j. (I)	70(79)	890	61	7,6	8,5
Sauga j. (I)	74(75)	570	...	...	...
Nasva (Vlemjooksul					
Kärla j.	31	307	...	...	...
Mustjõgi (I; kuulub					
Gauja jõgikonda)	79(329)	1790	25	14,1	7,9
Pedetsi (II; kuulub					
Daugava jõgikonda)	159(403)	143	...	...	...
<u>Peipsi valgala</u>					
Rannapungerja j.	61	669	34	...	...
Avijõgi	48	377	65	5,4	8,1
Omedu e. Kullavere j.	52	644	...	...	...
Käspa j. (I)	47(52)	373	38	2,5	6,7
Suur-Emajõgi	100	9960	3,7	74,5	7,5
Pedja j. (I)	127(220)	2740	69	25,4	9,3
Põltsamaa j. (II)	118(215)	1280	57	13,1	10,2
Laeva j. (I)	43(106)	308	...	...	...
Amme j. (I)	64(119)	514	52	6,8	7,6
Elva j. (I)	72(142)	463	124	3,7	8,0
Ahja j. (I)	92(101)	1090	87	7,2	6,6

	Jõe pikkus km - -tes*	Jõgi- konua pinda- la ² km ² - -tes	Üldine langus (m)	Kesk- m. voolu- hulk (m ³ /s)	Kesk- m. ära- voolu moodul (l/s km ² kohta)
Tänassilma j.	34	454	9	3,7	8,1
Õhne j.	91	563		4,4	7,9
Väike-Emajõgi	82	1390	82	11,5	8,3
Pedeli j. (I)	31(67)	229	32	...	...
Võhandu j.	92	1410	41	10,0	7,1
Pühajõgi (I)	62(158)	366	90	3,1	8,5
Piusa j.	93	796	210	5,8	7,3

* Lisajõgedel on nime järel sulgudes märgitud, mitmenda järgu lisajõega on tegemist ning pikkuse järel antud kaugus lisajõe lähtmest peajõe suudmeni.

Karstinähtuste tõttu esineb kohati jõgede ja ojade kadumist maa-alustesse sängidesse (Uhaku, Kostivere urked ja Kuivajõgi). Ülem- ja keskjooksul on Põhja-Eesti jõed väikese langusega ning voolavad osalt lubjakividesse, teisel sa- videsse, liivadesse või turbasse uuristatud sän- gis. Alamjooksul on Põhja-Eesti jõgede langus suur ning paljud neist moodustavad panga joonel jugasid (Narva ja Loobu jõgi, Valgejõgi, Jägala ja Keila jõgi ning Treppoja). Paljud Põhja-Eesti jõed voolavad alamjooksul kaunites orgudes (Püha- jõgi, Valgejõgi, Pirita jõgi ja Keila jõgi; kõik LK).

Lääne-Eesti mandriosas on suuremateks voolutee- deks Pärnu ja Kasari jõgi koos rohkete lisajõ- gedega; saartel leidub aga ainult väikesi jõge- sid ning ojasid. Lääne-Eesti jõed on väikese langusega. Enamik neist voolab viirsavidesse ning meresetetesse uuristatud madalates sängi- des; kohati esineb ka karstinähtusi (*Salajõgi). Paljud Lääne-Eesti väikesed jõed ja ojad on süvendatud ning õgvendatud.

Lõuna-Eesti jõed algavad enamasti kõrgustikelt ning on ülemjooksul suure langusega (erandiks on Võrtsjärve Peipsiga ühendav Suur-Emajõgi). Keskjooksul voolavad nad tavaliselt ürgorgudes, alamjooksul sageli soostunud madalikel. Lõuna- -Eesti jõgede kallastel leidub maalilisi liiva- kivipaljandeid; siin on mitmed maastiku- jm. kaitsealad (Ahja, Koiva, Peetri, Piusa ja Võ-

Suuremad järved
(km²-tes)

Peipsi	3566
sealh. Pihkva	
jv.	710
Lämmjärv	170
Võrtsjärv	270
Narva vh.	200
sellest	
Eesti piires	40
Suurlaht	14,40
Ulemiste jv.	9,60
Saadjärv	7,08
Vagula jv.	5,19
Veisjärv	4,88
Ermistu jv.	4,80
Tõhela jv.	4,07
Kuremaa jv.	3,97
Paunküla vh.	3,50
Kahala jv.	3,46
Karujärv	3,30
Koosa jv.	2,95
Pühajärv	2,86
Kaiavere jv.	2,51
Sutlepa meri	2,45
Aheru jv.	2,34
Tamula	2,31

handu jõel).

Veetaseme kõikumise paljuaastane keskm. amplituud on Eesti jõgedel 0,7-3,5 m; üksikuil aastail on veetaseme kõikumine Pärnu jõel ulatunud 5,5 m-ni. Kevaditi esineb jõgedel lumikatte sulamisest tingitud suurvesi. Ka sügisel tõuseb veepind (sade tõttu) märgatavalt. Suvel ja talvel langeb veetase; neil perioodidel toituvad jõed peam. põhjavetest. Ojad ja väikesed jõed suvel isegi kuivavad; rohkete allikatega jõgedes on vooluhulga kahanemine väiksem. Aastasest äravoolust langeb kevadele 43%, suvele 14%, sügisele 24% ning talvele 19%. Suurematel jõgedel esineb kevadel (märtsi lõpul - apr. algul) jääminek; Narva jõel tekib üksikuil aastail talvel ka põhi jää. Eesti jõgede vesi on keskm. mineraliseeritud; märgatavalt kõrge mineralisatsioonistmega (talvel kuni 470 mg/l) on Põhja-Eesti allikaterohkete jõgede vesi. Uhtainete pooldest on Eesti jõed üldiselt vaesed.

Järvi on Eestis 1963. a. kokkuvõtte andmeil 1148, need hõlmavad (koos suuremate rabalaugastega) 2130 km² ehk 4,78% vabariigi pindalast. Suuremad järved on Peipsi (koos Pihkva järvega 3566 km², millest Eesti piireesse jääb 1546 km²), Võrtsjärv ja Narva veehoidla, ülekaalus on aga väikesed järved. Kõige arvukamalt on järvi künklikus moreenmaastikus, Vooremaal, Kurtna-
-Illuka mõhnastikus ning kohati ka rannikul, kus maatõus loob soodsad tingimused järvede tekkimiseks.

Eesti järvede suurusrühmad

Suurusrühm	Pindala (km ²)	Järvede arv	
		loodus- likud järved	tehis- vee- kogud
Väga väikesed	kuni 0,05	523	44
Väikesed	0,03-0,1	300	20
Keskm. suurusega	0,1	211	5
Suured	1-100	41	1
Väga suured	üle 100	2	1
Kokku		1077	71

Enamik Eesti järvi on mandrijäätetekkelised; nende hulka kuuluvad liigestatud kaldajoonega saarterohked künkliku moreenmaastiku järved (näit. Pühajärv), piklikud voorejärved (Saadjärv), vallseljakute ja otsamoreenidega seotud järved (Aegviidu, Kurtna, Paunküla järved), orujärved (Viljandi järv, Rõuge järvestik) jmt. Rannajärved on tihti riimveelised ning kannavad sageli lahe või mere nime (näit. Mullutu-Suurlaht ja Linnulaht, Sutlepa meri). Rohkesti on Eestis pruuniveelisi rabajärvi. Ainulaadse, meteoriidte tekkega on ^{*}Kaali järv. Enamik Eesti järvi on madalad, sügavaid järvi leidub peamiselt kõrgustikel. Detailseit nuritud järvedest on oligoofsed (toitainetevaased) 11%, düstroofsed (huumustoitelised) 17%, semidüstroofsed 5%,

Sügavamad järved

(m-tes)

Rõuge Suurjärv	38,0
Udsu jv.	30,3
Tsolgo Mustjärv	29,7
Koorküla Valg-järv	26,8
Uhtjärv	26,5
Kärnjärv	26,0
Piigendi jv.	25,3
Saadjärv	25,0

entroofsed (toiterikkad) 43%, düsentroofsed (segatoitelised) 18% ja halotroofsed (soola-toitelised) 6%. Mitmed järved on kuulutatud maastiku- või ornitoloogilisteks kaitsealadeks (näit. Pühajärv, Nüpli järv ja Linnulaht).

Allikate arv Eestis ulatub u. 3000-ni. Enamik neist on väikesed; ainult 5% allikate toodang on lo 1/s ja enam. Eesti suuremad allikad paiknevad Pandivere kõrgustiku äärealal (Norra allikas, mis annab kuni 2,1 milj. liitrit vett tunnis, Varangu, Prandi, Roosna-Alliku, Lavi jt. karstiallikad). Lõuna-Eestis on palju allikaid ürgorgude veerudel. Tüübilt on Eesti allikad purske-, loik- või nõrgallikad. Suur osa allikaist on tegevad ainult suurvete ajal. Eesti allikate t° on aasta läbi 4-6 $^{\circ}$ C. Ehtsad mineraalallikad Eestis puuduvad, esineb aga allikaid, mille veel on eriline maitse või lõhn.

Eesti terr -1 eristatakse 3 pinnavete hüdro-keemilist rajooni 7 allrajooniga, rajoneerimise aluseks on erinevused vete mineraal- ja orgaaniliste ainete sisalduses. Allrajoonide eristamisel on arvestatud ka pinnavete biogeensete ainete sisalduse erinevusi ning vees lahustunud ainete sesoonse dünaamika iseärasusi. I raj. pinnavett iseloomustab kõigil hüdroloogilistel perioodidel hüdrokeemiliselt kõrgeim mineraalainete sisaldus, kõrgeim kaltsiumioonide ja madalaim vesinikkarbonaatioonide suhteline sisaldus ionkoostises. Neile vetele on tüüpiline ka madalaim rauaühendite kontsentratsioon ja madalaim värvuse aste. Orgaanilisi aineid on vähe kuni mõõdukalt, huumusainete osatähtsus viimaste koostises on väike.

Jocn. 6 - 2

II raj. pinnavett iseloomustab keskm. mineraalainete sisaldus, s. o. madalam kui I raj. ja kõrgem kui III raj. vetes. Iseloomulik on kõrgeim vesinikkarbonaatioonide ja madalaim kaltsiumioonide suhteline sisaldus vete ionkoostises. Orgaaniliste ainete kontsentratsioon on madalaim Eestis, huumusainete osatähtsus väike. III raj. vett iseloomustab kõrgeim orgaaniliste ainete, sealh. eriti huumusainete kontsentratsioon ja kõrgeim vee värvuse aste. Enamasti esineb ka kõrge rauaühendite sisaldus, kuid teiste biogeensete ainete - lämmastik- ja fosforiühendite sisaldus on madal. Vee mineraalainete sisalduselt jaguneb raj. kaheks allrajooniks.

Esti pinnavete hüdrokeemilised rajoonid

Esti pinnavete hüdrokeemilise rajoneerimise skeem.

I - Põhja-Eesti rajoon. A - Pandivere kõrgustiku allrajoon (1); B - Loode-Eesti allrajoon (2); C - Kõrvemaa allrajoon (3).

II - Lõuna-Eesti rajoon. A - Otepää ja Sakala kõrgustiku allrajoon (4); B - Kagu-Eesti allrajoon (5).

III - Soostunud valgalade rajoon. A - Vahe-Eesti ja Kirde-Eesti allrajoon (6); B - hajussoo allrajoon (7).

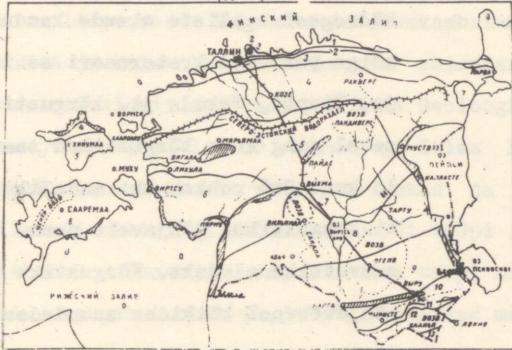
8 - reostunud pinnavete ala; 9 - rajoonide piirid; 10 - allrajoonide piirid.

Sõltuvalt formeerimistingimuste erinevusest on Eesti järved hüdrokeemiliselt iseloomult mitmekesisemad kui jõed. Üldjoontes on aga meie jõgedele iseloomulik vee kõrgem mineraalainete ja madalam orgaaniliste ainete sisaldus võrreldes järvedega.

Põhjaveed. Vastavalt geoloogilisele ehitusele kujutab Eesti terr. enesest arteesiabasseini, mille piires põhjaveed jagunevad kuueks põhjaveekompleksiks: 1) kristalsete kivimite lõhede veed, 2) kambriumi liivakivide lõhede ja pooride veed, 3) ordoviitsiumi ja siluri karbonaatsete kivimite lõhede ja karstiõõnte veed, 4) devoni liivakivide lõhede ja pooride veed, 5) devoni karbonaatsete kivimite lõhede ja karstiõõnte veed ning 6) kvaternaari setete pooride veed. Mõned nimetatud põhjaveekompleksidest on jaotatud vettpidavatest kihtidest veehorisontideks ja need omakorda veel allhorisontideks (veekihtideks). Vastavalt kihtide lõuna- ja kagusuunalisele kallakusele avanevad kambriumi liivakivide kompleksi veehorisondid ainult põhjarannikul, ordoviitsiumi ja siluri karbonaatsete kivimite kompleksi veehorisondid Põhja- ja Kesk-Eestis ning Läänesaarestikus, devoni liivakivide ja karbonaatsete kivimite põhjaveekompleksid - Lõuna-Eestis. Kvaternaari setete veed levivad sporaadiliselt kogu Eesti terr-l. Peaaegu kõik paleosoikumi veehorisondid toituvad lisaks nende avamuse alal neisse val-

Joon. 6 - 3

Paleosoikumi põhjveehorisontide avemusalaed:

- 1 - alamkambrium, 2 - kambriumi-ordoviitsiumi,
- 3 - ordoviitsiumi alumine, 4 - ordoviitsiumi ülemine, 5 - siluri alumine, 6 - siluri ülemine, 7 - pärnu-naroova, 8 - tartu lademe alumine, 9 - tartu lademe ülemine, 10 - gauja (piusa), 11 - amata (vastseliina), 12 - pihkva-tšuudovo, 13 - šeloni

Viirutatud on maapinnale iseoolavate põhjavete alad

Märkus: ENE-s avaldatakse kaart eestikeelsena.

guvatele sademete vetele ka ülemistest veehori-
sontidest neisse sattuva veega, eriti aga kva-
ternaarsetes liivades esinevate vete arvel.

Põhjavete toitumine toimub tektooniliste lõhede
mõnes kohas ka sügavate ürgorgude ja kohati nn.
hüdrogeoloogiliste akende kaudu. Kuna Eesti
kõige paksemad kvaternaari setted lasuvad Haan-
ja, Otepää, Sakala jt. kõrgustikel ja veelahk-
metel ning kuna kõrgustikud saavad sademeid
lo kuni 20% rohkem kui madalikel, siis osutuvad-
ki kõrgustikud põhjavete peam. toitumis- ja
survetekke aladeks. Kõrgustike kohalt liigub
põhjaveevool kõikides suundades ja väljub peal-
mistest veehorisontidest jõgede orgudes ja kõr-
gendike nõlvadel, Põhja-Eesti paealadel jne.,
alumistes veehorisontides voolav vesi aga väl-
jub Peipsi, Võrtsjärve ja Läänemere lahtede
nõgudes. Kõige veerikkamad nn. karstiallikad
toodanguga kuni 750 l/s esinevad Pandivere ja
Haanja kõrgustike äärealadel; väiksemad - kuni
5 l/s - Põhja-Eesti klindil ja devoni lavamaade
orgudes. Veelahkmete nõlvadel, kõrgustikevahe-
listes nõgudes ning rannikumadalikel vettpida-
vate kihtide vahelised põhjaveed väljuvad
arteeslavete näol purkaevudest maapinnale vee-
lahkmetel ja kõrgustikel saadud surve tõttu.
Pidevalt ülalt alla suunatud voolu ja kivimite
leostumise ja katioonide vahetuse tagajärjel
kujunevad mandri siseosas ülemistes veehori-
sontides vesinikkarbonaatsed, alumistes veehori-

sontides, kus kergesti lahustuvad ained pole veel täielikult kivimeist leostunud, segatüüpi magedad veed. Kagu-Eestis kujunevad paksude naroova lademe merglite all pärnu lademe kipsisisaldavates liivakivides soolakad kloriid-sulfaatsed naatrium-kaltsiumilised veed. Kagu-Eestis alamkambriumi liivakivides ja kristalses aluskorras esinevad soolased naatriumkloriidised veed. ENSV MN Geoloogia Valitsuse jt. andmeil leidub Pärnus ja Iklas Leedu NSV Birštonase kuurordi tüüpi, Värskas ja Võrus - Iževski allika ja Kašini kuurordi tüüpi ja Petseri lähedal - Staraja Russa kuurordi tüüpi mineraalveesi. Temperatuurilt (4,5-15°) kuuluvad meie põhjaveed külmade vete hulka.

Eesti sisevetel, eriti jõgedel on oluline tähtsus maaparandusele. Äravoolutingimused on rasked suurtes sisenõgudes, eriti Peipsi ja Võrtsjärve ääres, kus tuleb rakendada polderkuiven-dust. Eesti jõgede potentsiaalsed energiare-sursid (koos Narva jõega 150 000 kW) on koondunud peam. Põhja-Eestisse; pärast Narva HEJ ehi-tamist on oluline osa jõgede hüdroenergiast ka-sutusele võetud. Peipsi ja Võrtsjärv koos Ema-jõega, Narva jõe ülem- ja keskjooksuga ning mõ-ningate teiste jõgede osadega moodustavad ula-tusliku siseveeteede süsteemi, millel aga puu-dub ühendus merega. Peipsil ja Võrtsjärvel on oluline kalanduslik tähtsus; teistel sisevetel toimub peam. sportlik kalapüük. Paljud jõed ning järved, samuti põhjaveed leiavad kasutamist linnade ning tööstusasulate varustamisel joogi- ja tarbeveega. Järvede ning jõgede kallastel on rohkesti puhkekohti ja matkajate poolt külasta-tavaid looduslikult kauneid paiku. Vabariigi sisevete uurimisega tegelevad ENSV Hüdrometeo-roloogia Teenistuse Valitsus ning Võrtsjärve ääres asuv TA limnoloogiajaam. /Eesti NSV jär-vede nimestik. Koostanud I. Kask, 1964;

Ресурсы поверхностных вод СССР. Основные гидрологические характеристики. Т. 4 Прибалтийский район, вып. 1 Эстония. 1966/

T. Eipre E. Varep

H. Simm A. Verte

Illustratsioonid:

- 6 - 1 Eesti hüdrograafiline liigestus (tekstikaart)
- 6 - 2 Eesti pinnavete hüdrokeemilised rajoonid
(tekstikaart)
- 6 - 3 Paleosoikumi põhjaveehorisontide avamusalad
(tekstikaart)
- 6 - 4 Põltsamaa ja Pedja ühinemiskoht Pede jõeks
(foto)
- 6 - 5 Aheru järv - suurimaid Kagu-Eestis (foto)

7) Sood. Valdavalt niiske kliima pärastjääaja
 vältel ning pinnavete äravoolu aeglustav tasan-
 dikuline reljeef on tinginud Eesti terr-i laial-
 dase soostumise. Enamik Eesti soodest on tekki-
 nud järvede kinnikasvamisel. Suuremad sood paik-
 nevad Madal-Eestis, eriti vabariigi kirde- ja
 edelaosas. Kõrg-Eesti aladele on aga iseloomu-
 likud arvukad ent pindalalt väikesed sood. Kõige
 vähem soostunud aladeks on Pandivere kõrgustik,
 mandri läänerannik ja saared. Eesti Maavilje-
 luse Instituudi andmeil on vabariigi terr-l
 6990 sood kogupindalaga 9338,75 km² (20,7% ENSV
 terr-st). Soode üldpindalast moodustavad madal-
 sood 57%, siirdesood 12% ja rabad 31%. Vabariigi
 turbavarusid hinnatakse u. 20 mlrd-le t-le.
 Aastas varutakse Eesti soodest ..... milj. t
 turbast. Tõestuslikult toodetakse turbabriketti
 Tootsis ja Orul (1966. a. - 202 000 t), kütte-
 turbast veel Lavassaares, Turbas, Lehtses, Uli-
 las, Kõrgesool jm. Koondise "Eesti Põllumajan-
 dustehnika" poolt on organiseeritud alusturba
 tootmine (3,5 milj. m³ 69 soos 3100 ha ula-
 tuses - 1965. a. plaan). Soode põllum. kultii-
 veerimine Eestis algas 1860. a-il. 1964 oli
 vabariigis kultiveeritud 50 000 ha madalsood.
 Põhiliselt kasvatatakse soomaadel mitmeaastasi
 heintaimi. /Eesti NSV sood. Eesti Maavilje-
 luse ja Maaparanduse Teadusliku Uurimiste Ins-
 tituudi teaduslike tööde kogumik 4, 1964./

Eesti suuremad sood
 (km²)

Puhatu	442,4
Lihula-Lavassaare	378,1
Epu-Kakerdi	374,7
Sangla	289,9
Emajõe-Suursoo	254,2
Endla	203,4
Suursoo	170,9
Muraka	116,9
Kuresoo	111,0
Võlla	107,2

Joan. 7 - 1

Joan. 7 - 2

Illustratsioonid:

- 7 - 1 Soode levik (kaart) vt. „Eesti NSV sood“, lk. 137
- 7 - 2 Soode valdkonnad (kaart) vt. „Eesti NSV sood“,
lk. 29

8) Mullastik. Mullageograafiliselt kuulub Eesti NSV Liidu leetmuldade tsooni kamar-leetmuldade ja soomuldade alltsooni Balti provintsi, kus valdavalt esinevad kamar-leet-, kamar-karbonaatsoostunud ja soomullad. Vabariigi terr-i võib jaotada mullastikult kahte piirkonda: 1) Põhja-Eesti kamar-karbonaatmuldade, soostunud kamar-
muldade ja soomuldade piirkond ordoviitsiumi ja siluri paasaluspõhjal ja 2) Lõuna-Eesti leet-
muldade, soostunud leetmuldade ja soomuldade piirkond devoni liivakivi aluspõhjal. Mullastiku ning maa põllumaj. kasutamise erinevuste alusel eraldatakse (A. Lillema järgi) Eestis 8 mullastiku valdkonda (joon.). Eestis esinevad mullad kuuluvad nende kujunemise, tunnuste ja omaduste järgi 6 tüüpi: 1) leetmullad, 2) soostunud leetmullad, 3) kamar-karbonaatmullad, 4) soostunud kamarmullad, 5) soomullad ja 6) lammimullad. Omaette gruppidesse kuuluvad veel soolakulised rannamullad ning erodeeritud ja deluviaalmullad. Tähtsamate muldade levikust annab ülevaate kaart Eesti NSV VII, nende profiili ehitusest aga tahvel ... Eesti NSV IV.

Leetmuldade hulgas on leedemullad kujunenud peam. liivadel rohttaimedeta okasmetsade all. Põllumaj. kasutamiseks nad ei sobi. Kamar-leetmuldadel, mis on eelkõige kujunenud üldiselt lubjavaesel, mitmesug. lõimisega punakaspruunil moreenil, asub valdav osa Lõuna-Eesti põldudest. Parimad nende hulgas on nõrgalt lee-

Joon. 8-1

Joon. 8-2

Nonparell!

RAAMATUKOOL
TARTU ÜLKOOL

tunud liivsvi- ja saviliivlõimiseega mullad, mis enamasti kuuluvad IV-V hindeklassi (*maahindamine). Keskm. ja tugevasti leetunud kamar-leetmullad on madalama viljakusega (VI-VII hindeklass).

Soostunud leetmuldadest, mis on kujunenud lubja-vaesel lähtekivimil liigniiskuse tingimustes, on gleistunud kamar-leetmullad lühemat aega ajutiselt liigniisked kas pinnavee või sisseuhte-horisonidile koguneva ülavee, harvemini põhjavee tõttu ning kuuluvad valdavalt VII-VIII hindeklassi. Kamar-leet-gleimullad on alatiselt või pikemat aega ajutiselt liigniisked ning põllumaj. kasutamiseks sobivad ainult pärast põhjalikku parandust. Turvastunud leet-gleimuldi leidub rabastuvate männikute all. Pindmiseks horisonidiks on neil 10-30 cm түsedune samblaja metsaturvas. Need on kõige happelisemad mul-lad Eestis ega ole põllumaj. kasutamiseks so-bivad.

Kamar-karbonaatmullad on kujunenud lubjarikkal lähtekivimil, nad on põuakartlikud või paras-niisked. Nende hulgas on huumus-karbonaatmullad (loomullad) kujunenud massiivsel pael või paasi õhemalt kui 30 cm katvatel setetel. Need on väga huumus- ja toit_aineterikkad, kuid õhukese mul-lakihi ning paas-aluspõhja tõttu põuakartlikud (VII-X hindeklass). Tüüpilised kamar-karbonaat-mullad (rähk-, veeris- ja klibumullad) on lubja-rikkad, kivised ning õhukese ja lihtsa profii-

Nonparell!

liga. Väga õhukesed mullad ei ole põllumaj. kasutatavad, õhukesed mullad kuuluvad enamasti VII-VIII, keskmise sügavusega mullad IV-VI ja sügavad II-III hindeklassi. Leostunud ja leetjad kamar-karbonaatmullad on parimaid Eestis ning kuuluvad valdavalt II-V hindeklassi.

Soostunud kamarmullad on kujunenud liigniiskuse tingimustes lubjarikkal lähtekivimil või kareda põhjavee mõju all. Nende hulgas on gleistunud kamarmullad lühemat aega ajutiselt liigniisked eelkõige perioodiliselt mullaprofiili tõusva põhjavee tõttu. Neid iseloomustavad peam. niisked aruniidud, mida on hõlpus kultuuristada pealtparanduse teel. Gleistunud karbonaatsed, leostunud ja küllastunud kamar-mullad (IV-VI hindeklass) on heaks kultuurpinna laiendamise reserviks. Kamar-gleimullad on alatiselt või pikemat aega ajutiselt liigniisked, mistõttu nende profiil on tugevasti gleistunud, nad on samuti heaks kultuurpinna laiendamise reserviks. Turvastunud kamar-gleimuldade pindmiseks horisondiks on 10-30 cm tüse rohttaimede, lehtsammalde või lodumetsa turvas.

Põllumaj. kasutamisele võtmiseks vajavad parandust.

Soomullad moodustavad 21% Eesti territooriumist. Neid iseloomustab üle 30 cm tüse turbahorisont. Nad on fosfori-, kaaliumi- ja mikroelementide vaesed. Madalsoomuldi iseloomustavad sooniidud ja lodumetsad. Pärast kulvendamist ja ülesharimist

on nad kõrge viljakusega. Siirdesoomullad on üldreeglina happelised ja märksa väiksema viljakusega. Kultuuristamisel nõuavad nad ka lupjamist. Rabamullad on ülesharimiseks vähesobivad.

Lammimullad on levinud jõgede, ojade ja järvede kallastel, kuhu koguneb üleujutusveega kohaletoodud setteid. Neil paiknevad Eesti parimad looduslikud rohumaad.

Soolakulisi rannamuldi leidub Lääne-Eesti ja saarte lauskrannikul; nad on merevee mõju all ning sisaldavad rohkesti vees lahustuvaid soolasid. On Eesti kõige nooremaid muldi.

Nonparell!

Erodeeritud ja deluviaalmuldi esineb peam. Otepää, Haanja ja Karula künkliku reljeefiga kõrgustikel. Seal paiknevad erodeeritud mullad kõrgendike lagedel ja nõlvadel ning järskudel oruveerudel, kust voolav vesi mulla ära uhub, deluviaalmullad aga nõgudes ja kõrgendike jalamel, kus toimub materjali pealeuhtumine. Vabariigi terr-i põllu- ja metsamaj. kasutamisel on erakordselt suur tähtsus kuivendusel. Suur osa Eesti muldi (põllumaj. maid) on kivised (joon.), mis nõuab mitte ainult tugevdatud konstruktsiooniga ja kivikaitseadmetega varustatud põllutööriistade kasutamist, vaid - eriti Põhja-Eestis ja Saaremaal - ka regulaarset kivide koristamist. Samal ajal on aga kivised kamar-karbonaatmullad lubjarikkad ja sobivad keskkonna happelise reaktsiooni suhtes tundlike

Joon. 8-3

Joon. 8-4

kultuuride (lutsern, ristik, valge mesikas, oder jne.) kasvatamiseks. 40% Eesti põllumuldadest (eelkõige leet- ja soostunud leetmullad) vajavad aga happelise reaktsiooni tõttu lupjamist (joon.). Happeliste leet- ja soostunud leetmuldade lupjamist teostatakse riigi kulul. Lämmastikväetiste vajadus on kõikides muldades suur, välja arvatud madalsoomullad ja väike osa kamarkarbonaatmuldi. Suur on ka enamiku muldade fosforväetiste ning valdava osa muldade kaaliväetiste vajadus. Enamik meie muldi on vaesed ka mikroelementide poolest. Nagu nähtub jooniselt lk. ..., on enamik põllumuldadest madala ja allakeskmise viljakusega; ainult Kesk-Eestis moodustavad suurema massiivi kõrge viljakusega leostunud ja leetjad kamar-karbonaatmullad ning nõrgalt leetunud kamar-leetmullad. Kagu-Eesti künkliku reljeefiga aladel on aga tarvis rakendada mulda uhtumist (erosiooni) takistavaid võtteid.

Joon. 8-5

/A. Lillema. Eesti NSV mullastik, 1958; A. Pihno, R. Kask. Eesti NSV mullaerimite iseloomustus, 1960; А.И.ЛИЛЛЕМА, Л.Ю.РЕЙНТАМ. Главнейшие почвы Эстонской ССР. Сб. научных трудов Эстонской с/х академии, 49, 1966./

L. Reintam

Illustratsioonid:

kaart Eesti NSV VI ("Eesti NSV mullastik")

tahvel Eesti NSV IV ("Tähtsamate muldade
profiilid")

8-1 Mullastikuvaldkonnad Eestis

(kaart õpikust "Mullateadus" 1962,
lk. 357)

8-2 Muldade lähtekivimid

(kaart õpikust "Mullateadus" 1962,
lk. 240)

8-3 Põllumajanduslike masade kivisus

(kaart Eesti Geogr. Seltsi aastaraa-
mat koos tabeliga lk. loo)

8-4 Põllumuldade lupjamisvajadus

(kaart; koostanud V. Valler)

8-5 Põllumuldade viljakus

(kaart; koostanud R. Kokk ja V. Val-
ler)

Joon. 9-1

9) Taimkate. Eesti taimkate kujunes välja jääajajärgsel perioodil. Eesti floora liikide arv ulatub käesoleval ajal ligi 7700-le (neist vetikaid üle 2500, seeni u. 2500, samblikke 626, samblaid 450, sõnajalgtaimi 42, paljaseemnetaimi 4 ja õistaimi 1540). Õistaimedest on suurima liikide arvuga sugukonnaks korvõielised - 290 liiki (koos hunditubaka pisilikega), järgnevad kõrrelised 119, lõikheinalised 103, ristõielised 76, roosõielised 73 liigiga. Muldade lubjarikkuse ja kliima mereilisuse tõttu on Lääne- ja Loode-Eesti floora liigirikkam (esineb ligi 3/4 kõigist Eestis leitud taimeliikidest) kui Eesti idaosa floora. Suurema osa Eesti floora liikide arvust (üle 55%) moodustavad laia levikuga palearktilised või holarktilised (euraasia, eurosi-beri, arкто-alpiinse ja tsirkumboreaalse levikuga) liigid, neile langeb valdav osa metsa-, soo- ja niidutaimedest. Piiratuma Euroopa areaaliga liikide hulka (6,4%) kuuluvad metsataimedest näit. arukask, mustikas, niidutaimedest kullerkupp, lubikas jt. Peam. Lääne-Eestis leidub atlantilise ja subatlantilised areaaliga liike (4,5%), nagu tuhkpihlakas, silmjärvikas, vesipaunikas, pisilina, tõmbiõieline luga, luuderohi jt. Eestis peam. idapoolse levikuga on Euraasia kontinentaalsed liigid (16,5%), nende hulgas pontilised ja pontosarmaatilised liigid harilik käokuld,

vesihaljas ja suur haguhein, võsu-mägisibul, kannas-kipslill, nõmmnelk, nõmmtarn jt. Endeesed Eestile ja Fennoskandia lõunaosale on pooppuu, tuhkpihlakas ja mitmed pisiligid. Eesti endeemideks on saaremaa robirohi, eesti soojumikas ja mõned teised. Ida- ja läänepoolsete liikide levik Eestis tähistab Ida- ja Kesk-Euroopa taimegeograafiliste prov-ide vahelist piiri. Geograafiliste flooraelementide leviku alusel jagatakse (T. Lippmaa, 1935) prov-id Eesti alal omakorda valdkondadeks.

Joon. 9-2

Joon. 9-3

Eesti kuulub põhjapoolkera parasvöötme (metsavöötme) salu-okasmetsade (e. okaspuu- ja laialehiste segametsade) vööndi põhjaossa, kus iseloomulikeks taimekooslusteks on salu-okasmetsad (eriti salukuusikud), mille puurindes peale kuuse, kase ja männi esinevad vähesel määral pärn, saar, tamm, rohurindes aga siumari, metspipar, koldnõges, kopsurohi, sinilill jt. Liigivaeste kuusikute puurindes on rohkem mäнди, kaske ja haaba; rohurindes valdavad jänesekapsas, lilla-kas, metsmaasikas, mustikas jt. Männi enamusega metsadest on tüüpilisemad nõmme- ja palu-männikud, kus rohurindes kasvavad pohl, palu-härghhein, leesikas, võnk-kastevars, lamba-aruhein, põdrasamblikud ja palusammal. Nende metsade pindala on üha suurenenud (varemalt aletamise ja metsapõlemiste, uemal ajal metsatamise tõttu). Rabastunud ja rabamännikute alustaimestik on rabapuhmastest sinikas, soo-

Joon. 9-4

Nonparell!

Nonparell!

Joon. 9-5

kail, hanevits jt. ning pidev kate turbasammaldest. Omapärased Eestis on madalakasvulised hõredad loometsad (peam. männikud ja kaasikud) saartel jt. paealadel; nende rohurindes kasvavad sulg-aruluste, värv-varjulill, verev kure reha, angerpist jt. Salulehtmetsad e. laialehtsed metsad (tamm, jalakas, pärn) on peaaegu hävinud; nende rohurindes on karulauk, siumari, metspipar, lõhnav varjulill, varjuluste, hammasjuur jt. Lodumetsade puurindes domineerib sanglepp ja kask, harva kuusk, rohurindes lodutarn, soo-koertubakas, soo-sõnajalg, soovõhk, angervaks, seakapsas jt. Kaasikud, haavikud ja leplikud (neist osa soostunud) on Eestis tekkinud enamasti teistest metsatüüpidest pärast lageraiaid.

Niidud (looduslikud rohumaad) on Eestis tekkinud metsade hävitamise ja pideva niitmise tagajärjel. Nõmmemännikute asemele tekkinud nõmmearudel on tüüpilised lamba-aruheina, jussheina, luha-kastevarre ja punase aruheina kooslused. Lääne- ja Põhja-Eestile on iseloomulikud loometsi asendanud lood (looarud), mille taimkate on liigirikas (nõmme-liivatee, hobumadar, angerpist, mägiristik, koldrohud jt.), kuid madal ja saagivaene. Salumetsade asemele (peam. Lääne-Eestis) on tekkinud liigirikad aruniidud ja arupuisniidud angerpisti, lubika, mägitarina, hariliku härgheina ja madala mustjuure kooslustega. Liigivaesed aruniidud luht-

-kastevarre, punase aruheina, maarjaheina ja apofüütsete liikide kooslustega on levinud peam. Ida- ja Lõuna-Eesti intensiivsemalt kultuuristatud aladel. Soostunud liigivaestele niitudele on iseloomulikud hariliku ja hirsstarna, luht-kastevarre ja jussheina kooslused. Soostunud liigirikastel niitudel (peam. Lääne-Eestis) on karakterised pähkusilm-lubika ja ääristarna-raudtarna kooslused. Liigirikastes madalsoodes levivad pähkusilma-lubika, ääristarna-raudtarna, padutarna, porsa ja pruunsepsika ning mõõkrohu kooslused. Liigivaestes madalsoodes kasvavad saleda ja luhttarna, hariliku ja hirsstarna, niitja tarna ja pudeltarna kooslused. Metsata siirdesoid iseloomustavad niitja tarna, mudatarna, porsa ja pruunsepsika kooslused. Rabade taimkattes on tähtsaim osa turbasammaldel ja puhmastaimedel (sookail, hanevits, sinikas, küüvits, kanarbik); tüüpilised on ka tupp-villpea, raba-jänesevill, älvestes valge nokkhein, rabakas. Rannikutaimkond on liivarannikutel esindatud vareskaera, merihumuri, okasmaltsa ja merisinepi kooslustega; kliburannikutel randastri - randõisluha ja randmaltsa-merikapisa kooslustega. Soolaukalis- tel rannaniitudel, mida kasutatakse karjamaa- dena, levivad soolarohu-meri-nadaheina ja tuderloa kooslused. Veetaimkonnas võib eristada rikkaliku flooraga vesirooside, kollase vesiku- pu, penikeelte, vesikarika ja lemlede koos-

Joon. 9-6

Nonparell!

Nonparell!

Joon. 9-7

Joon. 9-8

lusi entroofsetes, liigikehvi enamasti rabadega seotud kooslusi düstroofsetes ja iseloomulikke järve-lahnarohu - vesilobeelia kooslusi liivapõhjalistes oligotroofsetes veekogudes. Jõesuudmetes, madalates luhtades ja rannikutel levivad roostikud (pilliroog, randkõrkjas, kore kaisel jt.).

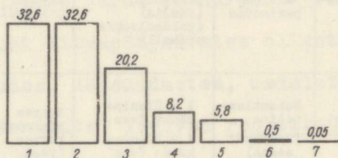
Taimkatteühikute leviku alusel on Eesti territooriumil liigestatud geobotaanilisteks rajadeks ja allrajadeks, mis kuuluvad kahte provintsi. Kõik Eesti taimekooslused on suuremal või vähemal määral mõjustatud inimese otsesest või kaudsest tegevusest. Looduslikule taimkattetele on tulnud juurde inimtegevusest soodustatud (sünantroopseid) liike (kibe-tulikas, härjasilm, luhtkastevars). Kaubaveoga on kaasnenud rohkete hilisemate tulnukate sissetoomine, milledest mõned (tõlkjas, lõhnav kummel, kanada õnnehein, väikeseõiene lemmalts) on muutunud tülikaiks umbrohtudeks. Eesti taimkatte kui ka loomastiku uurimise peam. keskus on Tartu, kus paiknevad TA Zooloogia ja Botaanika Instituut ning TRÜ ja EPA vastavad kateedrid. /T. Lippmaa. Eesti geobotaanika põhijooni, 1935; L. Laasimer. Eesti NSV taimkate, 1965; Eesti NSV floora I (1960), II (1962), III (1959), VII (1961), X (1966); Eesti taimede määraja, 1966./

L. Laasimer

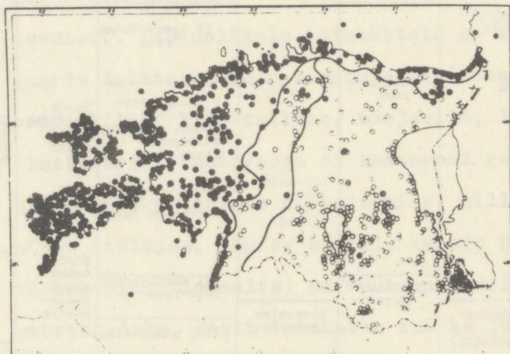
Eesti NSV ala areng jõeajajärgsel perioodil

Aastad	Stratigraafiline jactus (Orviku järgi)	Läänemere arengustadiivid (Orviku järgi)	Kliimaperioodid	Metsade arenguperioodid (faasid) (palüloogia andmeil)	Sooide arenguperioodid	Loomastik (jahiloomad) (Paaveri järgi)	Koduloomade ilmunine (Paaveri järgi)	Enimajaloo perioodid arheoloogia andmeil (kultuurid)
Tänapäev	Ülem-holotseen (ülem-balti)	Müüameri	Subantlantiline (nüüdis-egne)	I a ülemine männi faas I b ülemine kuuse faas (Lääne-Eestis ka valge-pöök ja pöök)	Hoorem sfegniumiturvas (peam. kompleks-turvas)	Kobras häviv Piison häviv	Kodukass	Ajalooline aeg
1000 m.a.j.	3 Q ₄					Tarvas kaob Ulukhobu-ne kaob		Ruusaes Tarand-kalmed Kivikirst-kalmed
0				II ülemine lepa faas	Piirhori-sont			
1000 e.m.a.		Läänemeri	Subbo-reaalne (jahene-mine)	III kuuse faas	Vanem sfegniumiturvas	Europe piison	Hobune	Pronksiaeg Kindlustat-tud asulad
2000	Keskholot-seen (kesk-balti)			IV tamme-kuuse faas			Kodusiga kits, lammast, veis	Neoliitlikum Vene kirves-te kultuur Kammke-rasnika kultuur
3000	Q ₄ ²	Litoria-meri		V tamme-sega-metsa faas (pärn, jalakas, künsapu, sarapu)	Sooide üleminek raba-faasi	Lehtmetsa-de liigid (mets-siga, ürgveis, hirv)		
4000			Atlanti-line (soe-niiske)	VI lepa-jalaka-sarapu faas				
5000				VII männi-kase-lepa faas	Sooide tekke algus Madal-Eestis	Metskass		Neoliitlikum Kunda kultuur
6000	Alamholot-seen (alambalti)	Antsülus-järv	Boreaalne (soe-kuiv)	VIII männi faas		Tarvas, ulukhobu-ne	Koer	
7000	Q ₄ ¹	Joldia-meri	Preboreaal-ne (jaha-niiske)	IX kase faas	Sooide tekke algus Kõrv-Eestis (leht-sambla sood)	Põhja-pöder kaob Kobras		
8000	Ülem-pleistotseen (neemeni)	Balti jääjärv		X ülem drüüase faas		Mammut kaob Karu, põder		
9000	Q ₂		Subarcti-cus	XI allerödi faas (hõredad kase-metsad)				
10 000				XII alumine drüüase faas (periglatsiaal-ne)		Põhjapöder		

Illustratsioonid:

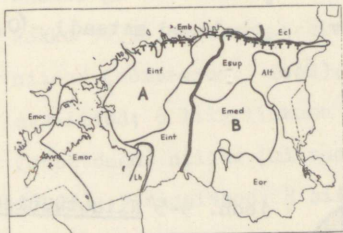

Joon. 9-1 Taimerühmade liikide arvu protsentuaalne vahekord Eestis. 1 vetikad, 2 seemned, 3 oistaimed, 4 samblikud, 5 samblad, 6 sõnajalgtaimed, 7 paljasseemnetaimed.

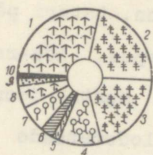

Joon. 9-2 Ida- ja läänepoolsete flooraelementide levik Eestis. Mustad sõõrid - liigid, mille idapiir läbib Eestit (luuderohi, lõhnav käraamat, jugapuu, pisilina, tõmbiõieline luga, vesipaunikas, kaljukress, läikiv kurereha, arukäpp, poopuu, valge kukehari, mustjas sepsikas, Gmelini kil-

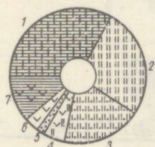
birohi jt.); valged sõõrid - liigid, mille läänepiir läbib Bestit (palu-liivkann, tatari põisrohi, palu-põisrohi, püstmõõl, kobarpea, ida-raudrohi, võsu-mägisibul, rooghein jt.). Musta joonega on piiratud Vahe-Eesti rabade ja lodumetsade geobotaaniline rajoon. Rajooni idapiir, mis jätkub piki põhjarannikut, on ühtlasi piiriks Lääne- ja Ida-Baltikumi geobotaaniliste allprovintside vahel. (Kummalgi pool on aluseks võetud 15 - 20 liigi leiukohad.).

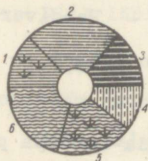
Joon. 9 - 3 Taimogeograafilised valdkonnad (T.Lippmaa järgi). Emoc - saarte ja ranniku valdkonna lääneranniku ja saarte lääne-allvaldkond; Emor - lääneranniku ja saarte ida-allvaldkond; Emb - rannikuvaldkonna põhjaranniku allvaldkond; Lh - Häädemeeste allvaldkond; Einf - Loode-Eesti allvaldkond; Eint - Vahe-Eesti allvaldkond; Ecl - paekalda-allvaldkond; Esup - Pandivere allvaldkond; Alt - Alutaguse valdkond; Emed - Lahkme-Eesti valdkond; Eor - Kagu-Eesti valdkond. A - Kesk-Euroopa provints; B - Ida-Euroopa provints.

Joon. 9 - 4 Metsatüüpe protsentuaalne vahekord (ringi pind tähistab metsade üldpindala): 1 liigivaesed kuusikud (28,7%); 2 nõmmemännikud (22,5%); 3 soostunud (rabastunud) männikud (19,8%); 4 sanglepa lodumetsad (10,6%); 5 soostunud (kääolina-) kuusikud (1,6%); 6 kaasikud, haavikud, lepikud (soostunud) (4%); 7 kaasikud, haavikud, lepikud (soostumata) (5,5%); 8 salukuusikud (5,3%); 9 loometsad (1,4%); 10 salulehtmetsad (laialehelised metsad) - (0,6%).

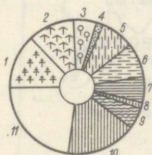

Joon. 9-5 Niidutüüpe protsentuaalne vahekord (ringi pind tähistab niitude üldpindala): 1 soostunud niidud (33,0%); 2 liigivaesed aruniidud (26%); 3 liigirikkad aruniidud ja -puisniidud (20,1%); 4 lood (5,4%); 5 liigkuivad aruniidud (nõmmearud) (1,5%); 6 rannikutaimkate (3,6%), 7 lammi- (luha-) niidud (10,4%).

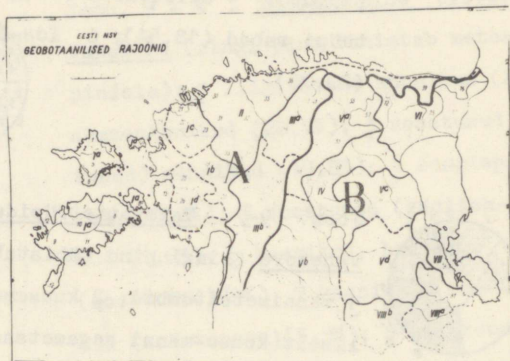
Joon. 9-6 Sootüüpe protsentuaalne vahekord (ringi pind tähistab metsata soode üldpindala): 1 liigirikkad madalsood (13,2%

2 liigivaesed madalsood (23,5%); 3 luhasood (13,0%); 4 siirdesood (11,8%); 5 Lääne-E. tüüpi rabad (18,5%); 6 Ida-E. tüüpi rabad (20,0%).

Joon. 9-7 Taimkattetüüpide protsentuaalne vahekord (ringi pind tähistab ENSV pindala):

1 männimetsatüübid; 2 kuusemetsatüübid (osaliselt kuuse-männi segametsad); 3 lehtpuude enamusega metsatüübid (metsade üldpindala kokku 30,5%); 4 liigkuivuse all kannatavad niidud (nõmmearud, lood); 5 parasniisked aruniidud; 6 liigniiskuse all kannatavad (spostunud) niidud (niitude üldpindala kokku 17,7%); 7 madalsood; 8 siirdesood; 9 rabad (soode üldpindala kokku 14,1%); 10 põllumaa (16,8%); 11 linnad, asulad, teed, pargid, si-seveekogud jne. (20,9%).

Joon. 9-8 Eesti geobotaaniline liigestus
(L.Laasimeri järgi).

- A - Lääne-Baltikumi geobotaaniline allprovints.
I - Lääne-Eesti niitude ja puisniitude rajoon;
a) saarte aruniitude ja arupuisniitude allrajoon;
b) mandri lääneosa aruniitude ja arupuisniitude allrajoon; c) Loode-Eesti soostunud niitude ja soode allrajoon; d) Kasari jõgikonna ja Pärnu soode allrajoon. II - Loode-Eesti ja Põhja-Eesti rannikuvööndi aruniitude rajoon. Klindi-allrajoon (märgitud katkendjoonega). III - Vahe-Eesti rabade ja lodumetsade rajoon; a) lodumetsade allrajoon (Kõrvemaa); b) rabade allrajoon (Soomaa). B - Ida-Baltikumi geobotaaniline allprovints. IV - Pedja jõgikonna soode ja lamminiitude rajoon. V - Ida- ja Kesk-Eesti kuusikute ja kuusesegametsade rajoon; a) Pandivere kõrgustiku allrajoon;

b) Sakala kõrgustiku allrajoon; c) Vooremaa allrajoon; d) Otepää kõrgustiku allrajoon. VI - Kirde-Eesti rabade ja lodumetsade rajoon (Alutaguse rajoon). VII - Emajõe alamjooksu ja Peipsi edelaraniku lammisoode rajoon. VIII - Kagu-Eesti liivaste männimetsade rajoon; a) moreenkuplistiku ja Piusa oru allrajoon; b) piiriäärse männimetsade massiivi allrajoon.

Fotod (valikuks): Klindieelne mets. Luuderohi. Sookail. Merikapsas. Liigivaene kuusik. Nõmmemännik. Liigivaese kuusiku rohurinne. Klibukadastik.

Kaart Eesti NSV VII (Eesti taimkate).

10) Loomastik. Eesti fauna on kujunenud jääaja-
jürgse sisserände tulemusel viimase 15 000 a.
jooksul. Siin esineb 478 liiki selgroogseid
(imetajaid 60, linde 308, kahepaikseid ja roo-
majaid 14, kalu 100), u. 11 000 putuka- ja 1200
muude selgrootute liiki. Eesti fauna liigivae-
sus sõltub ajaloolise kujunemise lühidusest,
ala väiksusest ja asendist. Valdavad transpale-
arktilise, holarktilise ja euroopa levikuga
liigid, segunedes erineval määral liikidega
arktilisest, siberi ja ponto-kaspia faunadest. Fau-
nistiliselt on Eesti siirdealaks Lääne- ja Ida-
-Palearktise vahel läänepalearktiliste liikide
kerge ülekaaluga. Ohtralt esineb veeomaseid,
veeäärseid, avamaastiku ja metsade liike.
Eesti selgrootute fauna üldilmet mõjustab Lää-
nemeri ja sisevete rohkus. Merelise, soolalem-
bese elemendi levik piirdub saarte ja lääne-
rannikuga. Läänemere plankton ja põhjaloomastik
on suhteliselt liigivaene. Boreaalse fauna
eurühaliinsetest (kõigusoolsusega kohastunud)
liikidest esinevad Eestis vesiking, munajas
punntigu ja keeristigu, vähilistest läänemere
garneel, harilik kuulmiksaba ja küürakas har-
jaslabalane; arktilistest reliktidest meri-
kikk. Põhja-Atlandi massliike esindavad söödav
südakarp ja rannakarp, randliivatõlv, valge-
laup-kakand, mere kirpvähk. Kaspia merest tul-
nud riimveeliste liikide hulka kuuluvad järve-
tõlvik, rändkarp, mardikalised Laccobius decorus

ja Haemonia mutica. Hilisemaid tulnukaid on rändtigu ja villkäpp-krahl.

Läänemere kalastikus esinevad Põhja-Jäämerest sisserännanud arktilised liigid (merihärg, meritint, liiperkala), Atlandi ookeanist Litorina-mere perioodil sissetunginud boraalsed liigid (tursk, kilu, emakala, tobiad, olgus jt.) ja mageveekalad, kellest enamik muutus Läänemere asukateks Antsülusjärve perioodil. Räime ja lesta populatsioonide enamik näib põlvnevat Atlandi tulnukatest; Läänemere kirde- ja põhjaosades oletatavasti Põhja-Jäämerest. Enamik külmalembesi liike (rääbis, Peipsi tint, Peipsi siig, harjus, võldas) levis meie järvedesse (jõgedesse) Balti jääpaisjärve perioodil. Sooja-lembed liigid (nurg, latikas, viimb, viidikas, turb, mudamaim, säga, koha, roosärg, tõugjas, linask) on meile tunginud omaaegselt Ponto-Araalo-Kaspia vesikonnast, nähtavasti Antsülusjärve perioodil.

Eesti linnustikus esinevast 308 liigist ja alamliigist on 212 haudelindu, parkümmend talikülalist, u. 40 harva esinenud eksikülalist ja 30-40 neid, kes läbivad meie ala üksnes rändel. Peaaegu pool kõigist pesitsejaist on puistulinnud, veekogud ja nende kaldad on elupaigaks u. 70 liigile, pesitsuspaikadega ava-maastikul on seotud kümnekond ja inimasulatega parkümmend liiki. Jahindusliku tähtsusega on peam. kanalised, hanelised ja üksikud kurvit-

salised. Kõige varem asustasid E. ala arktillised tundra- ja rannikuliigid (rabakana, põldrüüt, hakk jt.), neile järgnesid boreaalsed metsalinnud, kes on praeguseni enamuses. Mererannikulindude kaitseks on loodud Matsalu ja Vaika looduskaitsealad. Looduskaitse all on ka mitmeid teisi linnuliike. Väikese või kahaneva arvukuse tõttu on loodusharuldusteks muutunud sookurg, valge- ja must-toonekurg, suured kotkad ja mõned teised liigid. Täiesti kahjulikeks võib pidada vaid väheseid linnuliike (hallvares, hakk, harakas, pasknäär, raudkull, kohati kanakull).

Eesti kaasaegsesse imetajate faunasse kuulub 60 liiki, neist 4 (ondatra, kährikoer, kobras, hirv) on introductseeritud ja 4 (pikkloib-vaal, valgevaal, laiksilm-vaal, ahm) eksikülalised. Käesoleval saj. on meie imetajate fauna suurenenud 8 liigi võrra. Fauna liigilisete koostise muutumine jätkub pidevalt. Üle poole meie imetajaist on metsaelanikud (38 liiki), veekogudega on seotud 13 ja avamaastikega 11 liiki, 7 liiki esinevad ka elamutes-hoonetes. Jahindusliku tähtsusega on 19 (olulisemateks sõralised, kiskjalised, jäneselised; *jahiulukid), põllu- ja metsamajandusele kasulikke 23 (käsitiivalised, osa kiskjalisi ja putuktoidulisi) ja kahjulikke 21 liiki (närilisi, kiskjalisi jt.). Introductseeritud liikidest on suurima arvukuse saavutanud kährikoer ja ondatra; kopra ja hirve

arvukus on väike. Vähese arvukuse tõttu ja loodusmälestisena on meil looduskaitse all lendorav (u. 10 leiukohta), karu (u. 150 looma), hirm ja kobras. Kõige haruldasemateks liikideks on mitmed nahkhiirlased, lendorav, pätklinäpp, kivinugis, randal-hüljes. Vt. ka Metsandus. /H. Riikoja, Eesti NSV kalad, 1950; E. Kumari. Eesti NSV linnud, 1954; J. Aul, H. Ling, K. Paaver. Eesti NSV imetajad, 1957./

H. Haberman

H. Ling

K. Paaver

I. Veldre

Illustratsioonid:

Foto Matsalu või Vaika looduskaitsealalt
lindudega

11) Maastikuline liigestus. Eesti maastike kujunemisel on peam. tähtsusega reljeef, pinnakatte ja aluspõhja geoloogia ning kõrgussuh-
ted; otseses sõltuvuses neist on niiskusrežiim, kohalik kliima, mullastik ja taimkate. Maastike tänapäevase ilme kujunemisel on olnud olulise tähtsusega inimtegevuse ulatuslik mõju mitme aastatuhande vältel.

Põhja-Eesti on suuremalt osalt tasasevõitu maastikuga paasaluspõhjaline platoo (vt. Põhja- ja Kirde-Eesti lavamaa). Lamedaid paekõrgendikke ning tasandikke katab õhuke moreenkiht, nõgudes ja vagumustes on pinnakatteks savi, liiv või turvas. Valitsevad tüüpilised kamar-karbonaatmullad, madalamates kohtades aga kamar-glei- ja soomullad. Esineb loopealseid ning rohkesti puisniitusid; viljakamad alad on põllustatud. Sellele põliselt asustatud alale on tüüpilised sumb- ja ridakülad, mis paiknevad tavaliselt kõrgendike jalameil või jõgede ja ojade ääres. Tallinna ümbruse ning Kirde-Eesti tööstuspiirkondades võime leida põhjalikult ümberkujundatud maastikke. Kohati esineb Põhja-Eesti lavamaal ka ulatuslikke sandureid, mis on väheviljaka pinnasega ning enamasti metsade all. Põhja-Eesti rannikumadalik, mis võrdlemisi hiljuti vabanes mere alt, on valdavalt liivase või kivise pinnakattega. Väheviljakatel leedemuldadel kasvavad siin okasmetsad, niiskematel savipinnastel levivad puisniidud. Asustus koosneb peam.

kaluriküladest, millele lisanduvad arvukad puhkeasulad. Kõige enam on säilitanud oma looduslikku ilmet Kõrvemaa ja Alutaguse - endiste jääpaisjärvede tasandikud, mida läbivad mandri- ja jää servakuhjatised otsamoreenide, vallseljakute ja mõhnastike näol. Halbade äravoolutingimuste tõttu katavad siin suuremat osa maa-pinnast metsad ja sood. Asustus on hõre ning koondub kõrgematesse paikadesse, kohati ka jõgede äärde.

Lääne-Eesti, kuhu kuuluvad Lääne-Eesti madalik, Lääne-Eesti saarestik, Pärnu madalik ning Riialahe saared (Kihnu ja Ruhnu), on vabariigi madalaim piirkond. Kerkinud mere alt suhteliselt hiljuti, on Eesti selles osas laialdaselt levinud mere kujundatud pinnavormid ja setted. Lääne-Eesti kliima on selgesti merelise ilmaga, mis võimaldab siin kasvada ka külmahelladel taimeliikidel. Maastikest on Lääne-Eesti madalikule ja saartele väga tüüpilised paas-aluspõhjalised tasandikud; põllumaa ja asustus koondub siin pisut kõrgematele, paksema pinnakattega aladele. Laialdasi alasid katavad loopealsed, kuna madalamad piirkonnad on niitude ja soode all. Need alad on põlise asustusega; siinsed sumb- ja ridakülad on sageli veel hästi säilitanud oma algse ilme. Pärnu ja Kasari jõgikonnas kohtame viirsavitasandikke, kohati üsna viljakate kamar-gleimuldadega. Põllumaa ja asustus (hagu-, ahel- ja hajakülad) on le-

vinud peam. piki jõgesid, nendevahelised halva äravooluga alad on niiskete puisniitude ning ulatuslike soode all. Luiteahelikest läbitud liivase või kivise pinnasega rannikumaastikud on väheviljakad. Asustus koondub kaluriküladena mere äärde ja on kohati üsna tihe. Tõstama-Varbla jt. Lääne-Eesti kõrgustikud on enamasti liivase või kivise pinnakattega ning enamasti metsamaaks.

Võrtsjärve nõgu ning Peipsi-äärne madalik olid jääaja järel kaua üle ujutatud. Seetõttu on reljeef väga tasane ning äravoolutingimused praegugi äärmiselt halvad. Madalaimad piirkonnad Emajõe ülem- ja alamjooksul on laialdaste luh-tade ja soode all, pisut kõrgematel äärealadel valitsevad metsad. Asustus on üldiselt hõre ning koondub kõrgematel kohtadel jõgede äärde; Peipsi läänerannikut seevastu palistab peaaegu katkestamatu kalurikülade rida.

Joon. 11-2

Lahme-Eesti hõlmab kõrgemad alad vabariigi põhjaosas, kuhu jääajajärgsel perioodil ei ole ulatunud meri. Siin on Pandivere kõrgustikul ja Kesk-Eesti tasandikul valitsev lainjas moreenmaastik paas-aluspõhjal kujunenud lubjarikka moreense pinnakattega. Domineerivad leostunud ja leetunud kamar-karbonaattmullad. Looduslikku taimkatet on säilinud vähe, peam. heakasvuliste kuusemetsade ning kohati soode näol. Valdav osa maapinnast on üles haritud põllu-
maaks - siin on Eesti suurimad ja kõige vilja-

kamad põllualad. Kõnesolevale alale on omane suurte sumbkülade sage esinemine. Vooremaale ning Türi voorestikule on iseloomulik põllustatud voorte vaheldumine niiskete vagumustega, kus paiknevad puisniidud, sood ning järved. Asulastikus esinevad sageli hagu- ning ahelkülad.

Lõuna-Eesti on maastikuliselt vabariigi kõige vahelduvas osas. Siin valitseb Haanja, Karula ja Otepää, osalt ka Sakala kõrgustikul laialdaselt väga vahelduva reljeefiga järvederohke künklik moreenmaastik, väga kireva pinnakattega, erodeeritud ja pealeuhutud kamar-leetmuldadega, metsatukkadega küngaste lagedal ja järskudel nõlvadel ning väikeste niitude ja soodega kõrgendikevahelistes lohkudes. Kõlvikud on väga killustatud; asustus koosneb enamasti väikestest küladest ning üksikperedest. Keskmise kõrgusega aladele, eriti Sakala kõrgustikule ja Kagu-Eesti lavamaale on omane ürgorgudest liigestatud lainjas moreenmaastik. Devoni liivakivi katval punakaspruunil lubjavesel moreenil on kujunenud peam. kamar-leetmullad. Põllumaad on rohkesti, metsa on säilinud ainult liigniisketel ning liivase pinnakattega aladel, ürgorgude lammidel paiknevad luhad. Asustus on suurte haju- ning ahelküladena koonduvad peam. orgude äärde või ulatuslike põllualade keskele. Lõuna-Eesti madalamatel aladel (Valga ja Hargla nõgu, Väike-Emajõe ja Võru

orund ning Palumaa) esineb sageli sandurite ja mõhnastike maastikke liivase-kruusase pinnakatte ning valitsevate leedemuldadega. Need alad on enamasti männimetsadega kaetud; põllumaad ja asustust leidub vaid seal, kus pinnakattes esineb savikat moreeni.

Suuremate maastikuliste ühikutena on eraldatavad Madal-Eesti, mis hõlmab Põhja- ja Lääne-Eesti koos Võrtsjärve nõo ning Peipsi-äärse madalikuga, ning Kõrg-Eesti, mis ühendab Lahme- ja Lõuna-Eesti. Vahepealsete alade, eeskätt Kõrvemaa ja Pärnu madaliku kohta on kasutatud ka Vahe-Eesti nimetust.

E. Varep

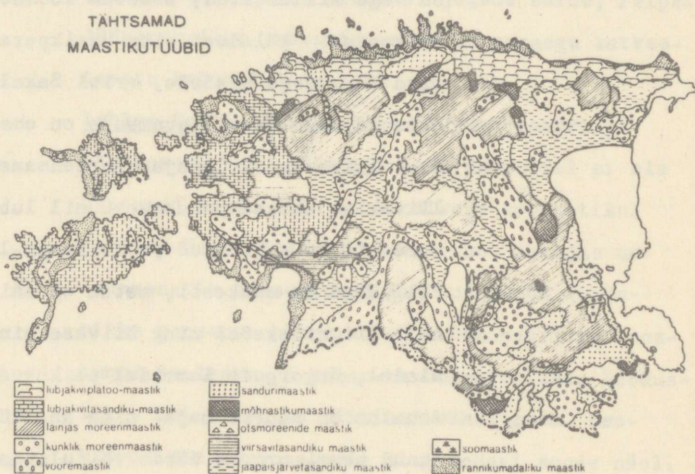
Illustratsioonid:

11-1 Eesti tähtsamad maastikutüübid (kaart)

11-2 Eesti maastikuline liigestus (kaart)

Tahvlid Eesti NSV II ja III - Eesti maastikud (värviline)

TÄHTSAMAD
MAASTIKUTÜÜBID

Eesti maastikuline liigestus

Madal-Eesti. I Põhja-Eesti: 1. Põhja-Eesti rannikumadalik, 2. Põhja-Eesti lavamaa, 3. Kirde-Eesti lavamaa, 4. Kõrvemaa, 5. Alutaguse; II Lääne-Eesti: 1. Lääne-Eesti madalik, 2. Lääne-Eesti saarestik, 3. Pärnu madalik, 4. Riia lahe saared; III Võrtsjärve madalik; IV Peipsi-äärne madalik. Kõrg-Eesti. V Lahkme-Eesti: 1. Pandivere kõrgustik, 2. Kesk-Eesti tasandik, 3. Vooremaa, 4. Türi voorestik; VI Lõuna-Eesti: 1. Otepää kõrgustik, 2. Karula kõrgustik, 3. Haanja kõrgustik, 4. Sakala kõrgustik, 5. Kagu-Eesti lavamaa, 6. Valga nõgu ja Väike-Emajõe orund, 7. Hargla nõgu ja Võru orund, 8. Palumaa.

12) Looduskaitse. ENSV-s on tänapäeval looduskaitse põhiprobleemideks eelkõige tervisliku elukeskkonna säilitamine, looduslike ressurside ratsionaalne kasutamine, maastiku hooldamine ja kujundamine. Olulist tähtsust omab ka looduslikult kaunite ja teaduslikult tähelepainuväärsete kohtade ning haruldaste üksikobjektide kaitse.

Suuremad rändrahnud
(ümbermõõt m-tes)

Kabelikivi	56
Ehalkivi	48,5
Vaindloo hiidrahn	43
Lalumäe kivi	42,7
Kukka kivi	42
Lodikivi	40,5
Naissaare hiidrahn	40,0
Sorrukivi	37,7
Hellamaa rahn	35,2
Jaani-Tooma suur-kivi	35,0

ENSV-s on (1967) 4 riiklikku looduskaitseala (*Matsalu laht, *Nigula raba, *Vaika saared ja *Viidumägi) ning 14 maastiku-, 1 geoloogiline, 9 botaanilis-zooloogilist, 3 botaanilist ja 1 ornitoloogiline kaitseala; vabariikliku tähtsusega üksikobjektidena on võetud kaitse alla 37 maastikulist üksikobjekti, 47 parki, 3 dendraariumi, 1 katsekultuur, 11 viljapuud või viljapuuaeda, 222 rändrahn, 335 põlispuud, 180 loomaliiki ja 59 taimeliiki. (Vt. ka tahvel "Looduskaitse".) Nendele lisanduvad kohaliku (rajoonilise) tähtsusega objektid. Riiklikus ulatuses lahendab looduskaitsealaseid küsimusi Metsamajanduse ja Looduskaitse Min. (1962-66 peavalitsus) ning veeressursside kasutamise ja kaitse osas MN Riikliku Maaparanduse ja Vee- majanduse Komitee. Looduskaitseprobleemide teaduslik uurimine toimub peam. ENSV TA instituutides ja kõrgemates õppeasutustes. Ühisk. org-dena tegutsevad spetsiaalselt looduskaitse alal ENSV MN ja ENSV TA looduskaitsekomisjonid, Eesti NSV Looduskaitse Selts ning looduskaitse-

ENSV looduskaitsemärk

ENSV rahvusliku linnu -
suitsupääsukese embleem

komisjonid rajoonide ja linnade täitevkomiteede ning -seksioonid külade täitevkomiteede juures, samuti koolide ja kultuurhariduslike asutuste looduskaitseringid. Looduskaitsele ENSV-s pandi riiklik alus vastava seaduse vastuvõtmisega 7. VI 1957, misjärel moodustati ENSV MN juurde Looduskaitse Valitsus (a-st 1962 allasutis praeguse Metsamajanduse ja Looduskaitse Min-i süsteemis), asutati LK-alad, keelualad (hiljem kaitsealad) ning võeti kaitse alla looduse üksikelemendid. /Looduskaitse Teatmik, 1960./

Illustratsioonid:

Looduskaitsemärk (embleem servale)

Rahvuslind (embleem servale)

Looduskaitse olulisemaid objekte Eesti NSV-s (kaart)

Muuga Kabelikivi (foto)

Tamme-Lauri tamm (foto)

II RAHVASTIK

ENSV-s elas 1. VII 1967 arvestusandmeil 1 297 500 in. Viimase rahvaloenduse (15.I 1959) ajal oli rahvaarv 1 196 791, neist mehi 525 090 (43,9%) ja naised 671 701 (56,1%). Rahvaloendusi on Eesti maa-alal korraldatud alates 1881. a-st 5 korral:

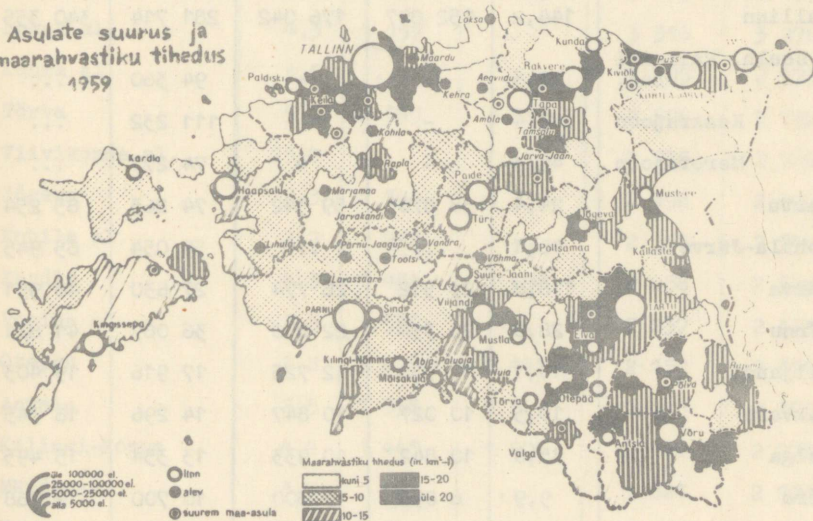
aasta	terr. (km ²)	rahvaarv	sealh. linnarahvastik	%	naisi 1000 mehe kohta
1881	45 150	881 455	...	...	1072
1897	45 150	945 068	177 000	18,6	1068
28.III 1922	47 549	1 107 059	301 681	27,3	1125
1.III 1934	47 549	1 126 413	350 000	31,1	1127
15. I 1959	45 215	1 196 791	675 515	56	1279

ENSV praegusi piire arvestades on rahvastiku dünamika (1. jaan. arvestusandmeil või loenduse kuupäeva seisuga) olnud järgmine:

aasta	kogu-rahvastik	linna-rahvastik	%	maa-rahvastik	%	tihedus in./km ²
1922	1 044 000	297 000	28,4	747 000	71,6	23,1
1934	1 061 000	342 000	32,3	719 000	67,7	23,5
1939/40	1 052 017	355 297	33,8	696 738	66,2	23,8
1941	949 800	...	...	...	...	21,0
1945	854 000	...	...	...	...	18,9
1950	1 096 700	516 100	47,0	580 600	53,0	24,2
1955	1 157 300	634 100	54,8	523 200	45,2	25,6
1960	1 209 400	688 700	57,0	520 700	43,0	26,7
1965	1 272 600	788 100	61,8	484 500	38,2	28,1
1967	1 294 424	816 184	63,2	478 240	36,8	28,6

Iseloomulik on üldiselt väikese koguiibe juures rahvastiku kontsentreerumine linnadesse, esmajoo- nes Tallinna ning maarahvastiku vähenemine (1939- -65 31% võrra). Kui arvestusest välja jätta Peipsi, Vortsjärve jt. veekogude pindala, oli tihedus mõne- võrra suurem (1967.a. kogurahvastiku osas 30,2 ja

Asulate suurus ja maarahvastiku tihedus 1959

maarahvastiku osas 11,2 in. km²-l.). Linnarahvas- tikust moodustas (1967) Tallinna elanikkond 41,8 ja 5 ülejäänud vabariikliku alluvusega linna ela- nikkond 31,0% (vt. tabel 8 lk. 79); rajooni- või linnanõukogudele allutatud 27 linnas ja 24 alevis elas vastavalt 169 860 ja 51271 in. Peale selle ar- vestatakse linnarahvastiku hulka ka Põlva alevi- nõukogu terr- il väljaspool alevi adm. piire asuvad elanikud (2271 in.). 1959.a. andmeil oli ENSV-s 117 220 maalist asustatud kohta, sealh. 214 51-100 el- ga, 148 101-200 el- ga, 91 201-500 el- ga, 26 501-1000 el- ga ja 4 üle 1000 el- ga asulat.

ENSV linnalised asulad

asula	terr. 1965 km ²	elanike arv			
		1.III 1934	1.1 1941	15.1 1959	1.I 1967
Tallinn	144,2	152 897	176 042	281 714	340 355
sealh. Kalinini raj.	22,5	-	-	94 360	...
Keskrajoon	72,4	-	-	111 232	...
Mererajoon	49,3	-	-	74 277	...
Tartu	24,4	58 876	59 542	74 263	85 254
Kohtla-Järve	46,1	...	...	56 054	65 945
Narva	118,8	23 512	26 774	27 630	48 951
Pärnu	28,0	20 334	22 030	36 067	41 821
Viljandi	10,1	11 788	12 725	17 916	19 403
Rakvere	10,5	10 027	10 847	14 296	16 345
Valga	15,0	10 842	10 933	13 354	15 495
Võru	9,9	6 096	7 300	10 700	12 968
Kiviõli	9,4	...	...	10 444	11 153
Kingissepe	13,0	4 478	5 568	9 720	11 017
Sillamäe	9,7	...	...	8 210	10 450
Haapsalu	11,6	4 649	5 857	8 567	10 057
Tapa	9,1	3 751	4 279	8 001	8 713
Laide	10,1	3 285	3 718	5 834	6 603
Maardu al.	3,8	...	...	4 223	6 215
Elva	13,3	1 746	2 155	4 800	6 116
Kunda	9,5	1 863	1 890	3 776	5 942
Türi	10,0	2 903	3 594	5 625	5 812
Keila	2,7	969	1 477	3 032	4 709

Tabel 8 (jürg)

Paldiski	4,5	851	...	3 387	4 434
Põltsamaa	5,4	2 609	3 058	3 667	4 434
Rapla al.	3,3	994	...	3 073	3 755
Narva-Jõesuu al.	9,0	1 635	...	2 751	3 542
Sindi	5,9	1 854	1 985	3 083	3 437
Loksa al.	4,3	1 197	...	3 316	3 276
Kehra al.	3,5	...	...	2 785	2 971
Tõrva	5,0	2 599	3 210	2 579	2 790
Viivikonna al.	23,0	...	...	1 785	2 769
Jõgeva	2,3	1 144	1 396	2 496	2 692
Kohila al.	2,2	952	...	2 355	2 544
Kärdla	4,3	1 454	1 698	2 688	2 518
Räpina al.	3,5	599	...	2 237	2 402
Otepää	2,8	2 015	2 445	2 158	2 371
Antsla	2,5	1 558	1 567	2 453	2 302
Kilingi-Nõmme	4,4	1 445	1 604	2 141	2 278
Märjamaa	3,7	693	...	1 821	2 176
Mustvee	19,0	2 841	2 427	2 325	2 157
Põlva al.	2,1	414	...	1 466	2 130
Järvakandi al.	4,7	...	...	1 996	2 072
Vändra al.	3,3	938	...	1 724	1 031
Mõisaküla	2,7	2 222	2 556	2 163	2 018
Tamsalu al.	3,3	500	...	1 564	2 009
Abja-Paluoja al.	4,2	957	...	1 689	1 755
Suure-Jaani	2,2	1 031	1 143	1 713	1 691
Lihula al.	4,2	749	...	1 510	1 593
Järva-Jaani al.	3,9	830	...	1 368	1 432
Kallaste	1,4	1 605	1 651	1 668	1 392

Tabel 8 (järg)

Nuia	2,2	<u>772</u>	...	1 047	1 343
Võhma al.	1,8	<u>566</u>	...	1 125	1 329
Tootsi al.	32,8	...	...	1 057	1 328
Aegviidu al.	10,3	<u>600</u>	...	1 082	1 226
Pärnu-Jaagupi al.	5,8	<u>276</u>	...	1 234	1 201
Mustla	1,9	943	1 002	1 011	1 017
Püssi al.	0,8	<u>527</u>	...	832	849
Ambla al.	2,0	<u>523</u>	...	761	810
Lavassaare al.	5,8	...	...	645	613

Märkus: kursiivis toodud arvud kuuluvad perioodi enne asula
 saamist aleviks. Põlva andmetes ei ole arvestatud
 alevinõukogule allutatud maaterr-i.

ENSV rahvastiku soolisele ja vanuselisele struk-
 tuurile on iseloomulik naiste suhteline ning ab-
 soluutne ülekaal ning vanemaealiste osatähtsuse
 pidev tõus.

ENSV rahvastiku sooline ja vanuseline

jagunemine 1959

(esitatakse joonisena)

Joon.II-1

3	üle 100	10
298	90-99	972
4 610	80-89	13 030
18 231	70-79	41 711
35 064	60-69	67 007
56 287	50-59	85 887
57 768	40-49	82 477
71 982	30-39	102 028
98 979	20-29	102 869
84 986	10-19	83 317
96 860	0-9	92 360
22	teadmata	33
mehed	vanus	naised
	aastates	

1959.a. rahvaloenduse andmeil oli meestel väike ülekaal ainult nooremate, kuni 25 a. vanuserühmade osas. 1000 alla 10 aasta vanuse lapse kohta oli poisse 512 ning tüdrukuid 488, 10-19-aastastest oli mehi 505 ning naisi 495 jne. Suurem naiste ülekaal on täheldatav a-il 1919-23 sündinute hulgas (394 meest ja 606 naist), mis on seletatav II maailmasõjaga, ning vanemate gruppide osas. Suhtelisi erinevusi on ka linna- ja maarahvastiku vastavate struktuuride vahel (vt. tabel 9).

Tabel 9

Tabel 9

Rahvastiku sooline ja vanuseline struktuur (%-des)
dünaamika ning erinevused linna- ja maarahvastiku osas

	k o k k u			m e h i			n a i s i		
	1922	1934	1959	1922	1934	1959	1922	1934	1959
	sealh. linnas maal			sealh. linnas maal			sealh. linnas maal		
0-9 a.	15,6	15,6	15,8	16,7	16,8	18,4	14,5	14,5	13,8
10-19 a.	19,8	14,4	14,1	21,1	15,4	16,2	18,7	13,4	12,4
20-29 a.	16,6	17,9	16,9	16,4	19,1	18,8	16,9	16,8	15,3
30-39 a.	14,0	15,3	14,5	13,6	15,2	13,8	14,3	15,5	15,2
40-49 a.	12,3	12,6	11,7	12,2	12,0	11,0	12,4	13,2	12,2
50-59 a.	9,9	10,6	11,9	9,6	10,0	10,7	10,2	11,2	12,8
60-69 a.	7,4	8,0	8,5	6,7	7,1	6,7	8,1	8,8	10,0
70-79 a.	3,4	4,5	5,0	3,0	3,6	3,5	3,8	5,3	6,2
üle 80 a.	1,0	1,1	1,6	0,7	0,8	0,9	1,1	1,3	2,1

Eriti on märgatav linnalistes asulates nooremate meeste ja maal vanemate naiste suhteliselt suurem osatähtsus. 1959. a. rahvaloenduse andmeil moodustasid meessoost linnarahvastikust 20-29-aastased 22%, samal ajal oli aga niisama vanade naiste osatähtsus naissoost maarahvastikus ainult 11,6%. Vastupidine olukord vanemate rühmade puhul, kus näit. 60-69-aastasi oli meessoost linnaelanikest 4,7%, kuna naissoost maarahvastikus oli sama vanuserühma osatähtsus 12,2%. - 1959 oli 1000-st 16-aastasest ja vanemast inimesest abielus 640 meest ja 488 naist. Aastas registreeritakse ENSV-s 1000 el. kohta keskm. 8,5-10 abielu ja 2,0-2,5 lahutust..

		abiellumus		lahutus		
		ENSV	NSVL	ENSV	NSVL	
Joonise lühete- andmed:	1940	9,6	6,3	1940	1,1	1,1
	1950	9,5	11,6	1950	0,6	0,4
	1960	10,0	12,1	1960	2,1	1,3
	1964	8,5	8,5	1964	2,5	1,5

Joonis II-2

Rahvastiku elamistingimuste, materiaalse heaolu ja meditsiinilise teenindamise pideva parandamisega on kaasnud suremuse alanemine, keskm. eluea pikenemine ning rahvastiku loomuliku iibe kasv, mis nüüd ületab kodanliku Eesti rahvastiku juurdekasvu ligi 5-kordselt.

Sündimus, suremus ja loomulik iive
(1000 el. kohta)

Joonis II-3						aastad	sündimus	suremus	iive
Keskmine eluiga (a.)						1925-29	17,8	16,5	1,3
						1930-34	16,8	14,9	1,9
mehed	naised	mehed	naised	mehed	naised	1935-39	16,1	15,0	1,1
						1950-54	18,3	13,3	5,0
						1955-59	16,9	11,1	5,8
						1960-64	16,0	10,5	5,5
53	69	64	71	66	74	1965	14,8	10,6	4,2
1932-34	1958-59	1964-65							

Täheldatav on ka rahvastiku suhteline vananemine, s.t. vanemaaliste osatähtsuse pidev kasv rahvastikus. Eriti paistab see silma maarahvastiku osas. Nii näit. tuli 1959. a. 10 000 el. kohta 60-aastasi ja vanemaid linnalistes asulates 1140, maal aga 1990. Rahvastiku tähtsamate gruppide osatähtsuse dünaamikat 10 000 el. kohta iseloomustavad järgm. näitajad:

aasta	alla 10 aastasi	10-19-aastasi	20-59-aastasi	üle 60-aastasi
1881	2364	1977	4853	806
1897	2203	1910	4913	974
1922	1509	1951	5335	1205
1934	1518	1409	5689	1384
1939	1410	1510	5640	1390
1959	1580	1410	5500	1510

Perekondasid loendati 1959. a-l ENSV-s 308 613, neist 171 441 linnalistes asulates ja 136 172 maal. Perekonna keskmine suurus oli samal ajal 3,1 inimest. Uksikuid ning perekondadest majanduslikult eraldi elavaid isikuid oli 153 120 (50 226 meest ja 102 894 naist).

ENSV-s on toimunud murrang hariduse alal. A-il 1959-59 on keskharidusega (kaasa arvatud lõpetamata keskharidus) isikute arv suurenenud 2,4- ja kõrgema haridusega isikute arv 1,6 kordselt.

Tabel 11

Rahvastiku hariduslik tase

	Kirjaoskajate osatähtsus 9-49-aastaste grupis %-des		1000-st el. oli			
	1939	1959	Lõpetamata kesk-, või lõpetamata kõrgem haridus		kõrgem haridus	
	1939	1959	1939	1959	1939	1959
Vabariik tervikuna	98,6	99,6	129	304	8	21
sealh. linnarahvastik	99,5	99,7	128	392	20	32
sealh. maarahvastik	98,2	99,4	65	191	2	7
mehed	98,9	99,7	138	294	14	24
naised	98,3	99,5	121	312	3	19

Rahvastiku rahvuslik koosseis on nõuk. võimu aastail mõnevõrra muutunud. II maailmasõja ajal lahkusid Eestist peaaegu täielikult sakslased ja mõningaid rannapiirkondi (Vormsi, Noarootsi, Riguldi, Kunnu, Pakri, Naissaar) asustanud rootslased, sõjapõgenikena või fašistliku armee sõjaväelastena sattusid enne ENSV vabastamist võõrsile ka u. 60 000

Tabel 12

Rahvastiku etniline koosseis ENSV-s 1979

rahvas	üldse %	Tallinnas %	teistes linna- listes asulates %	maal %
eestlased	892 653	169 697	248 568	474 388
venelased	240 227	90 594	117 191	32 442
soomlased	16 699	1 650	6 933	8 116
ukrainlased	15 769	7 277	6 423	2 069
valgevenelased	10 930	3 683	6 150	1 097
Juudid	5 436	3 714	1 586	136
lätlased	2 888	...	...	781
poolakad	2 256	...	...	413
leedulased	1 616	...	...	366
tatarlased	1 535	...	...	186
muud	6 782	5 099	6 950	1 282
	1 196 791	281 714	393 801	521 276
	100,00	100,00	100,00	100,00

Kompaktsem, ajalooliselt väljakujunenud vene asustus haarab Peipsi-äärseid rannakülasiid ja linnu. Valdavalt vene rahvastikuga on Narva ja Sillamäe. Usna suur on ka vene elanikkonna osatähtsus põlevkivibasseinis. Lätlaste osatähtsus on suurim Valgas ja Mõisakülas. Soomlasi (ingerlasi) elab arvukamalt Kirde- ja Põhja-Eesti vanemates sovhoosides. Sotsiaal. ülesehitustöö käigus on muutunud ka rahvastiku sotsiaalne struktuur. 1934.a. loenduse ajal moodustasid töölised ja teenistujad kogu rahvastikust 36,1%, 1959.a. aga 78,8% rahvastikust. Põllumajanduses töötas 1934 58,8%, 1959.a. aga 12,7% elanikkonnast. 1940 töötas kogu rahvamajanduses 489 400 inimest, neist tööstuses 56 500 (11,6%) ning põllu- ja metsamajanduses 375 600 (76,8%). 1964 oli vabariigi rahvamajanduses 525 400 töelist ja teenistujat ning 86 800 kolhoosnikut, tööstuses töötas 196 100 (32,2%) ning põllu- ja metsamajanduses 147 500 (24,5%) inimest. 1966 oli rahvamajanduses töölise ja teenistujate arv 571 700. 1966/67 õppeaasta algul õppis üldhariduslikes koolides 214 700, kesk-eriõppeasutustes 27 100 ja kõrgemates õppeasutustes 21 900 inimest. 1966.a. lõpul said pensioni 242 000 inimest.

Töölise ja teenistujate aasta keskmine arv rahvamajandus-
harude järgi (tuhandetes)

	1940.a. 1.sept.	1945	1964	1964.a. tase võr- reldes 1940.a. tasemega %-des
Üldse rahvamajanduses	179,0	175,9	525,4	294
sealhulgas:				
tööstuses	73,4	52,0	196,1	268
ehituses	13,5	25,0	38,5	285
põllumajanduses	7,7	7,2	53,7	700
metsamajanduses	1,1	2,1	7,0	638
transpordis	20,5	24,1	52,6	257
side alal	3,7	5,3	8,6	233
kaubanduses ja ühiskondliku				
toitlustamise alal	15,6	14,8	42,0	269
elamu- ja kommunaalmajanduses	11,7	7,2	19,8	170
tervishoiu alal	6,5	6,2	28,2	435
hariduse alal	10,5	12,4	36,4	347
teaduslikes asutustes ja tea-				
dusliku teenindamise alal	0,5	0,5	12,1	2420
krediidi- ja kindlustusasutus-				
tes	1,8	1,6	2,2	122
riigivalitsemise ja muudes				
haldusorganeis	8,0	13,8	10,7	134
muudel aladel	4,5	3,7	17,5	390

Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года
Эстонская ССР
aastat Nõukogude Eestit. Statistiline kogumik 1965.

M.1962; 25

III MAJANDUS

1. Majanduse kujunemise põhilised iseärasused ja üldiseloostus. Seoses kapit. suhete voideulepääsuga põllum-s ja tööstuses 19. saj. keskelt peale ja tänu soodsale geograafilisele asendile hakkas majandus praegusel ENSV terr-l kiiresti arenema. Enne Suurt Sotsial. Oktoobrirev-i kuulusid Balti-maad oma majanduse arengutasemelt Vene keisririigi suhteliselt kõige rohkem arenenud piirkondade hulka. Tööstuse kogutoodang ühe el. kohta moodustas tolleaegses Eestimaa kub-s 125,20 rbl. (Venemaa keskm. 27,20 rbl.). Eesti terr-l olevat tööstust iseloomustas selle suur kontsentreerumise määr. Al 1900 oli 65 % proletariaadist koondunud rohkem kui 500 töötajaga tööstusettevõttesse. Juhtival kohal tööstuses oli tootmisvahendite tootmine (vagniehitus, elektrimootorite ja põllum-masinate tootmine). Al 1912 tekkis uus tööstusharu - laevaehitus. Põllum. arenes kapit. teel ja oli suure kaubatoodanguga. Loomakasvatuse, peam. piimakarjakaasvatuse arengutasemelt oli Eesti Venemaa arenumaid piirkondi. Suur osatähtsus külvipinnas oli põldheinai. Rdt.-võrk tolleaegsel Eesti terr-l oli tihedamaid Venemaal.

Hoolimata maj. arengu seisakust ja osalisest tagasiminekest kod.-natsionalistliku režiimi a-il (1918-40) ning ränkadest sõjakahjustustest Suure Isamaasõja ajal (hävis ligi 45% tööstusettevõtete tootmisvõimsusest ja suur osa kariloomadest), are-

nes ENSV majandus pärast sõda kiiresti ning saavutas peatselt mitmete tootmisnäitajate osas esikoha, liiduvabariikide hulgas.

ENSV rahvamajanduse loomise ja arendamise käigus võib eristada 3 etappi: 1. kapitalismilt sotsialismile üleminek (1940-50), 2. sotsial. ühisk. ülesehitamise lõpuleviimine ja vajalike sotsiaal-maj. eelduste loomine üleminekuks sotsialismilt kommunismile (1950-60). 3. astumine kommunistliku ühiskonna ülesehitamise ajajärku (alates 1960. a-ist).

ENSV koht NSV Liidu maj-s on iseloomustatav järgmise osatähtsusega (1965): - tööstuse kogutoodangust - 0,8%, tööstuse tootmisfondidest - 0,7%, põllum. kogutoodangust - 0,6%, võrdluseks olgu mainitud, et ENSV terr. moodustab NSV Liidu pindalast 0,2% ja el. arv NSV Liidu rahvastikust 0,56%.

NSV Liidu territoriaalses tööjaotuses on ENSV nüüdsel arenguetapil tähtsaimaks põlevkivi kaevandamise ja töötlemise piirkonnaks ühes elektrienergia kõrgelt arenenud tootmisega, kvalifitseeritud masinaehituse, puidu-, tselluloosi- ja paberitööstuse, samuti tekstiili- ning toiduainetetööstusega. Põllum. on spetsialiseerunud suure toodanguga piimakarja ja peekonisigade ning tõuloomade kasvatusele. Tallinn on NSV Liidu lääneosas üks tähtsamaid väliskaubanduse sadamaid ja kaugkalapüügi baase.

Tööstuse mahult oli Eestil 1964.a. liiduvabariikide hulgas järgmine koht: 1. - põlevkivi kaevandamises, põlevkiviõli ja -gaasi tootmises; 2 - jõu-

transformaatorite ja tselluloosi tootmises; 3. - naftaaparatuuri valmistamises; 4. - mineraalväetiste, vahelduvvooluelektromootorite, paberi ja puuvillase riide tootmises; 5. - väävelhappe ja liinase riide tootmises ning kalapüügis. Kõigi nimetatud toodete valmistamises, kalapüügis, samuti teravilja, piima, liha ja munade tootmises elaniku kohta ja real muudel tootmisaladel ületab Eesti NSV Liidu vastava keskm. taseme ning on enamiku nimetatud näitajate poolest liiduvabariikide hulgas esikohal.

Nõuk. võimu ajal on samuti muutunud rahvamaj. struktuur. End. agraarmaast on Eesti muutunud industriaalmaaks - arenenud tööstuse ja intensiivse põllum.-ga liiduvabariigiks.

Joonis III-1

Ühiskondliku koguprodukti struktuur 1964

tööstus	- 6,5%
ehitus	- 7,4%
põllum.	- 18,5%
transport ja side	- 3,7%
kaubandus, ühisk.	
toitlustus ja varumine	- 3,1%
muud materiaalse tootmise harud	- 2,3%

Tööstus on esikohal mitte ainult toodangu mahult, vaid ka töötajate arvult. Juba 1961. a. oli tööstuses töötajaid 8300 võrra enam kui põllum.-s. Edaspidi tööstuse osatähtsus suureneb järjekindlalt ning jätkub ENSV edasine industrialiseerimi-

ne. See on kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise objektiivseks seaduspärasuseks.

Rahvamajanduses rakendatud töötajad jagunesid tähtsamate harude järgi 1964.a. järgmiselt: tööstuses - 31,7%, ehituses - 6,2%, põllum-s - 23,8%, metsamaj-s - 1,2%, kaubanduses - 6,8%, transpordi ja side alal - 10,0%. Tööstuses, ehituses ja transpordis töötab kokku seega 47,9% rahvamaj-s rakendatute arvust (1934.a. - ca 27%). Põllum-s rakendatute osatähtsus on sõjajärgse võrreldes vähenenud ligemale 4-kordselt.

Tööstuse, põllum. jt. rahvamaj-harude kiire arenemise tulemusel on suuresti kasvanud elanikkonna materiaalse heaolu tase ning paranenud kultuuriliste vajaduste rahuldamine. Ajavahemikul 1958-64 kasvas tööliste keskm. töötasu tööstuses - 15%, ehituses - 27%, transpordis - 26%, sovhoosides - 32%. Veelgi intensiivsem on vastav kasv käesoleval ajal. Jaekaubakäive kasvas el. kohta 1940.-64.a. 3,7-kordselt 1940. a-ga võrreldes. Iga aastaga suurenevad elanikkonna sissetulekud ühiskondlikest fondidest. /Eesti NSV rahvamajandus. Statistiline kogumik. 1977; Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul. Statistiline kogumik 1960; 25 aastat Nõukogude Eestit. Statistiline kogumik. 1965. Eesti NSV rahvamajanduse areng. Lühike statistiline kogumik, 1967./

Illustratsioonid:

Tahvel Eesti NSV V: Põlevkivi karjääriviisiline kaevandamine Sirgalas. Lenini-nim. Põlevkivitöötlemise Kombinaat. Toodangu väljastamine tsemenditehasest "Punane Kunda". Balti Soojuselektrijaam. Elektrimootorite konveierliin tehases "Volta". Trikoovabriku "Marat" kudumistsehhis. Atlandilt saabunud külmutuslaeva lossimine Tallinna Kalasadamas.

Eesti NSV VI: Sügiskülv Võru raj. "Vabaduse" kolhoosis. Rukkilõikus Tartu raj. M.Härma nim. kolhoosis. Maaparandustööd Võru raj. Urvaste kolhoosis. ETKVL Audru karusloomakasvandus. Varase köögivilja kasvatamine Saue sovhoosis. Vabariigi moodsamaid kanalaid Saha-Lool. Seakasvatus Rakvere raj. Ed. Vilde nim. kolhoosis. Eesti punane kari Tartu raj. Lenini-nim. näidissovhoosist.

2. Tööstus. ENSV tööstust iseloomustab kiire arenemistempo. A-il 1940-66 kasvas tööstuse kogutoodang 19,9-kordseks. Pärast Suurt Isamaasõda on kõigis tööstusharudes teostatud põhjalik tehniline rekonstrueerimine. Ainuüksi seitseaastaku (1959-65) jooksul investeeriti tööstusse 647 milj. rubla, põhilised tootmisfondid kasvasid 2,5-kordseks ning ehitati üle 200 uue ettevõtte ja suure tsehhi.

1965.a. kasvas tööviljakus tööstuses võrreldes 1950. a-ga 2,7-kordseks ja 1958. a-ga võrreldes 41%. Tööstuses töötajate arv kasvas 144 000 inimeselt (1958) 205 000-ni (1965).

Tööstuse kiire arenemisega kaasnesid olulised muutused ka tööstuse struktuuris (tabel 14).

Nõuk. Eestis on rohkem kui kahekordistunud masinaehituse ja metallitööstuse ning elektri- ja soojusenergia tootmine. Kapitaalehituse kasv on tõstnud ehitusmaterjalide tööstuse osatähtsust. Tunduvalt on laiendatud ka kerge- ja toiduainetetööstust.

Tööstuse struktuur tööstusliku tootmis-
personali arvu järgi 1939/40 - 1967

tööstusharu	X 1939- -II 1940	1950	1960	1965	1967
Elektri- ja soojus- energia tootmine	1,2	1,8	1,9	2,7	
Kütusetööstus koos põlevkivi töötlemi- sega ja keemiatööstus	13,3	16,1	11,7	10,8	
Masinaehitus- ja me- tallitööstus	9,9	17,5	17,4	22,0	
Ehitusmaterjalide ja klaasitööstus	4,5	6,0	7,5	7,2	
Metsa-, puidu- ja paberitööstus	31,7	18,7	13,5	11,4	
Kergetööstus	24,2	22,6	28,4	26,9	
Toiduainetetööstus	10,7	12,9	14,4	14,8	
Muud	4,5	4,4	5,2	4,2	

Vabariigi üksikute tööstusnarude areng on olnud järgmine:

Kütusetööstus (põlevkivi kaevandamine, põlevkivi-
gaasi ja kütteturba tootmine) andis 1965.a. 7,5%
ENSV tööstuse kogutoodangust. Vabariik andis 74,6%
(1965) NSV Liidus kaevandatavast põlevkivist ja u.
25% NSV Liidu kivisöe- ja põlevkivigaasi toodangust.

Põlevkivil on Eesti kütusebilansis esikoht
(60,7%). Põlevkivist läheb kütuseks elektriijaamade
le 59%, keemiatööstuse tooraineks 25%. A-il 1945-
-65 ehitati trusti "Eesti Põlevkivi" uued põlev-
kivikaevandused (nr. 2, 4, 6, 7, 8 ja 10) ja kar-

jäärid (Viivikonna ja nr.1) ning rekonstrueeriti olemasolevaid. Karjäärides kaevandati 1965.a. üle 20% põlevkivist. Põlevkivi kaevandamisel 1965.a. oli mehhaniseeritud laadimistööstest koristusetes - 25,4% ja põlevkivi toimetamine evest vagonettidesse 100%. 1965.a. tootis üks kaevur kuus keskm. 133,8 t põlevkivi. See ületab vastava keskm. üleliidulise näitaja kivisöe kaevandamisel. Karjäärides ületab kaevuri tööviljakus 1,5-2-kordselt tööviljakuse kaevandustes. Rajamisel on uued võimsad karjäärid (nr. 2 ja 3) ning kaevandus nr.9, igatiüks võimsusega 4 ja enam milj. tonni põlevkivi aastas.

Tabel 15

Kütusetööstuse toodangu dünaamika 1940-67

Toote nimetus	Mõõtühik	a a s t a d					
		1940	1945	1950	1955	1965	1967
Põlevkivi	milj. t	1,9	0,9	3,5	7,0	15,8	
Kütteturvas	tuh. t	283	155	470	502	670	
Turbabrikett	tuh. t	33	22	55	61	178	
Põlevkivigaas	milj. m ³	1,7	1,0	173	388	515	

Tähtsaks kütuseks vabariigi tööstusele ja kommunaalmajandusele on põlevkivigaas. 1948. a-l läks V.I. Lenini nim. Põlevkivitöötlemise Kombinaadis käiku gaasitehas, mis varustab põlevkivigaasiga Tallinna ja Kohtla-Järvet.

ENSV turbatööstuses on tähtsal kohal turbabriki tootmine. Tähtsamad turbatööstuse ettevõtted on põhjalikult rekonstrueeritud ja laiendatud Tootsi

Turbakombinaat ja 1965.a. käiku läinud Anveldi-nim. Oru Turbabriketi Tehas.

Elektri- ja soojusenergia tootmine hakkas eriti kiiresti arenema a-st 1956.

Tabel 16

Näitajad	Mõõt- ühik	a a s t a d				
		1940	1945	1950	1955	1965 1967
Elektrijaamade võimsus aasta lõpul	tuh. kW	74,7	50,9	102,9	236,7	1858,3
Elektrijaamade võimsuse kasv võrreldes 1940. a-ga	korda	1,0	0,7	1,4	3,2	24,9
Elektriener- gia toodang	milj. kWh	190,0	123,6	455,3	940,9	7103,7
Toodangu kasv võrreldes 1940. a-ga	korda	1,0	0,7	2,3	5,0	37,4

Ainuüksi 1955-65 suurenes elektrienergia toodang 7,5-kordselt. Balti liiduvabariikide elektriener-
gia toodangust andis Eesti 1965.a. 58,4%. 1966.a-l tootis Eesti 7700 milj. kWh elektrienergiat, andes iga el. kohta 6000 kWh, ületades sellega rohkem kui kahekordselt NSV Liidu keskmist. Elektriener-
gia 10 kWh omahind alanes 15,21 kop. (1958) 6,9 kopikale (1964). Teistesse liiduvabariikidesse (VNFSV, Läti NSV, Leedu NSV) turustati 62,8% toodetud elekt-
rienergiast (1965.a.). 1949.a. valmis Kohtla-Järvel soojuselektrijaam võimsusega 56 000 kW, 1951.a. veelgi võimsam Ahtmes - 72 500 kW, 1959.a. alustas

Joon. III-4

voolu andmist ^xBalti soojuselektrijaam, mis lõpliku võimsusega 1 600 000 kw valmis 1965.a. Viimase naabruses on rajamisel ^xKesti soojuselektrijaam.

Vabariigi üldkasutatavad elektrijaamad toodavad ka soojusenergiat, mis 1964.a. moodustas elektrijaamade elektri- ja soojusenergia toodangust (võrreldavates ühikutes) 24,2%.

Keemiatööstus loodi Kestis sisuliselt nõuk. võimu ajal peam. põlevkivi ja fosforiidi baasil. Ajavahemikul 1958-65 suurenes keemiatööstuse kogutoodang rohkem kui kahekordseks. Tööstuse kogutoodang on keemiatööstuse osatähendus veel suhteliselt väike. valdava osa (70%) vabariigi keemiatööstuse toodetest moodustavad põhikeemia tooted (väetiste ja hapete valmistamine). Peale selle on arenenud ka tarbe- ja farmatseutilise keemia toodete valmistamine.

Põlevkivikeemiatööstus on nõuk. aastatel kujunenud iseseisvaks keemiatööstuse haruks. Uuteks toodeteks on näit. bensool, sünteetilised parkained, elektroodkoks jt. Uuteks keemiatööstuse toodeteks on vabariigis ka superfosfaat, väävelhape, söödapärm jne.

Tähtsamate keemiaproductide toodangudünaamika a-il 1945-67

Toote nimetus	Mõõt- ühik	a a s t a d				
		1945	1950	1955	1965	1967
Väävelhape mono- hüdraadina	tuh. t	-	-	9,8	152,4	
Mineraalväetised tingühikutes	"-	2,5	77,9	143,1	803,7	
sealh.						
fosforiidijahu	"-	2,5	77,9	143,1	342,3	
superfosfaat	"-	-	-	-	461,4	
Piirituslakid	t	9	60	292	303	
Lakid ja email- värvid ning nende lahustid	t	13	215	288	1711	
Söödapärm (mitte- toidutoorainest)	tuh. t	-	-	1,7	5,2	

Mineraalväetiste toodangult el. kohta ületab Eesti tunduvalt NSV Liidu keskmist. Balti liiduvabariikide mineraalväetiste toodangust andis ENSV 1965.a. 46,6%.

Sõjajärgsel ajal on rajatud suur põhikeemia ettevõtte - Maardu Keemiakombinaat (mineraalväetiste ja väävelhappe tootmine). Mitmesug. põlevkivikeemia produkte toodetakse Kiviõli Keemiakombinaadis ja Lenini-nim. Põlevkivitöötlemise Kombinaadi keemiatehnikes. Tarbekeemia on valdavalt koondunud Tallinnas asuvasse ettevõtetesse "Flora" ja "Orto". Farmatseutilise keemia esindajaks on Tallinna Keemia- ja Farmaatsiatehas.

Masinaehitus- ja metallitööstus andis 1965.a. 16,2% ENSV tööstuse kogutoodangust. Mitmete tooteliikide osas on masinaehitusel ja metallitööstusel üleliiduline tähtsus.

Tööstusharu struktuur tähtsamate allharude osatähtsuse järgi on (1963.a. %-des) järgmine: elektrotehnikatööstus - 21,4, aparaadiehitus - 13,8, raadioelektronika - 7,0, remonditööd - 23,6, metalltoodete valmistamine - 13,5.

Elektrotehnikatööstus, aparaadiehitus ja raadioelektronika annavad kokku üle 40% ENSV masinaehituse ja metallitööstuse kogutoodangust. Tähtsamateks toodeteks on elektrimootorid, kaabel, elavhõbealaldid, jõutransformaatorid, kõrgepingeseadmed, automatiseerimise aparaadid ja vahendid, kontrollmööteriistad, naftaaparatuur, ekskavaatorid, teehõõvlid, autolaadid, seadmed kaubandusettevõtetele ja toiduainetetööstusele jne.

Enamikku nimetatud toodetest hakati valmistama nõuk. perioodil. Rajati rida uusi ettevõtteid, nagu Kalinini-nim. Elavhõbealaldite tehas, Hans Pöögelmanni nim. Elektrotehnika Tehas, Tallinna Ekskavaatoritehas, Võru Gaasianalüsaatorite Tehas, Rõngu Elektromehaanika Tehas jt. Paljud tehased, nagu "Eesti Kaabel", "Punane ket", Tartu Aparatuuritehas, põllutööstusmasinate tehas "Võit" jt., on põhjalikult rekonstrueeritud ja suuresti laiendatud, mistõttu nad kujutavad endast tegelikult uusi ettevõtteid. Rekonstrueerimisel on sellised suured tehased nagu "Ilmarine", "Volta" ja Tallinna Masinatehas.

Joon. III-5

Joon. III-6

Masinaehituse ja metallitööstuse tähtsamate toodete
dünaamika a-il 1950-67

Toote nimetus	Mõõt- ühik	a a s t a d			
		1950	1955	1965	1967
1. Vahelduvvoolu mootorid (võimsusega 0,25 kW ja suuremad)	tuh.tk.	76,7	143,1	258,1	
2. Elavhõbealaldid	milj. kW	-	-	4,1	
3. Jõutransformaatorid	milj. kW	-	-	3,3	
4. Naftaaparatuur	tuh.t	4,2	3,4	7,8	
5. Automatiseerimisapa- raadid ja -vahendid ning nende varuosad	tuh.tk.	5,4	8,5 ^x	32,3	
6. Ekskavaatorid	tk.	-	-	880	
7. Autogreiderid	tk.	13	180	500	
8. Põllutööstusmasinad	milj. rbl.	...	0,259	3,1	

^x1958.a. andmed

Ehitusmaterjalide tööstus on seoses ehitustöö mahu suure kasvuga teinud läbi kiire arengu. 1965. aastal kasvas ehitusmaterjalide kogutoodang võrreldes 1960. a-ga 1,85-kordseks. On hakatud tootma uusi progressiivseid ehitusmaterjale, nagu betoon- ja silikaltsiitplokid, monteeritavad raudbetoonkonstruktsioonid ja detailid, mineraalvatt ja selle tooted, keraamilised põrandaplaadid, eterniit, bemiit, pärgamiin, ruberoid, reliin jne.

Töötajate arvu järgi oli ehitusmaterjalide tööstuse struktuur (1964.a. %-des) tähtsamate allharude osas järgmine: monteeritavate raudbetoonkonstruktsioonide ja -detailide tootmine - 56,4, seinamaterjalide, sealh. telliste tootmine - 20,6, tsemendi tootmine - 14,6. Ehitusmaterjalide kiire arengutempo võimaldas seitseaastakul (1958-65) rohkem kui kolmekordistada põhifonde vabariigi rahvamajanduses eelmise seitsme aastaga võrreldes.

Joon. III-7

Tabel 19

Tähtsamate ehitusmaterjalide toodangu dünaamika

1940-67

Toote nimetus	Mõõtühik	a a s t a d					
		1940	1945	1950	1955	1965	1967
Tsement	tuh.t milj.	70,9	45,6	90,6	111	675	
Tellised	tk.	59,6	23,2	109,3	196,1	281	
Monteeritavad raudbetoonkonstruktsioonid ja detailid ja tooted	tuh. m ³	-	-	-	22,5	428,4	
Aknaklaas	milj. m ²	0,6	1,4	0,5	0,9	1,9	
Eterniit	milj. ting-plaati	-	-	-	-	44,1	
Keraamilised põrandaplaadid	tuh. m ²	-	-	-	-	214	
Mineraalvatt ja selle tooted	tuh. m ²	-	-	-	51,1 ^x	132	

^x 1959.a. andmed

Uute või põhjalikult rekonstrueeritud ettevõtete-
 tena läksid 1959-65 käiku tsemenditehas "Punane Kunda",
 monteeritavate raudbetoonkonstruktsioonide tehased
 Tallinnas ja Tartus, ehitusmaterjalide kombinaadid
 Tallinnas ja põlevkivibasseinis, paekillustiku karjäär
 Väos jne. Ehitamisel on ehitusmaterjalide kombinaat
 Narvas Balti Soojuselektrijaama juures. Ehitusmaterjalide
 tööstus on tänapäeval hästi mehhaniseeritud
 tööstusharu.

Metsa-, puidu- ja paberitööstus on Eesti vanemaid
 tööstusharusid. metsatööstus (metsa ülestötamine ja
 väljaveo) on nõuk. perioodil kujunenud mehhaniseeritud
 tööstusharuks. Puidu väljaveo 1,25 milj. tihum (1965)
 on ligikaudu võrdne 1940.a. tasemega (1,3 milj. tihum)
 ja tunduvalt vähem kui seitseaastaku algul (2,62 milj. tm.).
 Puidu väljaveo on viidud kooskõlla metsa loodusliku
 juurdekasvuga.

Tabel 20

Metsa-, puidu- ja paberitööstuse toodangu dünaamika
a-il 1940-67

Toote nimetus	Mõõtühik	1940	1945	1950	1955	1965	1967
1. Saematerjal	tuh.tm.	317	248	578	746	710	
2. Liimitud vineer	"-	16,6	3,5	11,3	14,0	28,0	
3. Tselluloos	tuh.t	101,8	9,2	45,5	78,2	112,1	
4. Paber	"-	21,6	7,9	35,8	46,5	94,5	
5. Mööbel	milj.rbl.	...	0,9	5,5	11,2	31,5	
6. Puitlaastplaadid	m ³	-	-	-	-	13788	
7. Puitkiudplaadid	tuh.m ²	-	-	-	-	1923	

Joon. III-8

Teiste liiduvabariikide hulgas seisis ENSV 1965.a. tselluloosi toodangu mahult 2. ja paberi toodangult 4. kohal. Vaadeldava tööstusharu enami-ku toodete mahult iga el. kohta ületas Eesti tunduvalt üleliidulise keskmise. Puidujäätmete kasutamiseks organiseeriti 1959-65 puitlaast- ja puitkiudplaatide, söödapärmi, klorofüllkarotiinpasta jt. toodete valmistamine. Puiduvarude vähesusest tingituna baseerub tselluloosi- ja paberitööstus suures osas VNFSV looderajoonist sisseveetaval puidul. Tähtsamad ettevõtted: Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrik, Kingissepa-nim. Tselluloosi- ja Paberikombinaat, Kehra Tselluloosi- ja Paberikombinaat. Peale nimetatute töötab veel 6 metsakombinaati, 2 puidutöötlemiskombinaati, 3 mööbli- ja 3 paberivabrikut.

Kergetööstuse harudest on ENSV-s arenenud tekstiili-, õmblus- ning jalatsi- ja nahatööstus. Kergetööstus andis (1965.a.) 25,2% vabariigi tööstuse kogutoodangust ja temas oli rakendatud 26,9% kogu töötajaskonnast.

Teiste liiduvabariikide hulgas seisab Eesti puuvillase riide toodangu mahult 4. ja linase riide toodangu mahult 5. kohal. Kangaste toodangult el. kohta on Eesti esimesi maid kogu maailmas.

Kergetööstuse struktuur (tööstuse tootmispersonali järgi) oli 1965.a. järgmine: tekstiilitööstus - 53,6%, õmblustööstus - 28,6% ning naha- ja jalatsitööstus - 17,8%.

Kergetööstuse kogutoodang kasvas seitseaastakul

(1958-65) 74% võrra, ületades tunduvalt vastava üleliidulise keskmise (2%). Suurim kasv oli seejuures naha- ja jalatsitööstuses (2-kordne), millele järgnes õmblustööstus (54%) ja tekstiilitööstus (47%).

Tabel 21

Peamiste kergetööstuse toodete dünaamika a-il

1940-67

Toote nimetus	Mõõtühik	a a s t a d					
		1940	1945	1950	1955	1965	1967
Puuvillane riie	milj. jooks- vat m	22,8	0,9	26,8	73,7	140,2	
Villane riie	"-	1,1	0,6	1,3	2,5	3,7	
Linane riie	"-	2,3	0,9	3,3	5,1	9,5	
Siidriie	"-	1,5	0,1	1,0	2,6	3,1	
Trikoopesu	milj. tk.	1,3	0,2	1,7	4,0	7,1	
Pealistrikoo esemed	tuh. tk.	157	84	416	864	2453	
Nahkjalatsid	milj. paari	0,599	0,433	1,243	2,003	5,706	

Õmblus-, trikotaaži- ja jalatsitööstuse arengut iseloomustas 1959-65 mitmesug. keemiliste ja sünteetiliste materjalide kasutusele võtmine ning viimistletud kangaste osatähtsuse tõus üldises kangaskaupade toodangus. Kergetööstuse ettevõtted lasksid 1964. aastal välja 1818 uut mudelit ja mustrit. Tähtsamad ettevõtted: Lenini ordenit omav puuvilla-kombinaat "Kreenholmi Manufaktuur", Kombinaat "Balti Manufaktuur", Tekstiilivabrik "1. Detsember". Trikoovabrik "Marat", Õmblusvabrik "Baltika", Töö-

punalipu ordeniga naha- ja jalatsite tootmiskoondis "Kommunaar" jt.

Toiduainetetööstuse põhilised harud on liha-, piima- ja kalatööstus. Vabariigi tööstuse kogutoodangust andis toiduainetetööstus 1965.a. 28,6%. Toiduainetetööstuse struktuuris (töötajate arvu järgi) oli 1965.a. esikohal kalatööstus (ühes kalapüügiga) - 37,1%, järgnes piimatööstus - 15,1% ja lihatööstus - 10,9%. Teiste liiduvabariikide hulgas seisab Eesti kalapüügilt 5. kohal ja või tootmise poolest 7. kohal. Tähtsamate toiduainetetööstuse toodangu (liha, piim, või, kala) poolest iga ei. kohta on ENSV teiste liiduvabariikide hulgas esikohal.

1965. aastaks kasvas toiduainetetööstuse toodang 1955.a. võrreldes 77% võrra.

Tabel 22

Toiduainetetööstuse toodangu dünaamika a-il 1940-67

Näitajad	Mõõtühik	a a s t a d					
		1940	1945	1950	1955	1965	1967
Liha (kaasa arvatud I kategooria subproduktid)	tuh.t	16,7	6,1	8,8	17,2	65,1	
Vorstid ja singid	"-	3,0	1,1	5,2	8,5	21,3	
Täispiimatooted ¹ (ümberarvutatud piimaks)	"-	...	7,3	19,8	54,6	179,8	
Või ¹	"-	13,2	3,1	9,5	9,4	21,6	
Margariin	"-	0,4	0,9	3,1	4,9	5,7	
Juust	"-	0,7	0,4	0,9	1,8	4,8	
Konservid	milj. tingtoosi	3,6	2,5	9,5	34,7	95,5	
sealh. kala-konservid	"-	...	1,3	3,9	25,5	72,0	
Kalasaak	tuh.t	22,8	5,2	26,4	54,9	181,0	

¹ tööstuslik toodang

Sõjajärelne tase ületati põhiliste toiduainete-
tööstuse tooteliikide osas juba 1950.a. ja liha
ning või osas 1958.a. Kalasaagilt el. kohta
(1965.a. 140,7 kg) jääb Eesti maailmas maha vaid
Islandist, Norrast ja Peruust.

Toiduainetetööstus on üks paremini mehhaniseeri-
tud ja automatiseeritud tööstusharusid vabariigis.
Sisuliselt täiesti uuteks suurtööstuslikeks haru-
deks kujunesid nõuk. perioodil kala- ja leivatöös-
tus, mis kodanlikus Eestis olid esindatud peam.
väiketööstuslike ettevõtete ja suure arvu käsitöös-
tuslike töökodadena. Kalatööstust varustab kalaga sõ-
jajärgsel ajal loodud kalalaevastik, mis koosneb roh-
kem kui 350 traallaevast ja mitmekümnest suure võim-
susega baas- ja külmutuslaevast. Üle 60% kalasaagist
püütakse Atlandi põhjaosas, Aafrika rannikul jm. U.
30% kalasaagist moodustab heeringas. Suurtööstusli-
keks tööstusharudeks on vabariigis kujunenud ka kon-
servi- ja kondiitritööstus.

Suurem osa ENSV tööstusettevõttest allub vaba-
riiklikele ministereeriumidele (Eesti NSV Ministri-
te Nõukogu) jt. keskasutustele. 23 tehast ja rida
muid ettevõtteid allub otseselt üleliidulistele
ministereeriumidele. Tööstuse arenemisega seotud tea-
duslikke küsimusi lahendatakse TA Majanduse Insti-
tuudis, TPI-s ja mitmetes projekteerimisasutustes.
/O.Karma, Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialist-
likule revolutsioonile Eestis. Tööstuse arenemine
1917. aastani. 1963; A.Veimer, Eesti NSV tööstuse

arenemine seitseaastakul. 1967; Tootmise kontsentreerimine ja paigutamine Eesti NSV tööstusharudes. 1967; А.Веймер, Комплексное развитие и специализация промышленности эстонского экономического административного района, 1961; Э.Кулль, Развитие и размещение машиностроения в советской Прибалтике, 1966.]

V.Tarmisto

Illustratsioonid:

kaart Eesti NSV IX (Eesti NSV tööstuse paiknemine)

Joon. III-3 Põlevkivirajooni skeem

Joon. III-2 Tööstuses rakendatute arvu kasv (tulpdiaagramm)

Joon. III-4 Elektrienergia toodang elanike kohta Eestis ja naabermaades (diagramm) .

Joon. III-5 Eesti masinaehituse struktuur Kingisepa-nim. Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadi paberitsehhis (foto)
Viljandi Piimatoodete Kombinaat (foto)
Oru Turbabriketitehas (foto)
Metsamaterjali väljavedu (foto)
Ujuvbaas "Stanislaw Moniuszko" (foto)

Joon. III-6 Masinaehituse ja metallitööstuse paiknemine

Joon. III-7 Ehitusmaterjalide tööstuse paiknemine

Joon. III-8 Metsa-, puidu- ja paberitööstuse paiknemine

3) Põllumajandus. ENSV-s tugineb põllum.-saaduste tootmine tehniliselt hästi varustatud sotsiaal. suurmajanditele - kolhoosidele, sovhoosidele ning muudele riiklikele põllum. ettevõtetele. 1967.a. keskel oli vabariigis kokku üle 600 majandi, arvestamata kalurikolhoose.

Tabel 23

Põllumajandusettevõtete arv

1.VII 1967

Rajoon, linn	Kol- hoo- se	Üldse	Sovhoose				Lin- nu- vab- ri- kuid	Katse- ja -baase	Õppe- majaan- deid
			neist	aian- dus	linnu- kasva- tus	karus- looma- kasva- tus			
Haapsalu	24	5	-	-	-	-	-	-	
Harju	25	26	4	1	2	2	1	1	
Hiumaa	9	1	-	-	-	-	-	-	
Jõgeva	31	8	-	1	-	3	-	1	
Kingissepa	26	6	-	-	-	1	-	-	
Kohtla- -Järve	12	9	-	1	-	-	-	-	
Paide	48	9	-	-	-	2	-	-	
Põlva	25	8	-	-	-	-	-	1	
Pärnu	38	18	-	1	-	1	-	1	
Rakvere	32	21	1	2	-	2	-	-	
Rapla	31	15	1	1	1	1	-	2	
Tartu	29	18	3	-	-	1	-	-	
Valga	13	13	1	-	-	1	-	-	
Viljandi	43	13	2	-	-	3	-	1	
Võru	21	15	-	-	-	2	-	-	
Tallinn	-	2	2	-	-	-	-	-	
Kokku	407	184	14	7	3	19	1	6	

Sovhooside osas oli majandi keskm. suurus (seisuga 1. I 1966) 5800 ha, sealh. põllum. maad 3670 ha ja haritavat maad 2160 ha; majandis töötas 314 inimest, masinapargi moodustasid 38 traktorit, 5 teraviljakombaini ja 14 veoautot; karja keskm. suurus oli 1140 veist, neist 490 lehma, sigu oli keskm. 1140.

Kolhooside keskm. suurus oli samal ajal 3510 ha, sealh. 2165 ha põllum. maad ja sellest 1200 ha haritavat maad. Põllum.-ettevõtetele kuulus 2,7 milj. ha maad, millest oli haritavat maad 1 milj. ha. Põllum.-ettevõtete maast kasutavad kolhoosid 60,9%, riiklikud majandid 36,9%, kuna 2,2% moodustab tööliste ning teenistujate ja kolhoosnike õue-aiamaa. Põllum. põhiharuks on piima- ja lihatootmissuunaga tõuveisekasvatuse ja peekonitootmissuunaga seakasvatuse, kõrvalharudeks aga linnu-, lamba- ja karusloomakasvatuse ning mesinduse. Kaubalistest taimekasvatusharudest omavad tähtsust teravilja-, kartuli- ja linakasvatuse, köögiviljanduse ning puuviljanduse. Põllum. suurtootmisele üleminekuga tuli luua majandele vastav materiaal-tehniline baas. Riik ja kolhoosid on teinud selleks kapitaalmahutusi a-il 1946-65 639,8 milj. rubl. Sotsiaal. suurmajandite rajamine läi aluse põllum. kiireks mehhaniseerimiseks ja elektrifitseerimiseks. Põllum. energeetilised võimalused olid 1966.a. algul 5,8 korda suuremad kui 1939.a.

Energeetikavõimsused põllumajanduses

(aasta lõpuks)

	Tuh. hobujõudu					Energeetika- võimsustest %	
	T.VIII 1939	1950	1960	1965	1967	1939	1965
Mehaanilisi jõu- allikaid	157	216	962	1630	...	54,7	98,5
sealh. traktori- mootorid	54	100	332	569	...	18,9	34,4
kombaini- mootorid	0,0	9	79	162	...	0,0	9,8
automoo- torid	45	90	427	651	...	15,7	39,3
elektri- seadmed	0	9	97	210	...	0,0	12,7
muud mehaa- nilised jõu- masinad	58	...	...	38	...	20,1	2,3
Hobuseid (üंबरarvu- tatult mehaanilisele veojõule)	130	98	40	25	...	45,3	1,5
Energeetikavõimsusi kokku	287	314	1002	1655	...	100	100

ENSV põllumajandus on varustatud uue kaasaegse suurtootmisele kohase tehnikaga. Kui 1945.a. oli põhil. põllutöödest mehhaniseeritud ainult 1,4%, siis 1965.a. olid kõik põhil. tööd mehhaniseeritud. Uhe 15 hj. traktori kohta oli 1965.a. haritavat maad 57 ha ja teraviljakombaini kohta 140 ha koristatavat teraviljapõldu. Energeetilisi võimsusi oli 1965.a. ühe töötaja kohta 10,4 hj. ja 100 ha külvipinna kohta 184 hj. Elekter on sisse viidud kõigisse majandesse. Elektrit kasutati 1965.a. kultuurmaa ha kohta 169 kWh ja külvipinna na kohta 229 kWh.

1939.a. oli põllum-s elektrimootoreid 230, 1965.a. 47 000 tk. Mehaanilisel teel üpsti 1965.a. kolhoosides 80% ja sovhoosides 96% lehmadest. Kolhoosides ehitustegevuse läbiviimiseks töötab 12 kolnooside ehituskontorit.

Tabel 25

Traktori- ja masinapark põllumajanduses

(aasta lõpuks tk.)

	1939 1.VII	1950	1960	1965	1967
Traktoreid:					
a) traktorite arv	1807	2905	8117	12904	...
b) 15-hobujõul. arves- tuses	1446	3884	11729	18526	...
Veautosid	685	1166	5221	7556	...
Teraviljakombaine	3	131	1612	2307	...
Silokombaine	-	-	489	1083	...
Elektrienergia tarbimine põllumajanduses (milj. kWh)	2,3	11,6	67,6	176,7	...

Loomakasvatusele tugeva söödabaasi loomiseks ja suurtootmist, eriti aga tehnika efektiivsemat kasutamist soodustavate massiivide kujundamiseks on kuivendatud liigniiskeid maid ja kultuuristatud madalasaagilisi looduslikke rohumaid. Põllum. maast vajab parandamist 1 milj. ha ehk 60%. Maaparandustöid teostavad koondise "Eesti Põllumajandustehnika" vastavad osakonnad. Maaparandustöid tehakse alates 1. IV 1965 täielikult riigi kulul. Maaparandusele oli rakendatud 1965.a. 740 ekskavaatorit, 1540 traktorit jt. masinaid. Kuivendused tehakse peaaegu kõik drenaažiga. Drenaažkuivendust oli 1965.a. 167 000 ha.

Külvipinna struktuuris on pärast 1960.a. laiendatud intensiivsete kultuuride, teraviljade ja rühvelkultuuride külvipindala. Veiste suviseks söötmiseks on rajatud kultuurkoplid. Paljud linnade ja tööstuskeskuste lähedased majandid (näit. Saue, Som-

Tabel 26

Külvipinna struktuur (% külvipinnast)

	Kõigis majandiliikides					Kolhoosides, sovhoosides jt. riiklikes majandites 1965
	1940	1945	1950	1960	1965	
Tera- ja kaunviljad kokku	62,2	59,5	55,7	35,9	41,9	43,3
sealh. taliteravili	18,9	14,3	15,6	14,0	14,3	15,4
suviteravili	42,8	44,5	39,5	21,9	27,6	27,9
kaunvili	0,5	0,7	0,6	0,5	1,0	1,0
Lina	2,8	0,8	2,2	1,1	0,6	0,7
Kartul	9,1	10,5	11,9	13,1	11,2	7,4
Köögilvili	0,3	1,0	0,9	0,9	0,8	0,3
Söödakultuurid kokku	25,6	28,1	28,8	49,0	45,4	48,3
sealh. mais	-	-	-	2,8	4,9	5,3
söödajuurvili	1,0	0,6	1,1	0,6	2,5	2,6
põldhein	22,7	22,0	17,7	33,6	27,9	29,6

merlingi-nim., Kostivere, Kiisipere, Purila, Narva, Kohtla-Järve, Audru sovhoos) on spetsialiseerunud köögivilja kasvatamisele. Igas sellises sovhoosis on köögivilja külvipinda haril. üle 100 ha ja kasvuhuoneid-lavasid 20 000 - 25 000 m². Kasvuhuonete ja lavade pindala oli 1965.a. vabariigis üle 400 000 m². Puuvilja- ning marjaaedu on rajatud kol-

hoosides ja sovhoosides 4500 ha. Suuremad aiad olid kõngu (178 ha) ja Kullaaru (141 ha) sovhoosil. Mitmes sovhoosis on suurt tähelepanu osutatud ka mesindusele (mesilasperesid oli Nurme sovhoosis 280, Rõngus 261, Kullaarul 240 jne.). Linakasvatus on kontsentreerunud Kagu-Eestisse, kus asuvad ka lina esmase töötlemise vabrikud.

Mineraalvaetiste kasutamine on järjest suurenenud. 1959.a. kasutati mineraalvaetisi 82 500 t, 1965.a. 469 000 t. Kõigile majanditele on koostatud lubja- ja väetistarbe kaardid. Lupjamisega seotud kulud tasub riik. Viimasel aastail on lubjatud aastas 10-12% happelistest muldadest. Orgaanilise väetise aastane kogus on 8,4 t põllumaa ha kohta.

Teravilja külvisest puhiti 94% ja herbitsiididega töödeldi umbrohutõrjeks 54% suviteraviljade ja 41% maisi külvipinnast. 1966.a. oli 99,7% teravilja, 100% lina- ja 97% kartulipõldudest rajatud sortiseemnega.

Tabel 27

Põhikultuuride saagikus (ts ha-lt)

	1940	1950	1960	1965	1967
Teravili	11,5	11,5	13,3	22,0	...
Kartul	147	118	131	171	...
Kõõgivil	96	125	209	153	...
Sõdajuurvil	150	154	274	442	...
Põldhein heinaks	12,8	25,7	20,4	20,3	...

1940.a. oli kogusaak teravilja osas 654 900 t, kartulil 1 223 000 t ja kõõgivilja osas 23 000 t. 1965.a. saadi teravilja 711 500 t, kartulit 1 480 600 t ja kõõgivilja 91 100 t. Taimekasvatuse kogutoodangu suurendamine ja loomakasvatusele kohasema söötade tootmise tüübi arendamine on võimaldanud suurendada loomade arvu, tõsta nende produktiivust ja suurendada loomakasvatuse kogutoodangut.

Tabel 28

Loomade arv ja loomakasvatussaaduste kogutoodang
kõigis majandiliikides

	1940	1945	1950	1960	1965	1967
Loomade arv tuh.						
veiseid	528,4	410,8	462,0	493,8	609,6	...
sealh. lehmi	401,8	234,7	283,6	295,9	308,3	...
sigu	319,2	201,0	297,0	587,1	591,2	...
lambaid	322,9	248,0	265,8	260,6	170,8	...
linde	1500	...	...	2827,3	2510	...
Piimatoodang lehma kohta aastas kg	1976	1706	1754	2844	3079	...
Loomakasvatussaaduste kogutoodang						
piim tuh. t	781,6	393,3	508,0	856,6	954,8	...
liha (eluskaalus) tuh. t	106,0	51,6	82,1	143,2	147,7	...
mune milj. tk.	133,6	31,4	121,7	236,3	218,2	...
villa tuh. t	0,9	0,5	0,6	0,8	0,4	...

Karja jõudluskontrolli all oli 1940.a. 16,3%, 1965.a. 62,8% lehmadest. Kolhoosides, sovhoosides jt. riiklikes majandites oli kontrolli all 1965.a. 97,2% lehmadest. 8 riikliku põllumajandusloomade kunstliku seemenduse jaama või punkti kaudu see-

mendati 76,6% kolhooside ning sovhooside jt. riiklike majandite lehmadest. Sigade jõudluskontrolli toimub Kehtna Seakasvatuse Kontrollkatsejaamas. Munatoodang kana kohta oli kolhoosides ja sovhoosides 1965.a. 180 muna. Osa sovhoose (Järlepa, Koela, Mäetaguse, Keila, Sindi, Kurtna jt.) ja kolhoose (Valga raj. Kalinini nim., Võru raj. "Linda", Tartu raj. "Avangard", Rakvere raj. "Energia" jt.) on spetsialiseerunud linnukasvatusele. Täiesti tööstusliku alusel annab toodangut linnuvabrik Saha-Lool, valmistades teine samasugune Tamsalus. 1965. a. toodeti kolhoosides ja riiklikes majandites rohkem kui 1950.a.: piima 2,7, liha 4,1- ja mune 6,4-kordselt. Tõuloomadena on viimaseil aastail välja veetud 5000 veist ja 10 000 siga aastas. Märkimisväärselt on laiendatud karusloomakasvatust. 1939.a. oli karusloomakasvandustes 2510 hõbe- ja sinirebast ning 270 naaritsat. 1965.a. algul oli karuslooma-farmides 9019 hõbe- ja sinirebast ning 27 894 naaritsat. Aastas toodetakse 170 000 karusnahka. Suuremad karusloomakasvandused on Rakus, Karjakülas, Salutaguse-Prillimäel, Tõrmas ja Audru-Maldas. Sotsiaal. sektor on kujunenud peamiseks elanikkonna varustajaks toiduainetega ja tööstuse varustajaks põllum. toorainega. 1965.a. andsid riigi poolt varatud põllum.-saadustest kolhoosid ja riiklikud majandid piimast 77,5%, lihast 86,1%, munadest 99,9%, kartulist 76,3%, köögiviljast 96% ning teravilja ja liina 100%. Töö ratsionaalsema organiseerimise, tööprotsesside mehhaniseerimise ja progressiivsete töö-

meetodite rakendamisega on märgatavalt tõusnud tööviljakus; see oli 1965.a. 3 korda kõrgem kui 1940. aastal. Rahalise tulu kasvu tulemusena on suurenenud kolhoosnike tőstasu ja 1965.a. moodustas keskm. tőstasu ühe inimpőeva kohta 3,46 rbl. ja koos preemiatsuga 3,70 rbl., mis on lähedane tőstasule sovhooosides. Juhtivaks põllumaj. organiks on ENSV põllumajanduse min., kohalike organitena tőstavad 14 rajooni põllum. tootmise valitsust. Põllum. tehnika, tootmistarbeliste kaupade, vőetiste ja kemikaalide kaubastamise ning maaparandusliku ehituse, turbatootmise ja muldade lupjamise osas teenindab põllumajandust ENSV MN koondis ^x"Eesti Põllumajandustehnika", millele kohtadel allub 25 rajoonikoondist ja osakonda. Põllum. kaadri ettevalmistamiseks on vabariigis olemas kõrgem õppeasutus ^xEesti Põllumajanduse Akadeemia (Tartus), 11 põllum. tehnikumi (Antslas, Jänedal, Kuremaal, Olustveres, Palamusel, Răpinas, Săreveres, Tihemetsas, Vana-Vőidus, Vinnis ja Văimelas), 3 põllum. kooli ja 7 kutseskooli. Põllum.-alaseks teadusliku uurimise keskusteks on ^xEesti Maaviljeluse ja Maaparanduse Teadusliku Uurimise Instituut (Sakus), ^xEesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut (Tartus) ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia. /E.Tőnurist, Eesti NSV Põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine, 1967./

Illustratsioonid: kleebiskaart Eesti NSV IX. Põllumajanduslikud rajoonid ja põllumajanduslikul toorainel põhineva tőstuse paiknemine.

ENSV maafondi struktuur kõlvikute järgi (sektordiagramm)
ENSV maafondi struktuur majandite järgi   "-"

Põllumajanduslike ettevőtete paiknemine (kaardiskeem)
Kultuurpindade % põllumajanduslikest maadest (skeem)
Lina külvipinna paiknemine (skeem)

3-4 fotot (valikuliselt).

4) Metsandus. 1. I 1966 andmeil katab mets ENSV pindalast 1,49 milj. ha (metsasus 32%). Metsade üldtagavara hinnatakse 163 milj. tihumeetritele (keskm. 108 tm/ha). Metsade liigiline koostis^x Eesti NSV taimkate. Eesti metsade majandamist teostab Metsamajanduse ja Looduskaitse Min. oma metsamajandite kaudu. Seisuga 1.IX 1967 oli 22 metsamajandit 196 metskonna, 440 jaoskonna ja 1656 vahtkonnaga. Metsade üldpindalast kuulub metsamajandele 59%, kolhoosidele 24%, sovhoosidele 14% ning muudele valdajatele 3%. 1959.a. rahvaloenduse andmetel töötas metsavalve ja -kasvatuse alal 5335 ih. Metsade majandamise põhisuunaks on metsade tootlikkuse tõstmine, pärilike omaduste parandamine, metsapindala laiendamine ja maastikukaitse. Metsauuendustööde keskm. aastamaht on üle 12 000 ha, sellest metsakülvi ja -istutamist u. 8300 ha. Metsamajandis rajatavatest metsakultuuridest (u. 6700 ha aastas) langeb 40% varemalt ebatootlikele kõlvikutele (soostunud maad, lood, ammendatud karjäärid jm.). Metsamajandite taimlates-puukoolides kasvatakse aastas 60-70 milj. puutaime. Liigniiskeid metsamaid kuivendatakse aastas kuni 20 000 ha ulatuses. Kuivendamist vajab veel 0,2 milj. ha metsamaid. Metsateid ehitatakse aastas u. 250-300 km. Metsad on tähtsaks toorainebaasiks ehitusmaterjalide, puidu-, mööbli- ning tselluloosi- ja paberitööstusele. Metsade eksploateerimist teostab vabariigis peam. Metsa-, Tselluloosi-, Paberi- ja Puidutööstuse Min., kellele allub 6 metsakombinaati 9

metsapunktiga. Metsatöötlemisega tegelevad mõningal määral ka metsamajandite laiatarbesehhid ning metsapunktid. Aastane tegelik raiekogus kõigi valdajate metsades kokku ei ületa metsa juurdekasvu (2,7 tm/ha). Peakasutuse arvestuslangi määramisel ei võeta arvesse I grupi metsi, kus raiumine on piiratud (teede ja veekogude ääres, linnade ja kuurortide ümber ning LK-aladel kasvavad, samuti pinnasekaitseks määratud metsad). Peakasutus on arvestuslangi (u. 1,7 milj. tm aastas) piires, millele lisandub hooldus-, sanitaar- ja taastamisraietest saadav puit (u. 1,2 milj. tm). Peale selle saadakse mittemetsamaadelt puitu kuni 0,4 milj. tm aastas.

Kasulike ulukite

arvukus

(seisuga 1.I)

Uluk	1955	1966
pöder	800	6000
metskits	5000	27000
metssiga	600	1800
jännes	80000	181000
metsis	4500	4000
teder	60000	77000
põldpüü	18000	37000

Jahindus on ENSV-s peam. amatöörspordiala, mille viljelejaid ühendab oma klubide kaudu Eesti NSV Ja himeeste Selts. Töendusulukina on viimastel aastatel tähtsuse omandanud põder (1966 lasti 365 looma). Röövulukeist hävitati 1966 3 hunti, 29 ilvest, 5796 rebast ja 3476 kährikkoera ning 3059 kahjuliku kullilist. Aakre metskonna (^XSoontaga) juures tegutseb näidisjahimajand. Metsanduskaadrit valmistavad ette EPA metsamajanduse ja hüdro-meliioratsiooni teaduskond ja Luual asuv Jõgeva Metsamajanduse Tehnikum. Metsandusalase teadusliku töö keskusteks on Metsanduse Teadusliku Uurimise Laboratoorium ja EPA Tartus ning Tallinna Botaanikaaed. /Metsanduslikud uurimistööd Eesti NSV-s, 1960; M.MARGUS. Eesti metsade rahvamajanduslikust tähtsusest, 1964; Metsamajanduse teatmik, 1966./

Illustratsioonid: Eesti metsade levik (kaardiskeem)

5) Kalandus. Töendusliku kalapüügiga ENSV vetes tegeleb (1966) u. 3500 kalurit 31-st kalurikolhoosist ja Pärnu Kalakombinaadi Merepüügibaasist. Ekspedit-sioonilist kaugpüüki mitmetes Atlandi piirkondades teostab Eesti Kalatööstuse Valitsuse Tallinna Traal-laevastiku Baas, ookeanikala töötlemine ja kohalevedu on aga Tallinna Külmutuslaevastiku Baasi ujuvte-haste ja külmutuslaevade hooleks. Kohalikku püüki töötlevad 7 kalakombinaati, millistele allub 12 konservitehast ja -tsehhi, 23 mitmesug. kalatöötlemistehast ja -tsehhi ning 45 kalavastuvõtu-, töötlemise ja ostupunkti. Oma töötlemisbaas on Kirovi-nim. kalurikolhoosil. Vabariigi kalandusele on ise-loomulik püügilaevastiku, püüniste ja rannabaasi pidev ajakohastumine ning suurenemine. 1950.a-il võeti kevadräime püüdmiseks kasutusele seisevnoodad, arenes räime ja kilu traalpüük. Merekaladest on tähtsamaks püügiobjektiks räim (aastasaak kõigub 200 000 - 450 000 ts piirides), kilu (aastasaak kuni 220 000 ts) ning lest, periooditi ka tursk. Pärnu lahe piirkonnas ja saarte rannikul püütakse mitmeid riimveelisi ja mageveelisi kalaliike - meritinti, ahvenat, koha, haugi, säinast, vimba, merisiiga, vähemal määral hinnalisi siirdekalu angerjat ja lõhet. Väinameres esinevast punavetikast furtsellaariast valmistatakse Kärilas agaroidi; 1966.a. püüti seda vetikat ligikaudu 500 tonni toorkaalus. - Sisevetes on saakide suuruselt esikohal Peipsi tint, järgnevad latikas, haug, ahven, särg, Peipsi siig, räabis, luts. Jõgedes ja järve-

des esineb jõevähki. - Alates 1954. aastast käivad püügilaevad ka Atlandi ookeanis, 1965. a. püüti sealt 1 184 000 ts, s.o. üle 60% üldisest kalasaagist vabariigis. Peamiseks püügiobjektiks on heeringas (üle 400 000 ts aastas), keda püütakse triivõrku-dega ja traalidega. Väljapüügilt järgnevad hõbemerluus, hobumakrell, kilttursk, tursk, merluus, merihaven, makrell, merlang, merilatikalised ja sardiidid, keda püütakse põhja- ja pelaagiliste traalidega. Kaadrit meie kalalaevastikule ja kalatööstusele valmistavad ette Tallinna kalatööstuslik merekool ning Tallinnas ja Pärnus asuvad kutsekoolid. Kalandusega seotud teaduslikke küsimusi lahendavad Balti Kalamajanduse Teadusliku Uurimise Instituudi Eesti Mereihüloogia Laboratoorium ja Läänebasseini Kalatööstuse Peavalitsuse Projekteerimis-Konstrueerimis- ja Tehnoloogiise keskbüroo Tallinna Filiaal ning ENSV TA Zoologia ja Botaanika Instituudi Võrtsjärve limnoloogiajaam.

Illustratsioonid: ENSV kalapüügi ja kalatööstuse ettevõtete paiknemine (kaardiskeem); 1-2 fotot (valikuliseit).

I.veldre

6) Ehitus. ENSV-s oli (1965) ehituse alal rakendatud 6,1% töötajatest ja 2,5% tootlikest põhifondidest. Uhiskondlikust koguproduktist moodustas ehitustoodang 7,4%. Toodangumahult oli ehitus kolmas rahvamajandusharu tööstuse ja põllum. järel. Ajavahemikus 1945-65 on ENSV majandusse investeeritud 3,24 milj. rbl. kapitaalmahutusi, millest ehitus- ja montaažitööd moodustasid 60%. Viimased jagunesid olulisemate ehitusliikide vahel järgmiselt: tööstusehitus 27%, põllum.-ehitus 15% ja elamuehitus 27%. On ehitatud, taastatud ja rekonstrueeritud 414 suurt tööstusettevõtet ja tsehhi, ehitatud loomakasvatushooneid 319 100 veisekohaga. Linnade ja alevite elamispiind on kolmekordistunud, on ehitatud 195 koolimaja, haiglaid 3700 voodikohaga ja lasteasutusi 23 400 lapsle.

Tabel 29

Kapitaalmahutused ning ehitus- ja montaažitööd ENSV-s a-il 1940-65.

Perioodid ja aastad	Kapitaalmahutused (milj. rbl.)		Ehitus- ja montaažitööd (milj. rbl.)	
	perioodil	keskm. aastas	perioodil	keskm. aastas
1945	-	30	-	23
1946-50	313	63	213	43
1951-58	1023	128	649	87
1959-65	1874	268	1107	158
1965	-	333	-	189

On ehitatud terveid uusi linnaosasid ja mikrorajoone, nagu Mustamäe ja Pelguranna Tallinnas, Ulejõe Tartus, Sotsialistlik linnaosa ja Uus-Ahtme Kohtla-Järvel jne. Kapit. riikidega võrreldes on ehituse kasvutempo ENSV-s mitmekordselt kõrgem

(näit. USA-s 1956-63 1,2% aastas, ENSV-s 1959-65 8%; niisama suur kasvutempo on ka ette nähtud 1966-70, kusjuures erilist tähelepanu pühendatakse põllum.-ehitusele, mille maht kahekordistub). Kodanliku Eesti ehitus oli väikeettevõtjate vahel kilustatud, käsitööstusliku iseloomuga sesoonne tootmisharu. Nõuk. Eestis on ehitus kujunenud iseseisvaks majandusharuks, mille toodangust annavad põhilise osa (1965— 89%) alalise kaadri ja mehhanismidega varustatud ENSV Ehitusmin-i ehitusorganisatsioonid, millistest suurimatena on mainitavad Tallinna Majaehituskombinaat ning Tallinna, Tartu, Kohtla-Järve ja Narva ehitustrustid. Spetsialiseeritud organisatsioonidena töötavad trust "Santehmontaaž", Ehitustööde Industrialiseerimise Trust ning Ehitustööde Mehhaniseerimise Trust. Põllum. eriehitustöid teostavad oma mehhaniseeritud ehituskolonnide kaudu vastavad trustid Tallinnas ja Tartus. Omad ehitusorganisatsioonid on ka mitmetel teistel ametkondlikel asutustel. Tingituna soodsamatest looduslikest eeldustest tootlike jõudude arendamiseks toimub u. 3/4 ehitusest Põhja-Eestis.

Ehituse organisatsioonilise ja tehnilise arengu põhisuunaks on industrialiseerimine. Viimase olulisem komponent - monteeritav ehitus-on eriti juurdunud elamuehituses (1965 - 52%), tööstusehituses (35%), aga ka põllum.-ehituses (20% lautadest). Monteeritava ehituse tõhusus on oluline osa kohalikel originaalsetel ehitusmaterjalidel ^xtuhk-
betoonil ja ^xsilikaltsiidil. Peam. ehituse indust-

rialiseerimise tõttu on ehitajate tööviljakus perioodil 1945-65 tõusnud 4,8-kordselt. Ehituse alal on juhtivaiks asutusteks ENSV Ehitusministeerium ja ENSV MN Riiklik Ehituskomitee, viimasele alluvad Ehituse Teadusliku Uurimise Instituut ja mitmed projekteerimisinstituudid. Ehitusala spetsialistide kaadrit valmistavad ette TPI ja Tallinna Ehitus- ja Mehaanika Tehnikum.

K.Kask

7) Transport. ENSV kaasaegse ühtse transpordisüsteemi moodustavad raudtee-, auto-, mere-, jõe-, õhuning torujuhtmetransport; Tallinna osas lisandub niimetatuile veel linnaelektritransport. Kõik transpordiliigid on a-il 1945-65 hoogsalt arenenud. Iseloomulik on auto- ja meretranspordi osatähtsuse suur kasv kaubavedudel ja auto- ning õhutranspordi kasv reisijatevedudel rdt.-transpordi osatähtsuse vähendamise arvel. Kaubavedude osas valdab pikematel veokaugustel rdt.-transport, lühematel autotransport, mille arvele langeb u. 75% veetud kaubakogusest. Vabariigi meretransport on rakendatud peam. NSV Liidu väliskaubanduse vajaduste rahuldamiseks. Transportis töötas (1965) 54 600 töelist ning teenistujat.

Tabel 30

ENSV transpordi käive 1965

Transp. liik	Veosekäive		Reisijakäive	
	milj. tkm	%	milj. rkm	%
Raudtee-	3871	37,6	910,0	34,5
Auto- ^x	1336	12,9	1517,0	57,5
Mere-	5095	49,5	5,0	0,2
Jõe-	7,4	0,07	4,1	0,1
Õhu-	3,1	0,03	202,0	7,7
	10312,5	100,0	2638,1	100,0

^x koos kõigi ametkondade ja kolhooside autotranspordiga

ENSV rdtj-desse ning mere- ja jõesadamatesse saabus 20,15 milj. t ja neist saadeti 18,87 milj. t mitmesug. veoseid; sellest 13,39 milj. t olid vabariigisisest veod, 5,48 milj. t veeti välja teistesse liiduvabariikidesse, 6,76 milj. t sisse teistest lii-

duvabariikidest. Sisseveetavatest veostest on 1964.a. andmeil tähtsamad metsamaterjal (1,08 milj. t), nafta (0,84 milj. t), kivisüsi (0,64 milj. t), väljaveetavatest veostest on esikohal tsement (0,11 milj. t). Kaadrit transpordile valmistavad Bestis ette NSVL Merelaevastiku Min-i Tallinna Merekool ning NSVL Teedemin-i Tartu Raudteetranspordi Tehnikum.

Raudteetransport. Uldkasutatavate rdt.-liinide kogupikkus on (1965) 1404 km, sellest 47% on kitsarööpmelised (750 mm). Neile lisandub u. 690 km ettevõtete juurdesõiduteid (Sonda—Aseri, Rakvere—Kunda, Ülemiste—Maardu, Eidapere—Järvakandi, põlevkivibasseini rdt-d jt.) veosekäibega 240,9 milj. tkm. Laiarööpmelisest 62 km on elektrifitseeritud, kitsarööpmeline rdt. töötab tervikuna diiselveol. Uldkasutatavate rdt-de tihedus - 31,2 km/1000 km² on suhteliselt suur (NSVL keskm. 5,9 km), kuid koormatus (2,76 milj. tkm ja 0,65 milj. rkm/1 km kohta) väike, seda eriti kitsarööpmelistel teesoadel (NSVL keskm. 15,1 milj. tkm ja 1,6 milj. rkm/1 km). Vabariigi rdt-jaamadesse saabus 1965 19,294 milj. t ja neist saadeti 17,933 milj. t veoseid, u. poole veostest moodustab põlevkivi; tähtsamateks on veel mineraalsed ehitusmaterjalid ning metsamaterjali- ja naftaveosed, mineraalväetised ja toidukaubad. 1 t veose keskm. veokaugus oli 1962 133 km. Vabariigi raudteel on 246 jaama ning peatust, kaubaoperatsioone teostatakse 122 jaamas (1964). Suurema kaubakäibega jaamad on Tallinn ja Jõhvi, suurima rei-

sijakäibega Tallinn ja Tartu. Tallinna piires ja lähikonnas (eriti lõigus Tallinnast Pääskülani) on raudteel täita ka linnatranspordi ülesanded. 1966 kasutas elektrirongi 23 milj. reisijat. 1967.a. alustati enamkoormatud kitsarööpmeliste liinide (Tallinn-Pärnu ja Lelle-Viljandi) rekonstrueerimist laiarööpmeliseks. Vt. ka Balti Raudtee; Eesti Raudteekond.

Autotransport. Kaasajal on autotransport ENSV-s kõige enam arenenud transpordiliik, mille arvele langeb 72,4% veetud veoste üldmahust ja 81,3% kõigist reisijatest (1962). Riiklike autoteede üldpikkus (1965) on 23 225 km, millest 16 120 km on kõva kattega. Teedevõrgu tihedus on suurim Kagu-Eestis. 63% autovedude veosekäibest langeb üldkasutatavale autotranspordile, mille vedude maht oli 1965.a. 49,093 milj. t. ENSV üldkasutatava autotranspordi tootlikkus (1927 t ja 33 600 tkm auto kandejõu 1 t kohta) on kõrgemaid ja veo omahind (52 kop. /10 tkm) madalamaid NSV Liidus. Järjest kasvab autotranspordi osa reisijate veos.

Tabel 31

Reisijate vedu üldkasutatava autotranspordiga

aastad	1950	1955	1960	1965
Autobussiliinide arv ja pikkus aasta lõpuks (km)	$\frac{158}{7319}$	$\frac{224}{12\ 811}$	$\frac{411}{26\ 885}$	$\frac{777}{53\ 121}$
sealh. linnaliine	$\frac{28}{176}$	$\frac{65}{574}$	$\frac{97}{1037}$	$\frac{130}{1083}$
linnalähedasi ja kaugeliine	$\frac{130}{7143}$	$\frac{161}{2237}$	$\frac{314}{25848}$	$\frac{647^*}{52038}$

aastad	1950	1955	1960	1965
Marsruuttaksoliinide arv	-	-	-	6
Taksoautode arv	144	488	685	925
Reisijate arv autobussi- liinidel (milj. in.)	20,3	61,6	119,2	191,8
sealh. linna- ja linna- lähistel liinidel	18,9	56,4	102,8	162,0
kaugeliinidel	1,1	5,0	15,6	29,0
Reisijate käive autobussi- vedudel (milj. rkm)	122,4	388,2	886,0	1517
sealh. linnaliinidel	73,0	222,0	449,0	835
kaugeliinidel	49,4	166,0	437,0	682
Sõidutaksode tasuline läbisõit (milj. km)	3,5	13,5	27,7	51,1

^x neist 198 linnalähist liini kogupikkusega 5049 km

Seisuga 1.I 1966 oli ENSV-s 777 regulaarset autobus-
siliini kogupikkusega 53121 km, bussiliiklusest on
vabariigi üldkasutatavast teedevõrgust haaratud
u. 70%; vabariigis on 1 autobussivaksal (Tallinnas)
ja 16 reisijaid teenindavat autobussijaama ning
u. 5500 peatust (arvestamata linnaliine). Autobussi-
liiklus hõlmab peale üksikute erandite kõiki kolhoos-
si- ja sovhoosikeskusi. kõigi autobusside päevane lä-
bisõit kokku oli (1966.a. suveperioodil) 303 000 km,
sellest u. 100 000 km linnaliinidel ja u. 200 000 km
kaugeliinidel, nädalalõpupäevadel lisareiside arvel
veelgi enam. Autobussiliinide tiheduselt (1,3 km/1
km² kohta) on ENSV esikohal NSV Liidus ja ühel esi-
kohtadest Euroopas. Kõrvuti autobussiliiklusega are-
neb samuti reisijatevedu mikroautobussidega linnade-
vahelistel marsruuttaksoliinidel. 36 asulas teenin-
davad elanikkonda sõidutaksod (1.I 1967 1018 masi-

nat), millede tasuline läbisõit oli 1966 56,8 milj. km, mis teeb 4,4 km el. kohta. Suur tähtsus on üldkasutataval autotranspordil ka ekskursioonide ja turistide teenindamisel (1966.a. kokku 5,7 milj. reisisijat, kellest igäüks sõitis u. 41,5 km), kusjuures regulaarsed ekskursioonimarsruudid ulatusid ka Krimmi, Kaukaasiasse, Moldaaviasse, Taga-Karpaatiasse, Karjalasse jm.

Meretransport. Üleliiduliselt on ENSV meretransport spetsialiseerunud väliskaubanduslikeks vedudeks Tallinna sadama kaudu. Eesti Merelaevastiku Valitsuse kaubalaevastik peab ühendust peam. Põhja- ja Lääne-Euroopa ning Lääne-Aafrika sadamatega. 1965.a. juulist tegutseb ka rahvusvah. turismiliin Tallinn-Helsingi. Vabariigisisestes vedudes kasut. meretransporti ainult ühenduse pidamiseks Lääne-Eesti saartega (Virtsu—Kuivastu ja Rohuküla—Heltermaa praamiiliinid ning kaubaveos mõningal määral ka Roomassaare, Jaagarahu ja Orjaku sadamapunktid) ning turismisõitudeks ja reisisjateveoks Tallinna ümbruses. Väiksemate saartega (Vormsi, Kihnu, Ruhnu, Abruca, Prangli jt.) peavad ühendust kalurikolhoosid. Laevu remonditakse Tallinnas ja Loksal.

Tabel 32

Meretranspordi põhinäitajad
(NSVL Merelaevastiku Min-i süsteemi osas)

	1945	1950	1956 ^x	1960	1965
Veosekäive (milj. tonniilides)	39,5	483,8	272	633,3	2751
Transporditud veo- seid (tuh. t)	112,5	956,5	799,4	1197,2	2003,2

	1945	1950	1956 ^x	1960	1965
Reisijate käive (milj. reisija- miilides)	0,4	0,4	1,0	1,1	2,7
Veetud reisijaid (tuh.)	...	64,4	132,0	159,1	375,5

^x Madalamad näitajad on tingitud ümberkorraldustest laevandusorganisatsioonide vahel.

Transporditud veoste üldmahust moodustavad rannalaevanduse veosed 51% (1964). Tähtsamad veosed: kivisüsi, villi, metsamaterjalid, mineraalsed ehitusmaterjalid, masinad ja metallitooted. Väljapüütud kala kohaletoimetamiseks on loodud voimas kaasaegne kalakülmutus- ja transportlaevastik, mis allub Läänemaal Kalatööstuse reavalitsuse kesti Kalatööstuse Tootmisvalitsusele.

Jõetransport. Laevatatavate jõgede vähesuse tõttu on jõetransport ENSV-s vähe arenenud ning kohaliku tähtsusega. Üldse on eksploateeritavaid siseveeteid 592 km, neist 260 km valgustusseadmetega. 1965. a. veeti 92 100 t veoseid ja 196 000 reisijat. Peam. veosed on metsamaterjalid, ehitusliiv ja kruus. Nii kauba- kui ka reisijate vedu toimub peam. Emajõe alamjooksul ja Peipsi järvel, vähemal määral ka Narva jõel. Viimaseil aastail laieneb reisijatevedu eriti ekskursioonide ja turismimatkade arvel, milleks kasut. kiireid veealuste tiibadega laevu. Jõetranspordi peasadamaks ja remondibaasiks on Tartu.

Õhutransport. Tänu lennunduse arengule on õhutransport kaasaja kõige kiiremaid ja seetõttu eriti reisijate veos laienevaid transpordiliike. ENSV-s kor-

raldab õhustransporti ^xEesti Tsiivilennuväe Valitusus. Enamkasutatavaks lennuliiniks on Tallinn-Moskva, millisel reaktiivlennukid Tu 124 sooritavad päevas kuni 5 reisi. Otseühendus on Tallinnal samuti Leningradi, Riia, Viiniuse, Kaliningradi, Minski, Kiievi ja Simferoopoliga. Vabariigisisestest liinidest on tähtsamad Tallinn-Saaremaa ja Tallinn--Hiiumaa.

Tabel 33

Õhustranspordi areng

	1950	1955	1960	1965
Lennuliinide kogupikkus (km) ENSV piires	1470	1265	2350	1845
Veetud reisijaid (tuh.) väljalennuga ENSV lennukiväljadelt	20,8	36,3	100,9	211,5
Transporditud posti jm. veoseid (tuh. t) väljalennuga ENSV lennukiväljadelt	0,9	1,6	2,6	3,2
Sanitaarlennukite poolt täidetud ülesandeid	1074	1026	1114	766
Töödeldud põllum. pinda (tuh. ha)	-	1,8	19,2	64,6

Torujuhtmetransport. ENSV-s rajati esimene gaasijuhe Kohtla-Järvelt Leningradi. 1953 valmis gaasijuhe Tallinnani (140 km). 1963 valmis uus paralleeljuhe Tallinnani. Gaasijuhtme kaudu saab Tallinn ööpäevas kuni 1,5 milj. m³ põlevkivigaasi. 1967 hakkavad Kohtla-Järvelt gaasi saama ka Kiviõli ja Rakvere.

Kommunaaltransport. Linnaelektritransport on ENSV linnadest olemas ainult Tallinnas, kus 1.I 1967 oli 32,5 km trammi- ja 6,7 km üldkasutatavat trollibus-

siliini, seoses Mustamäe liini valmimisega lisandub 1967.a. jooksul veel 13,6 km trollibussiliini. Elektritrammiliiklus avati 1925 ja esimene trollibussiliin 1965. 1966 vedasid 192 trammivagunit 77 milj. reisijat ja 19 trollibussi 6,046 milj. reisijat.

Tabel 34

Trammiliikluse areng

	1940	1945	1950	1960	1965
Trammivagunite arv (2-teljelises arvestuses, tk.)	54	54	51	137	190
Veetud reisijaid (milj.)	16,0	26,0	33,6	67,6	76,7

Illustratsioonid:

Eesti raudteevõrk (kaardiskeem)

Autobussiliiklus Eestis (kaardiskeem)

Eesti mere- ja õhuteed (kaardiskeem)

3-4 fotot (valikuliselt)

A.Valma

8) Side. ENSV elanikkond kasutab kõiki Kaasaegseid sideteenuseid. Sideasutusi oli 1965.a. 677, neist paiknes maal 559. Side alal töötas kokku 8900 in. (1,6% töötajate üldarvust). Post. 1965 saadeti 49,5 milj. kirja, 700 000 postipakki, 1,7 milj. telegrammi, tehti 3,3 milj. rahaülekannet ning toimetati tellijaile kätte 158,8 milj. ajalehte ja ajakirja. Võrreldes 1945-ga on perioodiliste väljaannete saatmine kasvanud üle 3 korra, kirjade saatmine 1,6-kordselt ja postipakkide saatmine u. 40-kordselt. Iga ENSV elanik saab aastas 119 ajalehte või ajakirja, 36 kirja ja peab 3 telefoni kaugekõnet. Telefon. Telefoniaparatuuride arv on võrreldes a-ga 1950 2,5-kordistunud ja oli (1964) 61 000, neist 45 000 automaattlefoni. Toimub maa-asulate üleviimine automaattlefoni jaamadele. 1965.a. jooksu peeti 4,0 milj. telefoni kaugekõnet. Raadio. Raadiovastuvõtupunktide üldarv oli (1965.a.) 612 000, sealh. oli 362 300 raadioaparaati ja 88 900 raadiotranslatsioonipunkti. Kõik raadiosõlmed võtavad vastu saateid ultralühilainel. Televiisioon. Alates 1955 toimuvad ENSV-s televisiooni saated. Televisoreid on vabar-s 160 800 (1965). Retranslatsiooniliinide kaudu näevad televisiooni vaatajad ka teiste liiduvabariikide ja välismaa saateid.

A.Valma

9) Kaubandus. ENSV-s on kaubandus kujunenud suureks majandusharuks, mis hõlmab (1965) 3857 jaeettevõtet (lisaks statsionaarsele kaubandusvõrgule teenindab maaelanikke veel 102 kauplusautot) ja 1328 ühiskondliku toitlustamise ettevõtet; neis töötab kokku 36 410 inimest. Arenevad kõik kolm kaubandusvormi: riiklik, kooperatiivne ja kolhoosikaubandus. Riikliku kaubanduse tähtsamaks süsteemiks on ENSV Kaubandusministeerium, kelle org-deks on hulgibaasid, kaubastud ja toitlustamisettevõtete trust. Hulgibaasid varustavad nii riiklikke kui ka kooperatiivseid org-e, kaubastud ja trust juhivad neile alluvaid jaekaubandus- ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid. Riikliku kaubanduse peam. kaubandusorg-des töötas 1965.a. 1362 kauplust ja 44 kioskit ning 850 toitlustamisettevõtet, neist toiduainetekauplusi 604, tööstuskaupadekauplusi 725, sealh. universaalkauplusi 84, segakauplusi 33, sööklaid ja restorane 474, toidubaare ja einelaudu 376. Teisest riikliku kaubanduse süsteemidest on tähtsamad Vabariiklik Raamatukaubastu, "Ajakirjandusliit" ning raudtee- ja meretransporditöötajate kaubastud. Kooperatiivne kaubandussüsteem kujutab endast töötajate, peam. maa- ja väikelinnade elanike ühiskondlikku majandusorg-i, mida juhivad liikmed-osanikud ise. Põhilülideks on tarbijate kooperatiivid, nende juhtivaks ja organisatsiooniliseks keskuseks on Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liit (ETKVL). Kooperatiivne süsteem on põhiline kaubandusvorm maal. Elanikkonna kaubandusliku teenindamise kõrval tege-

leb see ka riikliku varumise ning kolhooside ja maatöötajate põllum-,saaduste ülejääkide turustamisega. ETKVL-il oli 1965.a. 1727 kauplust ja 230 kioskit ning 478 ühiskondliku toitlustamise ettevõtet, sealh. toiduainetekauplusi 455, universaalkauplusi linnades 50, universaalkauplusi maal 41, sööklaid ja restorane 375, toidubaare ja einelaudu 105. kolhoosikaubandus eksisteerib kolhoositurgude vormis, millede tegevust juhivad kohalikud nõukogud. Riiklik ja kooperatiivne kaubandussüsteem moodustavad organiseeritud turu, mille kaudu rahuldatakse praegu elanikkonna vajadust toidukaupadele 70% ja tööstuskaupadele 100%. Organiseeritud turu käive moodustas 1965.a. vabariigi kogu jaekäibest 97,5%, sellest riiklik kaubandus 65%, kooperatiivne - 32,5%. Kaubanduse hoogsat arenemist ENSV-s iseloomustab jaekaubakäibe pidev ja kiire kasv: 1965.a. oli see 1940.a. võrreldes kasvanud (võrreldavates hindades) 4,8-kordselt, elaniku kohta 4-kordselt. Riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekaubakäive ühe elaniku kohta oli:

(rublades)

Aastad	Kokku	S e a l h .	
		toidukaubad	tööstuskaubad
1945	140	89	51
1955	357	192	165
1965	642	362	280

Kiire ja järjekindla kasvutempo kõrval iseloomustab kaubanduse arengut kaubakäibe struktuuri kvalitatiivne muutumine. Toidukaupade käibes suureneb kõr-

gema toiteväärtusega toiduainete - liha ja lihasaaduste, piima ja piimasaaduste, munade, puu- ja köögivilja osatähtsus.

(võrreldavates hindades; %-des)

	Osatähtsus toidukaupade käibes	
	1950	1965
Liha ja lihasaadused	8,8	15,9
Piim ja piimasaadused	6,1	11,3
Munad	0,6	1,4
Köögivilj	0,8	2,6
Puuvilj ja marjad	1,3	3,4

Ka tööstuskaupade käibe struktuuris peegeldub elanikkonna heaolu kasv.

(võrreldavates hindades; %-des)

	Osatähtsus tööstuskaupade käibes	
	1950	1965
Õmblus- ja trikootooted	14,6	24,7
Mööbel	1,5	6,4
Jalg- ja mootorrattad	0,7	2,1
Raadiokaubad	1,2	4,3
Elektrikaubad	0,4	3,0

Kaubanduse arengule Eestis on iseloomulik käibe kõrgem kasvutempo maal: kui linnades suurenes kaubakäive 1965.a. võrreldes 1950.a. 2,89-kordselt, siis maal kasvas see samal ajal 2,94-kordselt. See kõneleb maa kaubandusvõrgu laienemisest, sovhoosi- ja kolhoositalurahva sissetulekute suurenemisest. Kaubanduskaadrit valmistavad ette TRÜ majandusteaduskond, TPI ja mitmed tehnikumid. Uurimisasutustest on mainitav Üleliidulise Kaubanduskonjunktuuri Teadusliku Uurimise Instituudi Eesti filiaal.

10) Teenindus. NLKP KK ja NSVL MN-i vastavate määrustega a-ist 1959, 1962 ja 1967 pandi alus teeninduse kui rahvamajandusharu kiirele arenemisele. ENSV-s loodi teenindussüsteem ning arendati välja teenindusettevõtete võrk sõjajärgsel perioodil, eriti aga pärast 1959.a. Linnades ja suuremates maa-asulates töötavad ajakohased teenindustöökodad jm. -ettevõtted, mis (1967) täidavad üle 260 liigi teenuseid. Tootmise iseloomult ja tehnoloogia erinevuselt jagatakse elanikkonnale osutatavad teenused 3 rühma: esemete remondi või taastamisega seotud teenused (majapidamisriistade, metallesemete, rõivaste ja jalatsite parandamine, keemiline puhastus, pesupesemine, korterite remont jne.), uute esemete valmistamine individuaaltellimisel (rõivaste, peakatete, jalatsite, mööbli jne. valmistamine) ja eluolustikulised teenused (teenindusbürood, saunad, juuksuri- ja fototöökodad, laenutuspunktid jne.). Elutarbelist teenindamist organiseerib vabariigis Kommunaalmajanduse ja Elanikkonna Elukondliku Teenindamise Ministerium, kellele alluvad 23 teeninduskombinaati ja Tallinna Individuaalõmbluse vabrik "Lembitu". Samaaegselt alluvad teenindusettevõtted ka kohalikele täitevkomiteedele. 1967.a. alguseks oli teenindustöökodasid, ateljeesid ja vastuvõtupunkte üle kahe korra rohkem kui 1959.a. ning samas ajavahemikus kasvas teenindamise üldmaht enam kui 2,5-kordselt. Eriti kiire on olnud pesupesemise ja keemilise puhastuse, triko-

taažkudumise, metalltoodete ning tehniliselt keerukate majapidamismasinade ja aparaatide parandamise, korterite remondi jt. selliste teenindusliikide mahu kasv. Seejuures on vabariigi keskmisest kasvutempoost tunduvalt kiiremini arenenud maaelanike teenindamine, millele aitas kaasa spetsiaalsete rändtöökodade käikurakendamine, mis kindla marsruudi ja graafiku järgi teenindavad rohkem kui 700 asulat, kus paigutatud töökojad ja vastuvõtupunktid veel puuduvad. Üha ulatuslikumalt arendatakse ka elanike kodusteenindust, esmalt selliste teenindusliikide alal nagu majapidamismasinade ja -aparatuuride, raadiovastuvõtjate ja televiisorite ning mööbli parandus ja esemete vastuvõtmine nende viimiseks pesumajadesse või keemilise puhastamise ettevõttesse.

E.Loo

11) Majanduslikud sidemed. ENSV rahvamajanduse struktuur nõuab tihedaid majanduslikke sidemeid NSV Liidu kõigi teiste majandusrajoonidega ja paljude välisriikidega. Suhteliselt vaesest kohalikust toorainebaasist tingituna töötab u. 45% ENSV tööstusest sisseveetaval toorainel. Tunduv on aga samaaegselt ka valmistoodangu sissevedu - u. 30% vabariigi elanikkonna tarbimisest kaetakse sisseveo arvel. Tähtsamate tööstusharude lõikes katab sissevedu vabariigi tootmisalasest ja elanikkonna tarbimisest metallide osas 100%, kütusest 33%, sealh. vedelkütustest, määrdeõlidest ja kivisöest 95%, masinatest ja aparaatidest 63%, keemiatoodetest 65%, klaasi- ja fajansstoodetest 9%, kerge-tööstuse toodetest 34%, toiduainetest 28%, põllum.-saadustest 5%, teraviljadest 30%. Terr-i ja rahvaarvu väiksusest tulenev kohaliku tarbimisõudmise suhteline väiksus tingib samal ajal tänapäeva tehnikaga varustatud suurettevõtete tootmismahtude kasvu tunduvalt üle kohaliku vajaduse. Sellepärast realiseeritakse u. 30% ENSV tööstustoodangust omakorda väljaspool vabariigi piire, selle hulgas ka välisriikides. Uksikutes tööstusharudes realiseeritakse väljapoole Eestit: toiduainetest 25% (peam. kala, või ja juust, kondiitri- ja lihatooted), kerge-tööstuse toodangust 32% (peam. puuvillane riie, trikotaaž, villane riie, jalatsid), keemiatööstuse toodangust 32% (peam. mineraalväetised ja ka farmaatsiatooted). Puidu-, tselluloosi- ja paberitööstuse toodangust

moodustab väljaveedu 25%, peam. tselluloosi, paberi, papi, mööbli ja sporditarvete näol. Järjest suureneb kohaliku põlevkivi baasil toodetava elektrienergia andmine NSV Liidu loodeosa ühendatud energiasüsteemile (47% toodangust). Suurim on aga väljaveo osatähtsus toodangu realiseerimisel ENSV masinaehituses ja aparaaditööstuses (57% toodangust). Selle haru elektro- ja raadiotehnikatööstus realiseerivad väljaspool Eestit väga kitsa tootmise spetsialiseerimise tõttu isegi 85% oma toodangust. ENSV väliskaubavahetuse struktuuris on nii sisse- kui ka väljaveos esikohtadel kergetööstuse toodang (sisseveos 31%, väljaveos 35,%) ning toiduained (vast. 14% ja 20%). Järjest suureneb praegu kolmandal kohal oleva masinaehituse ja metallitööstuse osatähtsus (sisseveos 24% ja väljaveos - 19,%). Väljaveos suureneb pidevalt ka elektrienergia, sisseveos aga - vedelkütuste osatähtsus.

Väliskaubavahetuse ja kohaliku tootmise proportsioonid, samuti Eesti kaubavahetuse struktuur ja geograafia on üldjoontes kujunenud stabiilseks. Kõige tihedam on Eesti kaubavahetus VNFSV Loode- ja Keskrajooniga ning Ukr. NSV-ga. Viimane on Eesti põhiline varustaja toiduainetega ja põllum. tootmisvahenditega, esimesed kaks - tööstustoodanguga.

Liiduvabariikide ja välisriikide osatähtsusENSV sisse- ja väljaveos

1961.a.

(protsentides)

	Sissevedu	Väljavedu	
Vene NFSV kokku	48,6	53,0	
sealh.: Keskrajoon	20,7	15,5	
Looderajoon	12,7	22,0	
Volga rajoon	2,9	2,2	
Uraal	4,5	2,8	
Volga-Vjatka raj.	2,3	1,5	
Põhja-Kaukaasia	1,7	3,1	
Kesk-Mustmulla raj.	1,4	1,0	
Lääne-Siber	0,6	1,9	
Ida-Siber	0,1	0,5	
Kaug-Ida	0,0	0,3	
Piirkond teadmata	1,7	2,2	
Ukr. NSV	15,3	15,2	
Läti NSV	6,6	4,2	
Valgev. NSV	3,4	4,8	
Usb. NSV	3,6	1,5	
Leedu NSV	3,4	3,2	
Kas. NSV	1,1	2,6	
Mold. NSV	1,4	0,5	
Gruusia NSV	0,8	0,5	
Turkm. NSV	0,9	0,2	
Arm. NSV	0,6	0,6	
Aserb. NSV	0,4	0,3	
Tadž. NSV	0,5	0,2	
Kirg. NSV	0,3	0,2	
Piirkond teadmata	1,3	5,7	
Kokku:	88,2	92,7	
Välisriigid	11,8	7,3	
sealh.: Saksa DV	5,4	3,4	
Tšehhoslovakkia	1,3	0,2	
Poola	0,5	0,3	
Suurbritannia	0,2	0,5	
Kokku	100,0	100,0	

Välisriikidest on ENSV suurimaks väliskaubanduse partneriks Saksa DV, kellele järgnevad Tšehhoslovakkia jt. Euroopa sotsialismimaad. Kapitalistl. riikidest on esikohtadel Suurbritannia, Holland, Belgia. Viimasel ajal elavneb kiiresti kaubavahetus Soomega.

Eesti NSV ekspordispetsialisatsioonis on valdavaks toiduained (peam. või ja juust). Toiduained moodustavad üle poole ENSV ekspordist välisriikidesse. Teisel kohal on kergetööstuse toodang ja kolmandal tööstuslikult töötlemata põllum-saadused - toorkarusnahad ja elusloomad. Impordis Eesti NSV-sse on valdavaks kergetööstuse tooted (teksitiil, jalatsid, valmisriided), millele järgnevad toiduained ja masinad, seadmed ning aparaadid. Eesti NSV kaubavahetuse bilanss NSV Liidu teiste rajoonidega ja välisriikidega on tasakaalus (sisseveo minimaalse ülekaaluga). /Eesti NSV majandusliikud sidemed NSV Liidu rahvamajanduse süsteemis/.

L.Tulp

12) Majandusgeograafilised erinevused. Lääntudes erinevustest rahvamajanduse struktuuris ja arengutendentsides ning arvestades liiklusteede ning kesksete asulate võrku võib ENSV-s eristada 5 osa: 1. Loode-Eesti - nn. "pealinna rajoon", mis hõlmab - Tallinna linna ja Harju, Haapsalu, Paide ning Rapla raj., on kõrge linnastumisastmega (linnarahvastiku osatähtsus 74,8%) ning mitmesug. töötleva tööstusega vabariigi osa, kus põllumajandusel on kohalik tähtsus; rannikualadel on mõneti arenenud kalandus ja puhkemajandus. Majanduselu raskuspunkt paikneb Tallinnas ja selle satelliitasulates (Keila, Maardu, Kehra ja Loksa), siia on koondunud ligi pool vabariigi tööstusest (masinaehitus ja metallitöötlemine, keemia-, ehitusmaterjalide, puidu-, tselluloosi- ja paberi-, tekstiili- ja toiduainetetööstus). Põllumaj. on linnalähise iseloomuga (joogipiima tootmine, linnu-, kõögivilja- ja kartulikasvatuse, kasvuhooned). Paide ja Rapla raj. paistavad silma kõrgetasemelise piimakarja- ning seakasvatuse poolest.

2. Kirde-Eesti on vabariigi tööstuslik osa, mis hõlmab Kohtla-Järve, Narva ja Sillamäe linna ning Kohtla-Järve ja Rakvere raj. Majanduselu arengu aluseks on peam. kohalikul toorainel põhinev elektrienergeetika, põlevkivi-, keemia-, ehitusmaterjalide ning juurdeveetaval toorainel - tekstiilitööstus. Linnades elab 70,5% rahvastikust. Põllumaj. on tööstuskeskuste ümber linnalähine (kõögivilja, kasvuhooned), kaugemal piimakarjanduse ja kartuli-

kasvatuse suunaga. Kirde-Eesti südamikuks on nn. põlevkivibassein, eeskätt Kohtla-Järve linn (kaevandused ja elektrijaamad, põlevkivitöötlemiskombinaat, ehitusmaterjalide tehased) ning Kiviõli (kaevandus, õlitehas). Kohtla-Järvelt ida poole jätkub põlevkivibassein (Viivikonna ja Sirgala karjäärid, Oru turbabriketitehas) ja nagu seostub Narva tööstussõlmega (Balti soojuselektrijaam, Kreenholmi manufaktuur, mitu ehitusmaterjalide tehas jm.); Soome lahe rannikul asub Narva-Jõesuu kuurort. Põlevkivibasseinist läände jääva, peam. põllum. ala keskuseks on Rakvere (toiduainete-, tekstiilitööstuse jt. ettevõtted).

3. Kagu-Eesti hõlmab Tartu linna ning Jõgeva, Põlva, Tartu, Võru ja Valga raj. Majanduselu on tööstuslik-põllum. suunaga. Linnades elab 46,5% rahvastikust. Mitmekesisest tööstusest (masinaehitus ja metalli-, puidu-, naha- ja jalatsite ning toiduainetetööstus) on suurem osa koondunud Tartusse (tööstuskeskus ja ülikoolilinn). Põllumajandus (piimakarjandus-, sea- ja linakasvatus) omab vabariiklikku ja üleliidulist tähtsust; moreenkõrgustike alal on tingimused põllum. arenguks rasked. Peipsi rannikul evib tähtsust kalandus.

4. Edela-Eesti hõlmab Pärnu linna ning Pärnu ja Viljandi raj. Edela-Eesti on vabariigi tööstuslik-põllumajanduslik osa. Linnades elab siin 51,0% rahvastikust. Majanduselu on mitmekesisem Pärnu raj-s, kus tööstusele ja põllum. le lisandub rannikul kalandus ja puhkemajandus. Tööstuse enamik on koon-

dunud Pärnu linna (puidu-, tekstiili- ja toiduainetetööstus) ja Viljandisse (tekstiili- ja toiduainetetööstus).

5. Lääne-Eesti saarestik hõlmab - Kingissepa ja Hiiumaa raj. See on vabariigi nõredasti asustatud ja madala linnastumisastmega (linnades elab 27,3% rahvastikust) põllumajanduslik-kalanduslik osa. Linnad: Saaremaa - Kingissepa (toiduainetetööstus) ja Hiiumaal - Kärdla.

Illustratsioon: ENSV majandusrajoonid (kaardiskeem).

S.Nõmmik

Энциклопедия Советской Эстонии
Макет статьи Эстонская ССР
На эстонском языке

Trükkimisele antud 5/X 1967. MB-01389. Trükkisrv 350.
Paber 30x41. Kohaldatud trükipoognaid 8,74. Tell.nr.2450-2017.
Resti NSV TEKS rotaprint. Tallinn, Pikk tn, 68.

A

106 030

1.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01097677 9